

Yhdessä!

Suositukset yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi
kokemusasiantuntijatoiminnassa
ja sarjakuvan käyttöön visuaalisessa muotoilussa

Ilona Kokko

2023 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Yhdessä!

Suositukset yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi
kokemusasiantuntijatoiminnassa
ja sarjakuvan käyttöön visuaalisessa muotoilussa

Ilona Kokko

Oikeudellinen erityisosaaminen ja
oikeusmuotoilu (YAMK)

Opinnäytetyö

Syyskuu, 2023

Oikeudellinen erityisosaaminen ja oikeusmuotoilu

Tradenomi (Ylempi AMK)

Ilona Kokko

Yhdessä! Suositukset yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi kokemusasiantuntijatoiminnassa ja sarjakuvan käyttöön visuaalisessa muotoilussa

Vuosi 2023 Sivumäärä 79

Opinnäytetyön kehittämistehtävänä on tuottaa yhteistoimijuuden eettinen ohjeistus kokemusasiantuntijoille ja ammattilaisille. Opinnäytetyön toimeksiantaja on Laurea-ammattikorkeakoulun VoimaProfi-kehittämishanke, joka tuottaa tutkimusta ja konkreettisia ratkaisuja sosiaaliseen syrjäytymiseen ja eriarvoistumisen haasteisiin. Yhteistoimijuuden eettiset ohjeet on ajateltu osaksi Kokemustiedon keskusta, joka on VoimaProfi-hankeessa kehitettävä digitaalinen palvelualue kokemustoimijoille. Yhteistoimijuuden eettisten ohjeiden tarkoituksena on tuottaa eettistä tukea kokemusasiantuntijatoiminnalle. Eettisten periaatteiden visuaalisessa muotoilussa hyödynnetään oikeusmuotoilun menetelmiä, joilla monimutkaisia asiasisältöjä voidaan muotoilla käyttäjilleen ymmärrettäviä ja mielenkiintoa herättäviä.

Keskeinen osa kehittämistehtävän viitekehystä on Jaana Hallamaan (2017) tulkinta kultaisesta säännöstä, mikä perustuu kultaisen säännön muotoon, ei sen sisältöön. Tämän mukaan kultainen sääntö velvoittaa kunnioittamaan kumppania itsen veroisena toimijana. Lisäksi kehittämistyön viitekehys muodostuu kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyöhön liittyvästä tutkimuskirjallisuudesta.

Kehittämistehtävää varten opinnäytetyössä tarkasteltiin sisällönanalyysin menetelmien avulla seitsemää olemassa olevaa kokemusasiantuntijatoiminnan (eettistä) ohjeistusta. Aineistona olleista (eettisistä) ohjeistuksista tehtiin seuraavat havainnot. Kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisissä) ohjeissa on vahva sisäistys ammattilaisen kokemusasiantuntijaan kohdistamasta huolenpidosta. Tähän liittyy riski holhoamisesta ja edelleen kokemusasiantuntijan toimijuuden pienemisestä. Toinen keskeinen havainto oli, että ohjeistuksissa muistutetaan kokemusasiantuntijan perusoikeustasoisista oikeuksista, kuten oikeudesta ilmaista mielipiteitä. Tämän tulkittiin kertovan suuresta valtaepäsuhdasta kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen välillä, mikä tekee yhteistoimijuudesta vaativaa.

Opinnäytetyössä muodostettiin kymmenen kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettistä periaatetta. Niiden lähtökohtina ovat molempien osapuolien toimijuus ja valtaepäsuhtauden purkaminen. Yhteistoimijuuden eettiset periaatteet kohdistavat samankaltaisia ja vastavuoroisia odotuksia kumpaankin toimijaan, jotta kokemusasiantuntija ja ammattilainen ovat vertaisia toimijoita vuorovaikutussuhteessaan. Hyödyntämällä sopimusmuotoilun menetelmää, missä virallisista asiakirjoista tehdään sarjakuvia, yhteistoimijuuden eettisistä periaatteista pyritään tekemään kaikille käyttäjille ymmärrettäviä.

Opinnäytetyössä laadittuihin yhteistoimijuuden eettisiin periaatteisiin tulee suhtautua teoreettiseen tarkasteluun perustuvina suosituksina, koska eettisten periaatteiden tulee olla yhteisön itsensä muodostamia ja sen kesken hyväksytyjä. Opinnäytetyössä aloitettua kehittämistyötä tulee jatkaa kokemustoimijoiden yhteisöissä ja verkostoissa. Jatkokehittämisessä tulee huomioida, että kehittämistyöhön osallistuu erilaisissa yhteiskunnallisissa ja organisaatorisissa asemissa olevia kokemusasiantuntijoita ja ammattilaisia. Opinnäytetyössä laaditut yhteistoimijuuden eettiset periaatteet sarjakuvaesimerkkeineen voivat toimia pohjana ja tukena kokemusasiantuntijatoiminnan piirissä käytävälle keskustelulle yhteistoimijuuden eettisistä periaatteista.

Asiasanat: Kokemusasiantuntijatoiminta, yhteistoimijuus, valtasuhteet, ammattieettiset periaatteet, oikeusmuotoilu

Legal Design and Expertise

Master of Business Administration

Ilona Kokko

Together! The Recommendations on the Ethical Principles of Shared Agency in Expert by Experience Activity and Utilizing the Comic Style Format in Visual Design

Year	2023	Pages	79
------	------	-------	----

The aim of this thesis is to formulate the ethical principles of shared agency concerning co-work of experts by experiences (later EbE) and professionals. The client of this thesis is VoimaProfi development project. The VoimaProfi project is part of the Laurea University of Applied Sciences's development activity. The project develops theoretical concepts and methodologies forming the bedrock for practical solutions aiming to empower marginalized people and support their inclusion in the society. The ethical principles of shared agency concerning co-work of professionals and EbEs are planned to be part of Kokemustiedon keskus, a digital service platform operating as part of the project. The aim of the ethical principles of shared agency is to provide ethical support for the work performed by the EbEs and professionals. The ethical principles of shared agency are visually designed by utilizing the tools of legal design so that the complex subject matter becomes comprehensible and interesting from the point of view of the user.

The central part of the theoretical framework of this thesis is Jaana Hallamaa's (2017) interpretation of the golden rule. According to the interpretation, the golden rule has a norm based on the form instead of the subject matter. The norm based on the form means that one must respect the companion as an equal agent with oneself. In addition, the theoretical framework includes research literature about the co-work of the EbEs and professionals.

In the thesis, content analysis methods were used to benefit the development task. Seven (ethical) instructions concerning the work of EbEs and professionals were analysed resulting in two findings. First, the (ethical) instructions have strong emphasis on the care that the professional shows for the EbE. That can give rise to patronage and reduce the agency of the EbE. The second finding was that the (ethical) instructions highlight the fundamental rights of the EbE. This was interpreted to refer to the imbalance of power between the EbE and professional which leads to demanding shared agency.

In this thesis, ten ethical principles for the shared agency of the EbE and professional were formulated. The starting points of the principles were the agency of both parties and breaking the imbalance in the power relationship. The ethical principles of shared agency target similar and reciprocal expectations to both parties. This way the parties become reciprocal agents in their interaction. By utilizing the method of contract design which translates the documents into comic-style format, the ethical principles are aimed to be made comprehensible to all users.

The ethical principles of shared agency formulated in this thesis should be seen as recommendations. The community should formulate and accept the ethical principles concerning community member's actions. The developmental work started in this thesis should continue in the communities and networks of the EbEs and professionals. In the future, it is important that people of different kinds of social statuses are part of the developmental project. The ethical principles of shared agency formulated in this thesis can act as a basis for the discussion between EbEs and professionals. The comic examples of this thesis can assist in that discussion.

Keywords: Expert by Experience, shared agency, power relations, professional ethics, legal design

Sisällys

1	Johdanto.....	7
1.1	Opinnäytetyön tavoite ja tarkoitus.....	8
1.2	Aiheen rajaus ja viitekehys.....	9
2	Kokemusasiantuntijuus.....	10
2.1	Kokemusasiantuntijan määritelmä.....	11
2.1.1	Kokemusasiantuntija - vapaaehtoinen ja vertainen?.....	12
2.1.2	Kokemusasiantuntijan suhde ammattilaiseen.....	13
2.2	Haavoittuva asema.....	15
2.3	Valtarakenteet kokemusasiantuntijatoiminnassa.....	16
2.4	Eriarvoisuuden purkaminen.....	18
2.5	Oikeusmuotoilun esimerkkejä eriarvoisuuden purkamiseen.....	20
3	Etiikan suhde lainsäädäntöön.....	22
3.1	Ammattieettiset periaatteet ja niiden merkitys.....	25
3.2	Kokemusasiantuntijatoiminnan eettiset ohjeet.....	27
4	Yhteistoiminnan etiikka.....	28
4.1	Yhteistoimijuus.....	28
4.2	Yhteistoimijuuden kultainen sääntö.....	29
5	Kokemusasiantuntijatoiminnan ohjeiden analyysi.....	31
5.1	Aineiston kuvaus.....	32
5.2	Sisällönanalyttinen tutkimusmenetelmä.....	34
5.3	Aineiston analyysin tulokset.....	36
5.3.1	Mitä kokemusasiantuntija ja ammattilainen tekevät yhdessä?.....	36
5.3.2	Mitä ammattilainen tekee?.....	38
5.3.3	Mitä kokemusasiantuntija tekee?.....	41
5.4	Kokemusasiantuntijatoiminnan ohjeiden jäsentämä (yhteis)toimijuus.....	43

6	Suosituksset kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi ja havainnollistuksia visuaalisesta muotoilusta	46
6.1	Suosituksset yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi.....	47
6.2	Eettisten periaatteiden visuaalinen muotoileminen oikeusmuotoilun keinoin	50
6.2.1	Keitä käyttäjät ovat?	51
6.2.2	Mitä tietoa käyttäjän tulee saada?	52
6.2.3	Valinnat sarjakuvien visuaalisessa muotoilussa.....	53
6.2.4	Yleiskuvasta yksityiskohtiin	55
6.2.5	Miten tästä eteenpäin ja muita vaihtoehtoja eettisten periaatteiden muotoiluun	56
7	Yhteenveto ja johtopäätökset.....	57
	Lähteet.....	61
	Kuviot.....	67
	Liitteet	68

1 Johdanto

Eettiset kysymykset, kysymykset oikeasta ja väärästä, ovat läsnä kaikenlaisessa vuorovaikutuksessa. Erityisesti ne ovat läsnä vuorovaikutussuhteissa, joihin liittyy hierarkiaa, vallankäyttöä tai vallan ja etuoikeuksien epätasaista jakautumista. Monet ammattikunnat ovatkin laati-
neet ammattieettiset periaatteet ja ohjeet tukemaan ammatinharjoittajien eettistä harkintaa ja toimintaa. Omat ammattieettiset ohjeet ovat esimerkiksi asianajajilla, sosiaalityöntekijöillä, sairaanhoitajilla ja lääkäreillä. Eettisen harkinnan merkitys korostuu aloilla, joissa toiminta vaikuttaa haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin tai työolosuhteet ovat jollakin tapaa epätyypilliset.

Kokemusasiantuntija on henkilö, jolla on kokemusta vaikeasta elämäntilanteesta. Kokemusta voi liittyä esimerkiksi päihteidenkäyttöön, asunnottomuuteen, maahanmuuttaja taustaan, sairastamiseen, lastensuojelun asiakkuuteen, köyhyyteen tai rikostaustaan. Kokemusasiantuntija voi olla itse vaikean asian kokija tai kokijan läheinen. Hän on työstänyt omaa kokemustaan ja oppinut hyödyntämään omaa kokemustarinaansa toisten tukemisessa, ammattilaisten kouluttamisessa tai palvelujen kehittämisessä. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023.) Koska kokemusasiantuntijan taustalla on vaikea elämäntilanne, on hänen asemansa usein myös haavoittuva.

Kokemusasiantuntijoita työskentelee sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä rikosseuraamusalalla. Kokemusasiantuntijat voivat toimia työparina tai yhteistyössä ammattilaisen kanssa. Tällöin kokemusasiantuntijat ovat mukana toiminnassa tai tilaisuudessa organisaation tai ammattilaisen kutsumina. Vallitsevan käsityksen mukaan kokemusasiantuntijan kanssa tulee sopia palkkiosta ja kulukorvauksista. Kokemusasiantuntijan työ ei vertaudu suoraan palkkatyöhön eikä vapaaehtoistyöhön, vaan asettuu näiden kahden toiminnan rajapinnoille. Vaih-
tuvien työolosuhteiden, -paikkojen, -palkkioiden, -parien ja esihenkilöiden vuoksi se on epätyypillistä työtä. Näiden lisäksi kokemusasiantuntijan työllä on myös äärimmäisen henkilökohtainen ulottuvuus.

Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen eettisesti kestävä yhteistoimijuus vaatii molemmilta ymmärrystä oikeasta ja väärästä toiminnasta yhteisessä tekemisessä. Ammattilaisen toimintaa ohjaa monessa kohdassa lainsäädäntö. Ammattilaisen tulee eettisesti toimiessaan tiedostaa kokemusasiantuntijan haavoittuva-asema. Kokemusasiantuntijana toimiessaan henkilö ei kuitenkaan ole asiakassuhteessa ammattilaiseen eikä asiakassuhde määritä yhteistä toimintaa. Kokemusasiantuntija on mukana, koska hänellä on erityistä asiantuntemusta. Hän ei kuitenkaan ole mukana toisena ammattilaisena, jolla on samat muodollisen koulutuksen antamat tiedot ja taidot. Ammattilaisen tulisi hahmottaa näiden elementtien äärellä toimintatavat, jotka tekevät ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan toiminnasta yhteisesti jaettavaa ja osallistavaa. Kokemusasiantuntijan puolestaan on tärkeää ymmärtää, millaiseen toimintaan hänellä

on ammattilaisen kanssa yhteistyössä toimiessaan velvollisuus ja oikeus, jotta molemmat ovat yhteistyössä toimijoita ja toiminta on jaettava.

Opinnäytetyössä tarkastellaan tutkimuskirjallisuuden perusteella kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyötä, ammattieettisiä ohjeita ja yhteistoimijuuden etiikkaa. Lisäksi tarkastellaan sisällönanalyysin menetelmin olemassa olevia kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisiä) ohjeita. Näiden pohjalta muodostetaan suositukset kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi. Nimenomaisesti kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden huomioiminen vaikuttaa olleen melko vähäistä aiemmissä kokemusasiantuntijatoimintaan liittyvissä ohjeistuksissa.

1.1 Opinnäytetyön tavoite ja tarkoitus

Opinnäytetyön toimeksiantaja on Laurea-ammattikorkeakoulun VoimaProfi-kehittämishanke, joka tuottaa tutkimusta ja konkreettisia ratkaisuja sosiaaliseen syrjäytymiseen ja eriarvoistumisen haasteisiin. Hankkeessa kehitetään myös Laurean henkilöstön ja opiskelijoiden tutkimus- ja kehittämistyön osaamista. Hankkeessa luodaan uusia metodisia ratkaisuja, missä esimerkiksi kokemusasiantuntijat toimivat kanssatutkijoina.

Osana hanketta luodaan Kokemustiedon keskus¹, joka on digitaalinen palvelualusta kokemusasiantuntijoille, ammattilaisille ja muille käyttäjille. Kokemustiedon keskus tarjoaa alustan kokemustoimijuudesta viestimiseen, tukee yhteistyötä eri toimijoiden välillä, tukee kokemusasiantuntijan ammatillisuutta ja hyvinvointia sekä tuo synergiaa eri toimijoiden välille.

Opinnäytetyön toimeksiantona ja kehittämissuhteena on tuottaa Kokemustiedon keskuksen eettinen ohjeistus kokemusasiantuntijoille ja ammattilaisille. Eettisten periaatteiden kehittämisessä päähuomio on tarkoitus kohdistaa kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuteen. Tällä hetkellä olemassa olevat kokemusasiantuntijatoiminnan eettiset ohjeet keskittyvät suurelta osin käytännöllisiin asioihin, kuten palkkaukseen tai tilaisuuden järjestelyihin.

Opinnäytetyössä laadittavien kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisten ohjeiden tarkoituksena on tuottaa eettistä tukea kokemusasiantuntijatoiminnalle ja sen hyödyntämiselle. Eettisten ohjeiden sisällyttäminen Kokemustiedon keskuksen sekä kokemusasiantuntijoiden että ammattilaisten käyttöön on tärkeä suojaava elementti kokemusasiantuntijoiden palvelujen turvalliseen käyttöön.

Jotta eettiset periaatteet toimivat kaikkien toimijoiden tukena, tulee niiden esitystapa olla sellainen, että se on kokemus- ja koulutustaustasta riippumatta kaikille toimijoille ymmärrettävä. Kehittämissuhteessa hyödynnetään oikeusmuotoilun sopimus- ja asiakirjamuotoilussa

¹ www.kokemustiedonkeskus.fi

kehitettyä sarjakuvamuotoilua ymmärrettävyyden ja kiinnostavuuden lisäämiseksi käyttäjien näkökulmasta.

On tärkeää huomata, että opinnäytetyössä laadittavat eettiset periaatteet ovat suosituksia yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi. Eettiset ohjeistukset ovat lähtökohtaisesti yhteisön itsensä muodostamia ja sen kesken hyväksytyjä periaatteita, jotka osoittavat yhteisön jäsenille, mihin asioihin toiminnassa tulisi kiinnittää huomiota (Juujärvi, Myyry & Pessa 2007, 54-55). Opinnäytetyössä laadittavien suositusten tarkoituksena on toimia tukena, ajatusten herättäjinä ja keskinäisen keskustelun avauksena kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoiminnasta. Lisäksi ne voivat toimia laajemmin keskustelun herättäjänä kokemustoimijoiden ja ammattilaisten keskuudessa, pohdittaessa kokemusasiantuntijatoimintaan liittyviä eettisiä näkökulmia ja ohjeita.

1.2 Aiheen rajaus ja viitekehys

Toimeksiannon perusteella opinnäytetyössä huomio keskittyy kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuteen. Kokemusasiantuntija ja ammattilainen eivät luonnollisestikaan toimi vailla taustalla olevaa organisaatiota ja sen toimintakulttuuria (Hirschovits-Gerz, Sihvo, Karjalainen & Nurmela 2019, 11). Nämä vaikuttavat siihen, miten kokemusasiantuntijuutta hyödynnetään ja millaisissa puitteissa toiminta toteutuu. Ammattilaisen toimintaan kokemusasiantuntijatoiminnassa ei voi olla vaikuttamatta taustaorganisaation tuki ja toimintakulttuuri. Vaikka opinnäytetyössä tarkastelu on rajattu kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyöhön, opinnäytteessä esitettäviä suosituksia lukiessa on hyvä pitää mielessä, että taustaorganisaatio mahdollistaa ne aineelliset ja aineettomat resurssit, joiden varassa ammattilainen kokemusasiantuntijatoimintaa tekee.

Kehittämistyön viitekehys muodostuu kokemusasiantuntijuuteen sekä kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyöhön liittyvästä tutkimuskirjallisuudesta. Keskeinen osa kehittämistehtävän viitekehystä on Jaana Hallamaan (2017) teoria yhteistoiminnan etiikasta sekä Hallamaan näkemys kultaisen säännön muotoon perustuvasta tulkinnasta, missä lähtökohtana on sekä toimijan oma että kumppanin toimijuus. Tämän tulkinnan mukaan kultainen sääntö velvoittaa kunnioittamaan kumppania itsen veroisena toimijana (Hallamaa 2017, 16). Kehittämistehtävän viitekehukseen on omaksuttu myös VoimaProfi-hankkeen tavoite tuottaa ratkaisuja sosiaaliseen syrjäytymiseen ja eriarvoistumisen haasteisiin. Tämä näkyy opinnäytetyössä siten, että kokemusasiantuntijatoimintaa tarkastellaan yhteiskunnallisten valtarakenteiden ja haavoittuvassa asemassa olevien toimijoiden näkökulmasta.

Kehittämistehtävää varten opinnäytetyössä analysoidaan seitsemän olemassa olevaa kokemusasiantuntijatoiminnan (eettistä) ohjeistusta. Analyysissa hyödynnetään sisällönanalyysin menetelmiä. (Eettisistä) ohjeistuksista tehtävät havainnot ohjaavat osaltaan kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisten periaatteiden muodostamista.

Eettistä periaatteita laadittaessa on tarpeen tehdä katsaus etiikan ja lainsäädännön keskinäiseen suhteeseen. Kokemusasiantuntijan työ asettuu monesti työsuhteen ja vapaaehtoistyön välimaastoon ilman, että se selkeästi rinnastuisi kumpaankaan. Näin ollen kokemusasiantuntijatoimintaa ei kaikilta osin ohjaa lainsäädäntö, kuten puhtaissa työsuhteissa. Kun oikeintoimimista ei ole mahdollista lukea lainsäädännöstä, vastuullisesti toteutettu kokemusasiantuntijatoiminta edellyttää eettistä pohdintaa sekä kokemusasiantuntijan tilaavalta ammattilaiselta että kokemusasiantuntijalta itseltään. Etiikan ja lainsäädännön keskinäistä suhdetta tarkastellessa voi kuitenkin kysyä, riittäisikö vastuullisesti toimimiseen edes se, että tuntee lainsäädännön kannan asiaan. Kysymys oikeasta ja väärästä on olemassa riippumatta siitä, onko lainsäätäjät ottanut kantaa asiaan.

Haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tai henkilöiden näkökulman huomioiminen liittyy opinnäytetyön kehittämistehtävän ajatteluun oikeuden saatavuudesta (access to justice) ja ennen kaikkea tässä yhteydessä käytettyihin oikeusmuotoilullisiin menetelmiin. Access to justice -ajattelu liitetään helposti ainoastaan oikeusprosesseihin tai riita-asioiden käsitteilyyn. Käsite on kuitenkin huomattavasti laajempi. Yksi keskeinen kysymys on, miten erilaisille ihmisille taataan heitä koskevassa tilanteessa tieto lain sisällöstä ja sen soveltamisesta. (Lee & Andersen 2022.) Miten välittää monimutkaisia asiasisältöjä henkilöille, joilla on kielellisiä haasteita, vähäinen koulutustausta tai haasteita kognitiivisissa toiminnoissa? Opinnäytetyössä yhteistoimijuuden eettisten periaatteiden esitystapaa muotoiltaessa hyödynnetään oikeusmuotoilun - erityisesti sopimusmuotoilun - piirissä käytettyä tapaa muuntaa monimutkainen asiasisältö sarjakuvaksi. Sarjakuvamuotoilulla voidaan tukea tiedon saavutettavuutta, kun käyttäjien taustat ovat monimuotoisia.

2 Kokemusasiantuntijuus

Kokemusasiantuntijuus on osa osallisuustyön laajaa toimintakenttää (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 3). Osallisuuteen liittyviä osa-alueita ovat osallisuus omaan elämään, osallisuus vaikuttamisprosesseihin sekä osallisuus yhteisiin hyvinvoinnin lähteisiin esimerkiksi osallisuus vuorovaikutussuhteisiin tai vuorovaikutussuhteita tuottaviin toimintoihin (Isola ym. 2017, 23). Tässä opinnäytetyössä kokemusasiantuntijuutta tarkastellaan osallisuutena vaikuttamisprosesseihin eli osallistumisena kokemusasiantuntijatoimintaan yhteistyössä ammattilaisen kanssa. Kokemusasiantuntijatoimintaan osallistumisen voi nähdä tuottavan kokemusasiantuntijalle ja asiakkaalle osallisuutta omaan elämään sekä osallisuutta hyvinvointia tuottaviin vuorovaikutussuhteisiin. Kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen osana palvelukokonaisuuksia vaatii osamista ammattilaisilta sekä työkuulttuurin muutosta (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 3) etenkin aloilla, missä professioiden väliset rajat ovat vahvat tai hierarkia ammattilaisten sekä ammattilaisten ja asiakkaiden kesken on suurta.

Suomessa kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohtana on ollut kansallisessa mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa 2009-2015 asetettu tavoite asiakkaan aseman vahvistamisesta. Tuolloin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhdeksi mielenterveys- ja päihdesuunnitelman toimeenpanon kärkihankkeeksi valikoitui vertaistuen ja kokemusasiantuntijuuden vahvistaminen. Ohjelman loppuraportissa esitettiin, että palvelujen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa otetaan käytännöksi kokemusasiantuntijoiden, omaisten ja läheisten huomioonottaminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016.)

Kokemusasiantuntijuudella on keskeinen rooli osallisuuden toteuttamisessa. Asiakkaan aseman vahvistamiseen liittyvät sekä asiakasosallisuus että asiakaslähtöisyys. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen määritelmän mukaan asiakasosallisuus korostaa asiakkaan näkökulmaa. Asiakas osallistuu ja vaikuttaa palvelujen kehittämiseen, suunnitteluun, tuottamiseen ja arviointiin sekä niistä päättämiseen yhdessä ammattilaisen kanssa. Asiakasosallisuus on päämäärä sinänsä sekä keino saavuttaa laadukkaat ja yhdenvertaiset palvelut. Asiakaslähtöisyys puolestaan on palvelunantajan toimintatapa. Tällöin toiminta järjestetään asiakkaan tarpeista ja voimavaroista käsin niin, että asiakas voi toimia ammattilaisten kanssa tasavertaisena kumppanina. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019, 13-14.)

Kansalaisten, asukkaiden ja palvelunkäyttäjien oikeudella osallistua ja vaikuttaa on (perus) oikeudellinen perusta. Suomen perustuslain (731/1999) 2 §:n ja 14 §:n mukaan yksilöllä on oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Julkisen vallan tehtävänä on puolestaan edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Kuntalain (410/2015) 1 § ja 22 § sekä Lain hyvinvointialueesta (611/2021) 1 § ja 29 § säättävät asukkaiden ja palvelunkäyttäjien osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista kunnan tai hyvinvointialueen toiminnassa. Kuntien ja hyvinvointialueiden tulee edistää osallisuutta esimerkiksi valitsemalla palvelunkäyttäjien edustajia niiden toimielimiin sekä suunnittelemalla ja kehittämällä palveluja yhdessä palvelunkäyttäjien kanssa. Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) tarkoituksena on muun muassa edistää asiakaslähtöisyyttä.

2.1 Kokemusasiantuntijan määritelmä

Kuntoutussäätiön ja Mielenterveyden keskusliiton 2015 julkaisemassa kokemusasiantuntijatoiminnan oppaassa määritellään kokemusasiantuntija henkilöksi, jolla on omakohtaista kokemusta mielenterveys- ja/tai päihdeongelmasta sitä sairastavana tai siitä kuntoutuvana palvelunkäyttäjänä tai omaisena. Hän tietää miltä tuntuu sairastua ja sairastaa, olla hoidossa ja kuntoutuksessa tai käyttää julkisia palveluja. Kokemusasiantuntija tietää mikä häntä itseään tai hänen omaistaan on auttanut. (Hietala & Rissanen, 2015, 13-14.) Kokemusasiantuntijuuden käsite sekä kokemusasiantuntijatoiminta ovat laajentuneet koskemaan myös monia muita kokemuksia, jotka saattavat asettaa kokijan haavoittuvaan asemaan, kuten somaattiset sairaudet, rikostaustasta, asunnottomuus, köyhyys, pakolaisuus tai asiakkuus sosiaali- ja terveydenhuollossa palvelunkäyttäjänä.

Taina Meriluodon (2016) mukaan kokemusasiantuntijuudessa on kyse vaikeaksi määritellyn elämäkokemuksen läpikäyneille ihmisille luodusta aktiivisesta toimijaroolista. Meriluodon mukaan alan toimijat määrittelevät kokemusasiantuntijuutta monin eri tavoin ja kokemusasiantuntija voi olla palkattu työntekijä, vapaaehtoinen tai molempia yhtä aikaa. Yhteistä määritelmille on kuitenkin, että kielteiseksi määritelty elämäkokemus, siitä motivoituminen ja edelleen kokemuksen tuottamaan tietoon tukeutuminen. Toinen yhdistävä piirre määritelmille on ajatus yksilön kasvusta autettavasta auttajaksi, kasvamisesta aktiiviseksi toimijaksi.

Ensi- ja turvakotien liitto on hahmottanut kokemusasiantuntijuutta kansalaistoiminnan näkökulmasta. Asiakkaan kokemukseen perustuvaa asiantuntijuutta pidetään yhtä tärkeänä kuin ammattilaisen opintoihin ja työkokemukseen perustuvaa asiantuntijuutta. Kansalaisjärjestölle on myös tärkeää vahvistaa omaa rooliaan ihmisten arkielämän tuntijana ja arkisen tiedon välittäjänä, joka voi haastaa niin sanottua virallista tietoa. (Meriluoto & Marila-Penttinen 2015.)

Erlaisia kokemusasiantuntijuuksia yhdistävää on, että kokemusasiantuntija on käsitellyt omaa kokemustaan ja taustaansa. Hän on työstänyt omaa kokemustaan ja siihen liittyvää tarinaa voimavarakseen muiden auttamiseksi ja opastamiseksi. Toisinaan erityistä huomioita kiinnitetään siihen, että kyseessä on koulutettu kokemusasiantuntija, joka on saanut ohjausta oman kokemustarinansa työstämiseen ja kokemusasiantuntijana toimimiseen. (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 11-12.) Kokemusasiantuntijakoulutusta pidetään keskeisenä keinona luoda etäisyyttä henkilön ja hänen kokemuksensa välillä. Koulutuksen keskeisenä sisältönä on rakentaa narratiivi omasta kokemuksesta, mikä toimii kokemusasiantuntijan resurssina. (Lindström & Toikko 2021.)

2.1.1 Kokemusasiantuntija - vapaaehtoinen ja vertainen?

Kokemusasiantuntija voi tehdä sekä palvelua käyttävälle asiakkaalle että ammattilaiselle näkyväksi muutoksen, henkilökohtaisen kasvun, toipumisen ja toivon sekä tuottaa hyödyllistä tietoa palvelunkäyttäjänä olemisesta (Lees, Lomas & Haigh 2019).

Kokemusasiantuntijuuden juuret ovat potilasjärjestöissä, tukihenkilötoiminnassa, vertaistoiminnassa ja vapaaehtoisuudessa (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 10.) Kokemusasiantuntijuuteen liittyy sekä vapaaehtoistoiminnan että vertaisuuden piirteitä ilman, että kummankaan ja kokemusasiantuntijuuden välille voitaisiin laittaa yhtäläisyys merkkiä.

Vertaisuus voi olla kokemusasiantuntijalle yksi monista rooleista tai tehtävistä (Hietala & Risänen 2015, 19-29), jolloin kokemusasiantuntijatoiminta on lähellä vertaistukitoimintaa. Suomessa vertaistukijaa ja kokemusasiantuntijaa pidetään kuitenkin toisistaan erillisinä käsitteinä. Vertaistoiminta nähdään pääasiassa vapaaehtoistoimintana, kun taas kokemusasiantuntijan rooli voi olla ammatillisempi ja tarkoittaa yhdessä ammattilaisen kanssa toimimista. Toisaalta vertaisohjaajana toimiminen voi edellyttää taitoja, joita kokemustieto ja pelkkä oman tarinan työstäminen eivät ehkä anna. (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 12; Kivistö, Martin, Hautala & Soronen 2023.)

Hietalan ja Rissasen (2015, 15-17) mukaan kokemusasiantuntijatoiminnassa yhdistyy vapaaehtoistoiminnan ja ammatillisen toiminnan elementtejä. Vapaaehtoisten koulutuksissa saatetaan opiskella samankaltaisia asioita kuin ammatillisessa koulutuksessa, mikä edesauttaa vapaaehtoisen ja ammattilaisen yhteisymmärrystä. Kokemusasiantuntijatoiminta ei ole kuitenkaan samalla tavoin hallintoon sidottua kuin ammatillinen työ ja on näin ollen vapaaehtoistoiminnan tavoin ammatillista työtä joustavampaa. Kokemusasiantuntijana toimimisen tulisi myös olla toimijalle vapaaehtoista ja hänen itsensä säädeltävissä olevaa.

Kokemusasiantuntijatoiminta eroaa vapaaehtoistoiminnasta selkeimmin siinä, että toimintakentällä vallitsevan käsityksen mukaan kokemusasiantuntijalle tulee maksaa kulukorvauksia, palkkio tai palkkaa hänen suorittamistaan tehtävistä. (Palkkion maksamisesta esim. Hietala & Rissanen 2015, 36; Nieminen 2020, 17-20; Rikosseuraamuslaitos 2022, 69.) Ei voida myöskään pitää eettisesti kestäväenä, että vaikeuksia kokeneiden ja mahdollisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten tietoja ja taitoja hyödynnettäisiin vastikkeettomasti valta-asemassa olevan toimijan kuten valtion, hyvinvointialueen tai kunnan taholta (Nikula & Normann 2023).

2.1.2 Kokemusasiantuntijan suhde ammattilaiseen

Lindström ja Rantanen (2021) tutkivat päihde- ja rikostaustaisten kouluttautuneiden kokemusasiantuntijoiden kertomuksia yhteistyöstä ammattilaisten kanssa. Kokemusasiantuntijoiden selonteissa painottui, miten he mielsivät itsensä sekä tulkitsi että asiakkaan puolesta puhujaksi suhteessa ammattilaiseen. Kokemusasiantuntija saattoi esimerkiksi pyytää ammattilaista selittämään asian uudelleen asiakkaalle, jos ammattilainen puhui ainoastaan ”ammattilaisten kielellä”. Kokemusasiantuntija saattoi myös tunnistaa tilanteen, missä asiakkaalla oli riski liukua laittomien päihdeiden käyttöön ja ohjeistaa asiakasta käytännönläheisesti välttämään riskin. Kokemusasiantuntijat kokivat itsensä vertaisina suhteessa asiakkaisiin, mutta toivoivat ammattilaisten kuitenkin kohtelevan heitä kuin ammattilaisia. Kaksoisroolin vuoksi kokemusasiantuntijat kokivat vaikeaksi asemansa ja roolinsa ammattilaisorganisaatiossa. Kokemusasiantuntijakoulutuksessa oli myös saattanut muodostua epärealistinen odotus tasa-arvoisesta roolista suhteessa ammattilasiin. Lindström ja Rantanen toteavat, että kriminaalipolitiikan lähtökohtana on usko uuteen mahdollisuuteen. Todelliset mahdollisuudet mitataan siinä, miten ammattilaiset ottavat päihde- ja rikostaustaiset kokemusasiantuntijat mukaan yhteistyöhön. Yhteistyön lähtökohtana tulisi olla molemminpuolinen kunnioitus toisen asiantuntijuutta kohtaan. Ammattilaisten suhtautumisen kokemusasiantuntijoihin voidaan ajatella heijastelevan myös heidän suhtautumistaan asiakkaisiinsa.

Lindström ja Toikko (2022) tarkastelivat päihde- ja rikostausten kokemusasiantuntijoiden sosiaalisesti rakentunutta minäkuvaa ja niihin liittyviä narratiiveja sekä sitä, millainen suhde yhteiskuntaan muodostuu kokemusasiantuntijoiden kuvauksissa. Haastatellut kokemusasiantuntijat olivat jättäneet rikollisen elämäntavan useita vuosia sitten, joten he tiesivät, mikä heitä auttoi irrottautumisessa. Haastatellut kuvasivat, että oman elämäntarinan käsitteleminen kokemusasiantuntijakoulutuksessa auttoi heitä muodostamaan yhteyden toisiin ihmisiin. Oman

tarinan tarkasteleminen ammattilaisten kanssa tuki myös positiivista suhtautumista ammattilaisia ja viranomaisia kohtaan. Haastateltujen mukaan kokemusasiantuntijoiden tarinoiden kuulemisella oli vaikutusta myös ammattilaisten suhtautumiseen asiakkaisiinsa: ammattilaiset luottivat aiempaa enemmän asiakkaiden kykyyn muuttua. Monet haastatellut kokivat, että kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyö johti uusiin lähestymistapoihin.

Kokemusasiantuntijat saattoivat kuitenkin kokea, että heidän paikkansa organisaatiossa oli epäselvä tai kokemusasiantuntijan työpanosta ei kuitenkaan selvästi yhdistetty projektiin. Kokemusasiantuntijoita saatettiin myös käyttää seminaareissa tai vastaavissa ”houkuttimina”, mutta tilaisuudessa kokemusasiantuntijalle annettu puheenvuoro oli lyhyt tai tarkasti rajattu. Kokemusasiantuntijat kokivat toisinaan tulevansa jyrätyiksi ammattilaisten taholta. Lindström ja Toikko tuovat esille, että vangit ovat palvelujärjestelmän marginalisoituja, minkä vuoksi on tärkeää kuulla rikostaustaisten elämäntarinoita. He huomauttavat, että tarinoita tulee todella kuunnella, koska muutoin kokemusasiantuntijuudesta tulee ainoastaan ”voimaannuttamiskupla”. (Lindström & Toikko 2022.)

Kivistö ym. (2023) haastattelivat suomalaisen sairaanhoitopiirin mielenterveyspalveluissa koulutettuja kokemusasiantuntijoita ja ammattilaisia niistä tekijöistä, jotka edistivät tai hidastivat kokemusasiantuntijatoiminnan integroitumista. Tutkimukseen osallistuneet olivat tyytyväisiä kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyöhön. Tasa-arvoisuutta, molemminpuolista luottamusta ja arvostusta pidettiin perustana onnistuneelle yhteistyölle. Kokemusasiantuntijat tunsivat, että heitä pidettiin yhteisön jäsenenä. He arvostivat, että heille annettiin työhön liittyvät symbolit kuten nimilätkät, avaimet ja kulkuluvat. Ammattilaiset korostivat kokemusasiantuntijoilla olevan merkityksellinen rooli asiakkaiden tukemisessa. He kokivat, että kokemusasiantuntijan tarkka työnkuvaus määritteli roolin suhteessa ammattilaiseen sekä suojasi kokemusasiantuntijaa joutumasta tehtävässään komentelun kohteeksi. Sekä kokemusasiantuntijat että ammattilaiset pitivät sekä positiivisen että kriittisen palautteen antamista tärkeänä työn kehittämiseksi.

Sairaanhoitopiirin mielenterveyspalvelujen organisaatiokulttuuriin sisältyi kokemusasiantuntijatoiminnan luonteen ymmärtäminen. Jotkut ammattilaiset olivat huolissaan siitä, olisiko toiminta vaarassa organisaation johdon vaihtuessa. Haastatteluissa tuli esille, että organisaatiossa kaikki eivät nähneet kokemusasiantuntijatoiminnan hyötyjä tai leimasivat kaikki kokemusasiantuntijat yhden huonon kokemuksen perusteella. Haastatteluihin osallistuneiden ammattilaisten huolet liittyivät osin kokemusasiantuntijoiden omaan jaksamiseen. Toisaalta osa ammattilaisista kyseenalaisti sen, miksi kokemusasiantuntijoiden jaksamista pitäisi erityisesti tarkkailla, kun yhtä lailla ammattilaiset voivat olla toisinaan väsyneitä ja työkyvyttömiä. Huolimatta toimivasta yhteistyöstä sekä ammattilaiset että kokemusasiantuntijat kokivat vaikeaksi aidon tasa-arvoisuuden saavuttamisen tai edes sen määrittelemisen mitä se voisi tarkoittaa. (Kivistö ym. 2023.)

Meriluoto on tuonut esille, että kokemusasiantuntija tasapainoilee ruohonjuuritason ja hallinnon välillä. Kokemusasiantuntijoilta odotetaan kertomusta aidosta kokemuksesta. Toisaalta tuo kokemus täytyy kuitenkin muovata toimintakentän puhetapaan sopivaksi ja ratkaisukeiseksi tarinaksi. (Meriluoto 2016.) Kokemusasiantuntijalta edellytetään kykyä toimia asiakkaiden ryhmissä, olla johdon valvonnan alla sekä toimia hallinnollisissa kokouksissa muun henkilökunnan kanssa. Kokemusasiantuntijan rooli vaatii joustavuutta ja muuntautumiskykyä. Toisaalta kokemusasiantuntijatoiminta edellyttää tätä myös ammattilaisilta: kykyä ja mahdollisuutta jatkuvaan uudelleen neuvottelemiseen kokemusasiantuntijan roolista ja tehtävästä. Oleellista on, että kokemusasiantuntijat ja ammattilaiset jakavat saman ymmärryksen kokemusasiantuntijan tehtävistä ja sen rajoista. (Lees ym. 2019.)

Harsu (2023) on tarkastellut rikostaustaisten vertaisohjaajien ja rikosseuraamusalan ammattilaisten työparityöskentelyä rikosseuraamusalan järjestökontekstissa. Vertaisohjaajat saivat työssään osin uusia kokemuksia luottamisesta, vastuusta ja arvostuksesta sekä työn mukanaan tuomasta vuorokausirytmistä, palkasta ja työterveyshuollosta. Vertaisohjaajat toivat esille, että ammattieettisesti toimittaessa työelämätaidot ja työelämän pelisäännöt tulisi olla jo tiedossa, mutta he ovat vasta opettelemassa niitä. Vertaisohjaajat kokivat vaikeaksi tilanteet, joihin heillä itsellään liittyi henkistä kuormitusta ja tällöin vertaisohjaajan negatiivinen tunnetila saattoi heijastua asiakkaalle. Vertaisohjaajat kokivat, ettei heillä ollut riittävästi keinoja tilanteen käsittelyyn. Myös ammattilaisohjaajat tunnustivat vertaisohjaajien työelämätaitojen ja -pelisääntöjen opetteluun merkityksen, jotta haastavilta tilanteilta vältyttäisiin.

2.2 Haavoittuva asema

Ollakseen kokemusasiantuntijaksi soveltuva henkilön elämänhistoriassa on oltava vaikeaksi määritelty kokemus tai elämänvaihe, mihin saattaa liittyä myös laaja sosiaali- ja terveystalouden palveluiden tarve tai tarpeen ja palvelun kohtaamattomuus. Tarpeen ja palvelun kohtaamattomuus on voinut johtaa esimerkiksi yksilön heikkenevään hyvinvointiin, työttömyyteen, pitkityneeseen lastensuojelun asiakkuuteen tai rikolliseen elämäntapaan.

Kokemusasiantuntijan taustalla on todennäköisesti tekijöitä, joiden vuoksi hänen asemansa on haavoittuva. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen määritelmän mukaan haavoittuvassa asemassa olevalla väestöryhmällä ei ole oman vaikutusvaltansa ulkopuolella olevien tekijöiden vuoksi samoja mahdollisuuksia kuin muilla väestöryhmillä. Haavoittuviin ryhmiin kuuluvilla ihmisillä voi olla terveyteen, toimeentuloon, sosiaalisiin suhteisiin tai elinolosuhteisiin liittyviä riskejä, jotka toteutuessaan voivat johtaa yhteiskunnallisesti heikkoon asemaan. Haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä voivat yksittäisessä tilanteessa tai palvelussa olla esimerkiksi lapset, vanhukset, työttömät, maahanmuuttajat, vammaiset henkilöt, pitkäaikaissairaat, mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivät tai romanit. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019, 15.)

Haavoittuvassa asemassa olevaksi väestöryhmäksi määritellään ryhmät, jotka ovat riippuvuus-suhteessa, jollakin tapaa valta-asemaltaan alisteisessa asemassa tai hallinnolliselta oikeusasemaltaan määriteltyjä. Ihminen voi joutua haavoittuvaan asemaan myös elämäntilanteesta tai elämänmuutoksesta johtuen (esimerkiksi onnettomuus, sairastuminen tai rikoksen kohteeksi joutuminen). (Luomanen & Nikander 2017.)

Parhaimmillaan kokemusasiantuntijana toimiminen voi tarjota väylän kokemuksiin, taitoihin ja hyötyihin, jotka aikaisemmin eivät ole olleet henkilölle mahdollisia. Koulutus, työ, palkka, arkirytmi ja merkityksellisyyden kokemukset tukevat itsearvostusta sekä vahvistavat ihmisen toimintakykyä yhteiskunnassa. Kokemusasiantuntija saattaa vielä opetella työelämätaitoja samalla, kun häntä motivoi vahva halu auttaa muita saman kokeneita ja vaikuttaa saman kokeneiden tilanteeseen. Kokemusasiantuntija joutuu myös tasapainoilemaan oman hyvinvointinsa ja työntekeksen kanssa. Aiemman tutkimuksen perusteella (ks. alaluku 2.1.2) sekä kokemusasiantuntijat että ammattilaiset vaikuttavat tunnistavan ainakin osin kokemusasiantuntijoihin kohdistuvat ristiriitaiset odotukset ja paineet suhteessa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisiin sekä ammattilaisilta tarvittavan ymmärryksen ja tuen työelämätaitojen opetteluun.

Kun haavoittuvuutta tarkastellaan kokonaisten väestöryhmien tasolla, on tärkeää huomata ryhmien sisäinen moninaisuus. Jos kaikkia ryhmän jäseniä pidetään samalla tapaa haavoittuvina kaikissa tilanteissa, saatetaan ihmiseen kohdistaa ylisuojelua tai holhoamista. Silloin ryhmän jäseneltä on viety mahdollisuus toimijuuteen, päätösvaltaan ja itsemäärittelyyn. (Luomanen & Nikander 2017.)

2.3 Valtarakenteet kokemusasiantuntijatoiminnassa

Taina Meriluoto (2016) on tarkastellut kokemusasiantuntijoihin kohdistuvaa hallintaa Suomessa. Meriluoto käyttää esimerkkinä Iso-Britanniaa, missä kokemusasiantuntijatoiminnan synnyllä on ollut osin kansalaisaktiivisuuteen liittyvät antagonistiset lähtökohdat ja tavoitteet. Siellä ruohonjuuritason liikkeet ovat ottaneet tilan itselleen sosiaali- ja terveydenhuollon hallinnossa. Suomessa sen sijaan kokemusasiantuntijatoiminta on muodostunut osana hallinnon osallisuusprojekteja. Projekteissa kokemusasiantuntijat on kutsuttu organisaation toimesta mukaan. Toisin kuin Iso-Britanniassa, Suomessa tila on annettu kokemusasiantuntijoille ja se on ollut ”ylhäältä alas” johdettu osallistamisprojekti. Tämänkaltaista toimintatapaa on kritisoitu osallistamisella hallitsemisesta: hallinto edistää toiminnalla omia tavoitteitaan, mutta onnistuu samalla luomaan tunteen vaikuttamismahdollisuuksista. Meriluodon mukaan yksi osoitus tästä on, että kokemusasiantuntijat itse tunnistavat ne tiukat normit ja ihanteet, mitkä kokemusasiantuntijatoimintaan liittyvät. Eräs Meriluodon haastattelema kokemusasiantuntija toi esille, että hän pyrkii kokemusasiantuntijana täyttämään odotukset, joita ammattihenkilökunnalla on toisia ammattilaisia kohtaan.

Meriluodon mukaan kyky hallita itseään ja asettua hallittavaksi tulkitaan osallistamisprojekteissa synonyymiksi voimaantumiseksi ja hyvinvoinnille. Kokemusasiantuntijatoimintaan

liittyessään ihminen ikään kuin alistuu kokemusasiantuntijuutta kehittävien ja kouluttavien ohjaajien hyvää tekevän vallan muokattavaksi, ohjattavaksi ja arvioitavaksi. Meriluodon mukaan hallittavaksi asettumiseen liittyy kuitenkin myös toisin toimimisen ja vallankäytön mahdollisuus, koska kokemusasiantuntija on välttämätön toimija hallinnan toteuttamisessa. Osa Meriluodon haastattelemistä kokemusasiantuntijoista koki, että kokemusasiantuntijakoulutus on tapa suitsia ja jopa sensuroida aitoja kokemuksia. Meriluodon haastattelema kokemusasiantuntija totesi, ettei menisi kokemusasiantuntijakoulutukseen, koska hän nojaa kokemusasiantuntijana omaan kokemukseensa ja elämäänsä elämään eikä hän kokenut, että voisi opiskella jonkin siihen liittyvän osan. (Meriluoto 2016.)

Meriluodon (2016) tarkastelun mukaan on siis kokemusasiantuntijoiden ja hallinnon/ammattilaisten oletuksena, että ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan kohdatessa kokemusasiantuntija omaksuu lähes ammatillisen olemisen tavat ja kyvyt edustaessaan ruohonjuuritasoa ja ”aitoa kokemusta”. Tällaisessa ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden kohtaamisessa vaikuttaisi toteutuvan valtasuhteiden epätasapainon uusintaminen: Kulttuurisesti arvotetut ja hierarkkiset ryhmäjaot johtavat siihen, että sen ryhmän olemisen tapa, jolla on enemmän yhteiskunnallista valtaa, asettuu normiksi eli tavalliseksi, normaaliksi ja oikeaksi tavaksi olla ja tästä normista poikkeaminen puolestaan muodostuu epänormaaliksi tai vääräksi tavaksi olla (Liimakka 2014). Antagonistinen toimiminen on mahdollista, kuten Meriluodon haastatteleman kokemusasiantuntijan tapauksessa. Suhtautumistapa vaatii kuitenkin huomattavaa rohkeutta, itsenäisyyttä ja näkemyksellisyyttä, mitkä eivät ole itsestään selviä ominaisuuksia haavoittuvassa asemassa olevalle henkilölle.

Liimakka (2014) on tuonut esille, että jo kokemusasiantuntijuuden käsitteellä tehdään ero asiantuntijoihin, joilla on tietoa aiheesta ja kokemusasiantuntijoihin, joilla puolestaan on kokemusta aiheesta. Tällä saatetaan vahvistaa käsitystä tiedosta ja kokemuksesta, minkä mukaan ne jakautuvat kahteen toisensa poissulkevaan kategoriaan. Tiedolla ja kokemuksella voi kuitenkin olla ainakin kolmenlainen suhde. 1) Kokemus tietona: esimerkiksi henkilön omakohmainen kokemus sairaudesta. 2) Tieto kokemuksena: esimerkiksi lääketieteellinen tieto voi muuttua kokemukseksi henkilön sairastuessa, jolloin tieto vaikuttaa kokemukseen sairaudesta. 3) Kokemus tiedon tuottamisen kontekstina: tiedon voidaan ajatella rakentuvan sen kokemusmaailman pohjalta, mikä tietoa tuottavalla on. (Liimakka 2014.) Esimerkiksi kokemusasiantuntijalle kysymyksiä tekevä ammattilainen muodostaa kysymyksensä sen pohjalta, mitä hänen kokemusmaailmassaan on kokemusasiantuntijoista. Vastaavasti kokemusasiantuntija antaa vastauksensa ammattilaiselle sen tiedon pohjalta, mitä hänen kokemusmaailmassaan ammattilaiset tai yleisesti ottaen kaikki tietävät.

Granfelt antaa esimerkin tilanteesta, jossa hän haastatteli tutkimusta varten rikos- ja päihde- taustaisia. Eräälle hänen haastateltavistaan oli suuri yllätys, että tutkijalla ei ollut mitään kokemusta tilanteista, joissa käytetään suonensisäisiä huumeita. Kokemusten jakamisesta huolimatta kunkin oman ymmärryksen rajallisuus ja kokemusmaailmojen erilaisuus voivat nousta

vuorovaikutuksessa esille. (Granfelt 2017.) Kokemusasiantuntijoita kutsutaan puhumaan ammattilaisille ruohonjuuritason kokemuksista ja näin tuottamaan ammattilaisille tietoa, mitä kaikilla heillä ei ole.

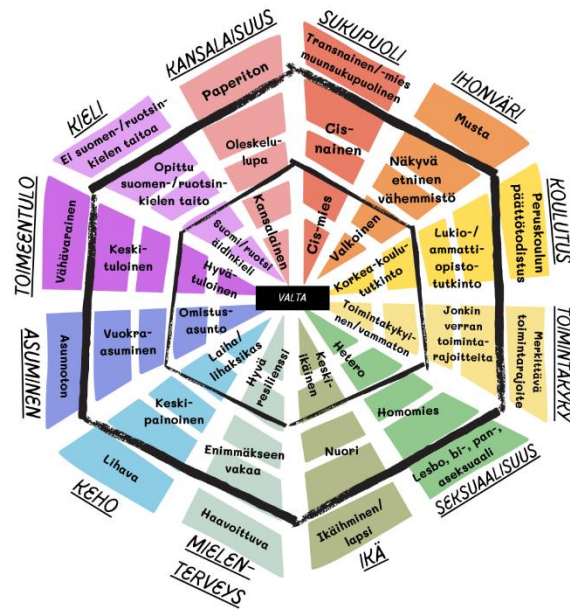
Kokemusmaailmojen rajat ovat kuitenkin kaksisuuntaiset. Yhteiskunnallisessa valta-asemassa olevat, jotka usein saavat edustaa ”normaaliutta” eivät voi olettaa, että toisenlaisen kokemusmaailman omaavat kokemusasiantuntijat jakaisivat automaattisesti heidän kokemusmaailmansa. On siis paljon vaadittu, että kokemusasiantuntijat voisivat tai osaisivat olla erottumatta ”liikkoa” ammattilaisten puhetavasta, käytännöistä ja tavoista. Mikäli näin oletetaan kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyösuhteessa, voidaan siinä nähdä kokemusasiantuntijoihin kohdistuvia hallinnan ja vallankäytön elementtejä organisaatioiden tai ammattilaisten taholta.

2.4 Eriarvoisuuden purkaminen

Haavoittuvat ja etuoikeutetut asemat ovat monella tapaa yhteiskunnan valtarakenteissa ja usein haavoittuvuus tai etuoikeudet kasaantuvat samoille väestöryhmille tai henkilöille. Tämä luo eriarvoisuutta suhteessa yhteiskunnallisiin resursseihin ja mahdollisuuksiin käyttää valtaa tai vallankäytön kohteeksi joutumiseen. Yksi tapa hahmottaa etuoikeuksien ja haavoittuvuuksien kasautumista on etuoikeuksien kehä (power wheel). Kuvan (kuvio 1) on alun perin muotoillut Canadian Council for Refugees². Kuvaa on edelleen muokannut ja visualisoinut kanadalainen opettaja ja visualisoinnin ammattilainen Sylvia Duckworth (2020). Yhdenvertaisuusasiantuntija Michaela Moua on tehnyt Duckwothin visualisoinnin pohjalta suomennoksen etuoikeuksien kehästä, mikä on julkaistu Helsingin Sanomissa 29.4.2021 (Huolman 2021).

Kehälle on sijoitettu erilaisia ominaisuuksia ja olosuhteita. Kuvion keskiosassa ovat hyväosaisten liittyviä ominaisuuksia ja ulkokehällä puolestaan haavoittuvuuteen tai huono-osaisuuteen liittyviä ominaisuuksia. Mitä useammalla osa-alueella henkilö sijoittuu ulkokehälle, sitä haavoittuvampi hänen asemansa yhteiskunnallisesti on.

² Canadian Council for Refugees 2023. Anti-oppression. Viitattu 8.6.2023.
<https://ccrweb.ca/en/anti-oppression>

Kuvio 1: Etuoikeuksien kehä. Sylvia Duckworthin (2020) visualisoiman Wheel of Power/Privilege:n ja Michaela Mouan (2021) siitä tekemän suomennoksen pohjalta laadittu kuva.

Sosiologi Jani Erola kommentoi Helsingin Sanomissa, että etuoikeuksien kehän voi nähdä kertovan erityisesti hyvä- tai huono-osaisuuden jakautumisesta ja siihen vaikuttavista asioista. Se voi olla hyvä työkalu sen pohtimiseen, millaisessa asemassa itse on suhteessa muihin. (Huolman 2021.) Etuoikeuksien kehän tavoitteena ei ole luokitella yksilöitä eriarvoisiksi eriominaisuuksien mukaan, vaan toimia keskustelun avaajana. Sen avulla voidaan lisätä ymmärrystä erilaisten taustojen vaikutuksesta yhteiskunnalliseen asemaan sekä yksilön toimintamahdollisuuksiin. Se ohjaa miettimään omia mahdollisuuksia vaikuttaa yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon. (Karttunen & Ikäheimo 2021.)

Kuvion 1 osalta on huomioitava, että se ei sisällä kaikkia mahdollisia eriarvoistavia ulottuvuuksia eikä kyseistä kuviota ole sovitettu täsmällisesti suomalaisiin olosuhteisiin. Duckworth (2020) on esimerkiksi itse huomauttanut, että uskonto eriarvoistavana ulottuvuutena puuttuu kuviosta kokonaan, vaikka sen tulisi olla mukana keskustelussa. Duckworth mukaan uskonnon merkitys eriarvoistavana tekijänä kuitenkin vaihtelee merkittävästi maakohtaisesti. Kehä auttaa hahmottamaan, mitä osa-alueita syrjäytymiseen tai etuoikeutettuun asemaan voi liittyä. Kuva tulisikin nähdä pedagogisena apuvälineenä eriarvoistavien tekijöiden toisiinsa linkittymisestä eikä niinkään yleisesti pätevästä mallina eriarvoisuudesta (Riitaoja ym. 2022).

Ammattilaiselta, joka työskentelee haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kanssa, vaaditaan sensitiivisyyttä tunnistaa toisen haavoittuvuus sekä oma valta-asema ja vallankäytön mahdollisuus suhteessa toiseen osapuoleen. Ammattilaisen ja haavoittuvassa asemassa olevan kokemusasiantuntijan yhteistyö rakentuu aina jonkinlaiselle valta-asetelmalle, missä organisaatiolla tai ammattilaisella lähtökohtaisesti on enemmän valtaa. Ammattilainen tai hänen organisaationsa tilaa kokemusasiantuntijan palvelun, määrittelee tilaisuuden sisällön ja

rakenteen sekä kokemusasiantuntijan palkkion tai palkan maksun. Lisäksi ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan välillä saattaa olla koulutukseen ja yhteiskunnalliseen asemaan perustuva valtaero.

Tässä pohdinnassa ammattilaista sekä kokemusasiantuntijaa voi tukea esimerkiksi etuoikeuksien kehän kaltainen visuaalinen havainnollistaminen. Kokemusasiantuntijatoimintaan osallistuvien on tärkeää tunnistaa tilanteet, joissa vuorovaikutussuhteisiin vaikuttavat yhteiskunnalliset valtarakenteet. Tunnistamisen lisäksi osallistujilta vaaditaan valmiuksia eettisten näkökulmien puntaroimiseen tilanteissa, joihin ei välttämättä ole yksiselitteisiä sääntöjä tai lakeja.

2.5 Oikeusmuotoilun esimerkkejä eriarvoisuuden purkamiseen

Yksi oikeusmuotoilun tavoitteista on oikeudellisen tiedon saavutettavuus (access to justice) riippumatta henkilön taustasta. Lakitekstit saattavat olla maallikolle hyvin vaativia ymmärtää ja edelleen vaativammaksi ymmärtäminen käy, mikäli henkilön lukutaito on vähäinen, hänellä ei ole kokemusta lakitekstien tai virallisten tekstien lukemisesta, kyseessä on nuori tai henkilöllä on kognitiivisia vaikeuksia (Pitkäsalo, Ketola, Haavisto & Kalliomaa-Puha 2022).

Jotta yhä useampi ihminen pystyy ottamaan vastuun omasta hyvinvoinnistaan, terveydenhuollostaan tai oikeudellisista asioistaan, tulee kiinnittää huomioita siihen, miten tieto on välitetty ja ilmaistu. Toisin sanoen, miten tieto on muotoiltu vastaanottajalle. Ei kuitenkaan riitä, että tieto on selkeästi tai yksinkertaisesti ilmaistu. Jos ihmiset, joita asia koskee eivät sitä lue, tieto luonnollisestikaan ei välity. Tiedon muotoilemisen tulisi pyrkiä johtamaan ihmiset vuorovaikutukseen välittämässä tiedon kanssa. (Haapio, Barton & Compagnucci 2021.)

Haapio ja kumppanit antavat tästä seuraavia esimerkkejä. Yhdysvalloissa New Yorkissa toimiva Center for Urban Pedagogy (CUP) on visuaalisen muotoilun keinoin laatinut julistesarjan *Making Policy Public*, jonka tavoitteena on tehdä menettelytavat ymmärrettäviksi maallikoille ja näin aidosti saavutettaviksi, merkityksellisiksi ja jaetuiksi. Toinen esimerkki saman yhdistyksen projekteista on visuaalinen katumyyjän opas, joka kertoo viidellä kielellä ja lyhyin lausein katumyyjän oikeuksista sekä katumyyntiin liittyvistä säännöistä, joita useimmin loukataan. (Haapio ym. 2021.)

Tiedon muotoileminen tarkoittaa monimutkaisen asian yksinkertaistamista niin, että tiedon tarvitsija saa mahdollisuuden ymmärtää sen ja toimia sen mukaan. Usein tämä voi tarkoittaa sitä, että tieto esitetään ensin yhteenvedona, mikä antaa yleiskäsityksen asiasta. Tarkemmat tiedot tarjotaan tarvittaessa tämän jälkeen. Tämänkaltaista rakennetta hyödynnetään laajasti www-sivustojen yhteydessä. (Haapio ym. 2021.)

Oikeudellisten sopimusten ymmärrettäviksi tekemisen yhteydessä on viime vuosina kehitetty erilaisia sarjakuvasopimuksia. Yksi alan pioneereja on Robert de Rooy, joka on kehittänyt sarjakuvamuotoon laadittuja työsopimuksia kausityöntekijöille Etelä-Afrikassa. Kausityöntekijät ovat haavoittuvassa asemassa vähäisen luku- ja kirjoitustaitonsa vuoksi. Työntekijöiden

haavoittuvuutta lisää, että he ovat hyvin riippuvaisia kausityön tuloista eikä heillä ole varaa menettää työpaikkaansa. Sarjakuvamuotoon laadittujen työsopimusten tavoitteena on, että työntekijä ymmärtää perusasiat, joihin hän sitoutuu sekä omat oikeutensa. Sarjakuvasopimusten myötä työntekijät alkoivat ilmoittaa työnantajalleen sairauspoissaoloista. Tämä puolestaan vähensi työntekijöiden ja työnantajien välisiä kiistoja ja paransi yleisesti työntekijän ja työnantajan välistä suhdetta. Yksi sarjakuvasopimusten tuomia lisähyötyjä oli myös työntekijöiden kokemana voimaantuminen heidän ymmärrettyään sopimukseen heille kirjatut oikeudet. (Botes 2017; Andersen & de Rooy 2022; Lee & Andersen 2022.)

Lee ja Andersen (2022) tuovat esille, että sopimusten muotoilussa kolme keskeistä elementtiä ovat lukeminen (read), omaksuminen (absorb) ja muistaminen (remember). He huomauttavat, että sopimusten muotoilussa on usein kiinnitetty paljon huomiota siihen, että osapuolet lukevat sopimuksen. Heidän mukaansa oleellista olisi kiinnittää erityistä huomiota sopimuksen omaksumiseen. Kuvamuoto on helposti mieleen palautettavissa, mikä tukee asiasisällön omaksumista ja muistamista. Sopimuksen yksityiskohtien muistaminen ei ole tärkeintä. Sen sijaan on tärkeää, että osapuolet muistavat sopimuksen olemassaolon, sen hyödyllisyyden ”työkäluna” ja pystyvät tarvittaessa tarkistamaan sopimuksen sisällön. (Lee & Andersen 2022.) Myös Kalliomaa-Puha, Ketola ja Pitkäsalo (2023) havaitsivat suomalaisilla opiskelijoilla tekemässään tutkimuksessa, että verrattuna tekstimuotoiseen sopimukseen visuaalinen muoto auttoi muistamaan sopimuksen sisällön paremmin. Keskeiseksi sarjakuvasopimusten hyödyksi onkin osoittautunut, että ne tulevat aktiivisesti toimivaksi osaksi työsuhdetta ja toimivat työntekijöiden apuna sen sijaan, että ne otettaisiin esille vasta ongelmatilanteissa (Andersen & de Rooy 2022).

Suomessa Tampereen yliopiston tutkimusryhmä kehittää sosiaalihuollon dokumentteja sarjakuvasopimuksen tyyppisiksi asiakirjoiksi. Tutkimusryhmä on pilotoinut sarjakuvasopimusta lapsen valvotusta vaihdosta, joka liittyy lapsen tapaamisoikeuden toteuttamiseen vanhempien erotilanteessa. Sosiaalihuollon asiakirjojen yhteydessä ei ole aiemmin käytetty sarjakuvasopimuksia, vaikka suurella osalla sosiaalihuollon asiakkaista on kognitiivisia ja kielellisiä vaikeuksia monimutkaisten lakitekstien ymmärtämisessä. (Pitkäsalo ym. 2022.) Kalliomaa-Puha ym. (2023) toteavat, että sarjakuvan käyttötavoista oikeudellisten asiakirjojen yhteydessä on toistaiseksi tehty melko vähän tutkimusta. Heidän mukaansa tehdyssä tutkimuksessa on kuitenkin yksiselitteisesti todettu, että sarjakuva-asiakirjojen käyttö voi helpottaa vaikeasti ymmärrettävää tekstiä ja näin tukea itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta.

Tehdyn tutkimuksen mukaan sarjakuvasopimuksia ja muita sarjakuvamuotoisia asiakirjoja voidaan pitää yhtenä selkeän kielen muotona (Pitkäsalo & Ketola 2022). Asiakirjan muuttaminen sarjakuvamuotoon ei automaattisesti tee siitä aiempaa ymmärrettävämpää. Sarjakuvan lukijan täytyy pystyä yhdistämään mielessään kielelliset ja kuvalliset elementit yhdeksi kokonaisuudeksi, jotta sarjakuvan voi ymmärtää. Lukijalta voi myös puuttua visuaalinen lukutaito tai symbolien ymmärtämisessä voi olla kulttuurisia eroja. Kuva voi myös välittää viestejä, joita se

ei ole tarkoitettu välittämään. Toisaalta perinteisen tekstimuotoisen sopimuksen lukija voi myös olla hyvin hämmentynyt. Kuvalla on mahdollisuus helpottaa kielellisiä ja koulutuksellisia puutteita. Se voi antaa haavoittuvassa asemassa olevalle mahdollisuuden omien laillisten oikeuksiensa toteutumiseen. Sarjakuvassa keskeinen informaatio voidaan ilmasta sekä kuvin että sanoin. (Pitkäsalo & Kalliomaa-Puha 2019.) Asiakirjan muotoilua tulee ohjata sen, keitä asiakirjan käyttäjät ovat ja mitä käyttäjän tulee tietää tai tehdä asiakirjan tarjoaman informaation perusteella (Pitkäsalo & Ketola 2022).

Pitkäsalo ja Kalliomaa-Puha (2019) tuovat esille, että sarjakuvatasopimusten saatetaan väittää olevan lapsellisia tai aikuisia aliarvioivia. Heidän mukaansa tutkimustulokset ovat kuitenkin osoittaneet päinvastaista. de Rooy'n sopimusten allekirjoittajat eivät kokeneet itseään aliarviotavan tai kohdeltavan lapsina (Vitasek 2017, Pitkäsalo ja Kalliomaa-Puhan 2019 mukaan). Oikeusmuotoilijat puolestaan ovat havainneet, että ulkoasun ollessa lapsekas, käyttäjät ovat kuitenkin olleet tyytyväisiä selkeyteen, mikä on saatettu kokea huomaavaisuutena (Waller, Haapio ja Passera 2017, Pitkäsalo ja Kalliomaa-Puhan 2019).

Yksilön näkökulmasta ajatellen sarjakuvatasopimus tai -asiakirja voi tarjota välineen oman toimijuuden, itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden vahvistamiseen. Kaikkiaan tämä voi tuottaa yksilölle oikeudenmukaisuudentunnetta. Uusien ja toimivien kommunikaatiotapojen löytäminen erityisesti haavoittuvien ryhmien kanssa viestimiseen vahvistaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista sekä sosiaalista oikeudenmukaisuutta. (Pitkäsalo & Kalliomaa-Puha 2019.)

3 Etiikan suhde lainsäädäntöön

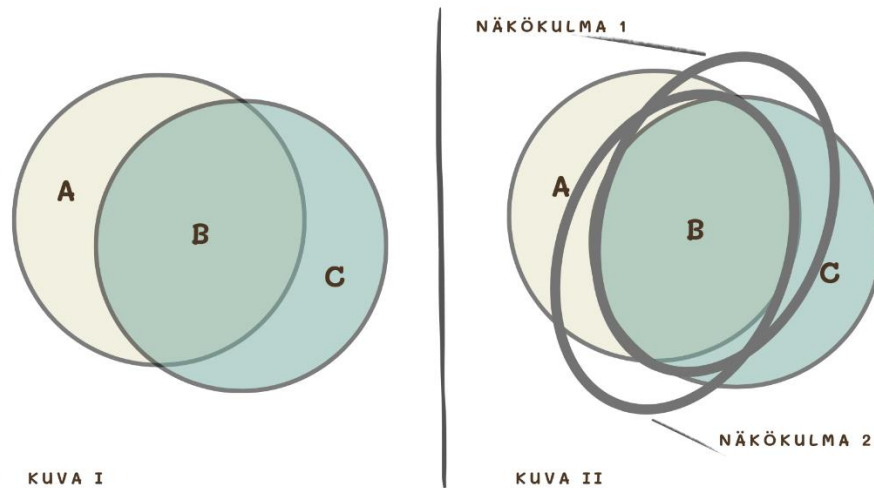
Laki tarkoittaa yksinkertaisesti paperille pantua ihmisten tahtoa. Sen täytyy sallia maapallon jokaisen elävän neliömetrin peittäminen asfaltilla, jos ihmiset niin haluavat. Se takaa kuitenkin puheenvuoron kaikille asianosaisille. Tuomari kysyy Adamilta: ”Onko teillä vielä jotain sanottavaa?”

Ajatukset kieppuvat Adamin päässä. Hänestä on tuntunut valamiehistön päätösten jälkeen, että hän on kuin irti päässyt tuli tai tuulen maasta kiskaisema puu. ”Me tiedämme pian, olimmeko oikeassa vai väärässä.” (Powers 2018, 610.)

Kaiken lainsäädännön taustalla voidaan olettaa olevan eettisiä käsityksiä oikeasta ja väärästä. Nämä käsitykset saattavat muuttua ajassa ja usein se näkyy viiveellä lainsäädännössä. Demokraattisesti järjestäytyneen yhteiskunnan toiminta ei ole mahdollista olosuhteissa, missä kansalaisten enemmistön eettiset normit poikkeavat voimassa olevasta lainsäädännöstä. (Louhiala 2002.)

Lain ja etiikan keskinäinen suhde voidaan yksinkertaistaa kahdeksi osittain päällekkäiseksi alueeksi. Suurelta osin lain ja etiikan sallima tai tuomitsema toiminta menee päällekkäin.

Sekä lain että etiikan järjestelmään liittyy kuitenkin periaatteita tai arvoja, jotka mahdollistavat tai kieltävät toiminnan eri tavoin. On siis toimintaa, joka esimerkiksi lain mukaan on sallittua, mutta eettiseltä kannalta tarkasteltuna tuomittavaa tai vähintäänkin arveluttavaa. (Louhiala 2002.)

Kuvio 2: Kuva etiikan (A) ja lain (C) suhteesta sekä eettisoikeudellisten näkökulmien painottamisesta Louhialaa (2002) mukailleen.

Etiikan ja lain suhteesta voidaankin sanoa, että ”kaikki, mikä on oikein, ei välttämättä ole laillista, ja kaikki mikä on laillista, ei välttämättä ole oikein” (Louhiala 2002). Tämän ongelman äärellä ollaan myös Richard Powersin (2018) romaanissa *Ikipuut*, mistä luvun alussa on lainaus. Kirjassa lain mukaan ei ole estettä tuhatvuotisten puiden ja metsien tuhoamiselle, mutta metsureiden työn estämiselle sen sijaan on lainmukainen este. Eettisoikeudellisesta näkökulmasta riippuvaista on, pidetäänkö lain sisältöä oikeana vai vääränä.

Edelleen on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, kenen eettisestä tai oikeudellisesta tulkinasta on kyse. Saman yhteiskunnan jäsenten näkemykset menevät todennäköisesti osin päällekkäin, mutta ne voivat myös painottua hieman toisin. (Louhiala 2002.) Demokraattisesti hyväksytty laki on usein neuvottelun tulos eikä se näin ollen toteuta yhtä eettistä järjestelmää, vaan on kompromissi erilaisista periaatteista (Silvola & Ruuhonen 2021). Sekä etiikkaa että oikeutta tarkastelevassa keskustelussa sovitetaan usein yhteen eri suuntaisia eettisiä ja oikeudellisia arvoja ja periaatteita.

Esimerkkinä tästä toimii vuonna 2019 eduskunnalle luovutettu kansalaisaloite (KAA 1/2019) tyttöjen sukuelinten silpomisen kieltämisestä erillislailla, mistä eduskunnan lakivaliokunta antoi oikeusministeriölle tehtäväksi selkeyttää tyttöjen sukuelinten silpomista koskevaa lainsäädäntöä. Tyttöjen sukuelinten silpominen täyttää Suomen rikoslain (39/1889) 21 luvun 5 §:n ja 6 §:n mukaan pahoinpitelyn ja törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkit (Oikeusministeriö 2023,

12). Kansalaisaloitteessa erillislakia perusteltiin muun muassa sillä, että se vahvistaisi viestiä siitä, että käytäntöä ei virallisesti hyväksytä Suomessa. Erillislaki myös toimisi aiempaa selkeämpänä työkaluna tahoille, jotka tekevät ehkäisevää työtä, sekä ajurina asennemuutostyölle. Aloitteen mukaan erillislaila voitaisiin kieltää myös ulkomailla tehtävät silpomiset. (KAA 1/2019.) Mietinnössään oikeusministeriön työryhmä päätyi siihen, että rikoslakiin ei esitetä muutoksia. Työryhmä muun muassa katsoi perusteluissaan, että rikoslain muuttamisessa olisi ongelmia perustuslain yhdenvertaisuuden näkökulmasta, koska kansalaisaloitteen ehdottama säännös asettaisi lapset eriarvoiseen asemaan sukupuolen perusteella ja erityisesti poikien ympärileikkaukseen liittyvä monenlaisia yhteiskunnallisia ja perusoikeuksiin liittyviä kysymyksiä. Mietinnön mukaan rikoslakia ei tulisi myöskään käyttää symbolisiin tarkoituksiin, vaan tämä tulisi hoitaa tiedotuksella ja koulutuksella. (Oikeusministeriö 2023, 127-128.) Tämänkaltaisesta oikeudelliseettisestä tarkastelusta voi lukea paitsi sen, miten eettisiä ja oikeudellisia arvoja ja periaatteita sovitetaan yhteen, myös sen mitä ovat ne eettiset ja oikeudelliset arvot, joita yhteiskunta haluaa lainsäädännöllään painottaa. Samalla laissa ilmaistu eettinen konsensus voi osoittaa yhteisön eettisen ajattelun katvealueet (Hong 2019, 103). Voiko olla tilanteita tai asioita, jolloin voidaan ohittaa jokin lainsäätämiseen liittyvä muodollinen tapa vain, jotta laki toimisi entistä vahvempana viestinä yhteiskunnan eettisestä kannasta ja mahdollinen tulkinnallisuus tai riippuvuus eettisestä kehyksestä poistuisi?

Sosiaali- ja terveydenhuollon kontekstissa voidaan myös ajatella, että toisinaan laki asettaa niin sanotusti minimivaatimukset tai lainsäätäjä on luonut reunaehdot ja menettelyt, joiden puitteissa ammattilaisen tulee tehdä eettisesti perusteltuja ratkaisuja (Lahti 2002). Esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten osalta lakiin on kirjattu ammattieettiset velvollisuudet. Lain terveydenhuollon ammattihenkilöstä (1994/559) 15 § määrittelee, että terveydenhuollon ammattihenkilön ammattitoiminnan päämääränä on terveyden ylläpitäminen ja edistäminen, sairauksien ehkäiseminen sekä sairaiden parantaminen ja heidän kärsimystensä lievittäminen. Lain sosiaalihuollon ammattihenkilöstä (2015/817) 4 § puolestaan määrittelee, että sosiaalihuollon ammattihenkilön ammatillisen toiminnan päämääränä on sosiaalisen toimintakyvyn, yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen ja hyvinvoinnin lisääminen. Laki siis määrittelee, mitä ammattieettisiä velvollisuuksia sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisella on, mutta jättää paljon harkinnan varaa ammattilaiselle tai ammattikunnalle sen suhteen, mikä toiminta tilannekohtaisesti toteuttaa ammattieettisiä velvollisuuksia.

Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja keskustelussa syntyy jännitteitä eettisoikeudellisten velvollisuuksien kesken. Tällöin oikeudellinen perusteleminen voi olla vahvemmin yhteiskuntajärjestykseen sidottua kuin pelkkä eettinen argumentaatio. Tämän vuoksi ammattieettinen asiantuntemus ei aina ole riittävää, vaan sen lisäksi tulee tuntea myös vastaavan oikeudenala ja lainsäädäntö. (Lahti 2002.) Esimerkiksi eutanasia, abortti tai ympärileikkaus ovat eettisesti oikein tai väärin lainsäädännöstä riippumatta. Laki kuitenkin ottaa jonkin kannan asiaan kirjaimellisella ilmaisullaan. Eettisen keskustelun jatkaminen on mahdollista sekä suotavaa myös

lain voimassa ollessa. Omaan eettiseen harkintaansa perustuen ammattilainen saattaa toimia myös toisin kuin lakiin on hänen velvollisuudekseen kirjattu. Tällöin hänen toimintaansa kuitenkin arvioidaan oikeuden ja lainsäädännön kriteerein.

Laintasoiset oikeusnormit ovat ehdottomia sääntöjä, joita noudatetaan tai ei noudateta. Muita vaihtoehtoja ei ole, kun lain soveltamisala on tiedossa. Eettiset normit voivat kuitenkin vaikuttaa oikeusnormin soveltamiseen yksittäisessä tapauksessa. Myös ammattieettiset periaatteet voivat vaikuttaa oikeusnormien soveltamiseen. (Scheinin 1991.)

Oikeusnormin noudattaminen voi perustua joko oikeusnormin kanssa jaettuun eettiseen periaatteeseen tai rangaistuksen pelkoon. Eettiseen toimintaan kuuluu, että toimija haluaa tehdä niin kuin on oikein. Tästä lähtökohdasta tarkastellen eettisesti oikeutettu toiminta ei voi perustua ainoastaan auktoriteettien määräyksiin tai toimimiseen sitten kuin itselle tilanteessa tuntuu hyvältä. Eettisyys vaatii valmiutta arvojen ja päämäärien analysointiin sekä keskusteluun siitä, miten tavoiteltavina olevat asiat ovat saavutettavissa. (Silvola & Ruuhonen 2021.)

3.1 Ammattieettiset periaatteet ja niiden merkitys

Kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia voidaan pitää ja niihin voidaan tukeutua eettisinä normistoina. Niillä on myös suora yhteys eri ammattikuntien eettisiin periaatteisiin. (Scheinin 1991.) Ammattietiikka tarkoittaa ammattialan yhteistä näkemystä siitä, millainen toiminta on oikeaa ja hyvää ja mikä taas väärää ja pahaa (Juujärvi ym. 2007, 13.) Voikin ajatella, että ihmisoikeussopimukset muodostavat verkon, joiden varaan ammattieettiset koodit sidotaan ja niistä voidaan lukea ensisijaiseksi asetettujen eettisten arvojen luettelo. Ihmisoikeuksien käsite on perusteiltaan moraalifilosofinen ja kansainväliset ihmisoikeusasiakirjat ovat syntyneet tiiviissä yhteydessä ihmiskunnan moraalifilosofiseen perintöön. (Scheinin 1991.)

Eri alojen eettisissä ohjeissa korostetaan yksilöön, yhteiskuntaan ja toiminnan eettiseen kestävyteen kohdistuvia periaatteita. Sosiaali- ja terveydenhuollon kontekstissa näitä ovat esimerkiksi asiakaslähtöisyys, ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Keskeisiä asioita ovat myös avoin keskustelu ja asiakkaan tietoisuuden lisääminen. (Juujärvi ym. 2007, 54-55.)

Eettiset ohjeet ja säännöt muodostuvat ammattien tai yhteisöjen kesken hyväksytyistä ja sovitusta eettisistä periaatteista ja säännöistä, jotka ohjaavat toimintaa. Ne kertovat suhtautumistavasta työhön ja ne osoittavat yhteisön jäsenille, mihin asioihin toiminnassa tulisi kiinnittää huomiota. Eettisten ohjeiden tehtävänä on myös säädellä yhteisön jäsenten toimintaa, pitää yllä toiminnankohdeiden luottamusta yhteisöön, lisätä yhteisön sisäistä kiinteyttä ja suojata yhteisön jäseniä yleisen mielipiteen tuomiolta sekä laillisilta rangaistuksilta. Eettiset ohjeet ovat sopimuksen varaisesti laadittuja ja ne muuttuvat yhteiskunnan ja kulttuurin muuttuessa. (Juujärvi ym. 2007, 54-55.)

Ammattieettiset pohdinnat koskevat ammatillisten tekojen eettisyyttä. Kaikkiin ammatteihin liittyy ammattieettisiä ongelmatilanteita, mutta osassa ammateista eettiset kysymykset

nousevat esille herkemmin. Ammatin eettiseen herkkyyteen vaikuttaa se, miten paljon itsenäisiä valintoja ammattilainen joutuu tekemään, miten paljon ammattiin liittyvä toiminta eroaa arkipäivän moraalista ja miten tunneperäisesti ammatinharjoittajan työn tuloksiin suhtaudutaan. (Räikkä 2002.) Perinteisesti ammattieettiset koodistot ovat kuuluneet professioille eli ammanteille, joiden asiantuntijuus perustuu akateemiseen koulutukseen ja laaja-alaiseen tietoperustaan, mihin liittyy myös itsenäinen vastuu asiakkaiden hyvinvoinnista. Eettiset kysymykset koskettavat kuitenkin kaikkea (ammattillista) toimintaa, mikä liittyy välittömästi tai välillisesti toisiin ihmisiin. Ammattieettisiä periaatteita tarvitaan toiminnan legitimitietin ylläpitämiseksi, yksittäisen toimijan tueksi tai moninaisen yhteistoiminnan vastuukysymysten selvittämiseksi. Vasta-alkaja ei voi olla toiminnan tai eettisen osaamisen asiantuntija, vaan tarvitsee konkreettisia toimintaohjeita. Vähitellen hänen käsityksensä työstä lisääntyy ja hänen itsenäisyyden asteensa kasvaa. (Juujärvi ym. 2007, 9-12.)

Eettiset ohjeet voivatkin olla eri tasoisia. Eettiset periaatteet ja arvot muodostavat perustan, josta voidaan johtaa käytännönohjeita. Periaatteet ja arvot toimivat toiminnan suuntaviivoina ja tarjoavat jatkuvuutta eettiseen keskusteluun ja toimintaan. Eettiset periaatteet voivat auttaa, kun arvioidaan suunnitellun tai toteutuneen toiminnan eettisyyttä. Eettisistä periaatteista ja arvoista voidaan johtaa käytännön ohjeita ja edelleen konkreettisia toimintaohjeita. Lisäksi tarvitaan myös tilannekohtaista harkintaa, minkä vuoksi on tarpeen kehittää herkkyyttä tunnistaa eettisiä ongelmatilanteita. (Koskinen & Sihvo 2020, 122-123.)

Useilla ammanteilla onkin käskymuotoon kirjatut eettiset sääntönsä, jotka on laatinut esimerkiksi ammattiliitto. Eettiset säännöt on tarkoitettu eettisistä syistä noudatettaviksi. Niillä ei ole lainvoimaa eikä mikään auktoriteetti voi määrätä sitä, mikä on eettisesti oikein tai väärin. (Räikkä 2002.) Olisikin ongelmallista, jos tuomioistuimet ryhtyisivät arvioimaan tai sanktiomaan jonkin ammattiryhmän toimintaan ammattiliiton laatimien eettisten ohjeiden perusteella. Ammattieettiset ohjeet eivät ole laadittu perustuslainmukaisessa demokraattisessa lainsäädäntöprosessissa. Tästä kuitenkin poikkeuksena on asianajajien ammattieettiset ohjeet, joiden valvonta perustuu asianajajia koskevaan lakiin. (Nieminen 2018.)

Ammattieettiset säännöt eivät anna pulmatilanteisiin valmiita ja kiistattomia vastauksia. Juha Räikkä tuo esille, että useat ammattieettiset ohjeet vaikuttavat itsestään selville (sotilaan tulee käyttäytyä asiallisesti), ne ovat tulkinnanvaraisia (asianajajan palkkion tulee olla kohtuullinen) tai mahdollisesti sisäisestäiristiriitaisia (insinöörin tulee olla uskollinen työnantajalle, mutta ryhtyä vain kunniallisiin hankkeisiin). Miksi ammattikunnat sitten laativat eettisiä ohjeita? (Räikkä 2002.)

Ammattieettiset säännöt eivät vapauta ammattilaista eettisestä harkinnasta, koska ne eivät anna täsmällisiä ohjeita. Ne toimivat kuitenkin apukeinona eettisessä harkinnassa. Toisekseen ammattieettiset säännöt voivat kertoa ammattilaiselle, mikä hänen ammattinsa tarkoitus on, mitkä periaatteet ammattia määrittävät. Ammattieettisillä ohjeilla voi olla myös poliittinen tarkoitus. Pyrkimys osoittaa muille, että ammattiryhmä toimii eettisesti perusteltavissa olevin

tavoin. (Räikkä 2002.) Ammattieettiset ohjeet voivat myös toimia alan itsesääntelyn mekanismina, kuten journalistin ohjeet, joiden noudattamista valvoo Julkisen sanan neuvosto, jolle kuka tahansa voi maksuttomasti kannalle, mikäli katsoo hyvää journalistista tapaa loukatun. Tällaisen itsesääntelyn etuna on, että se on joutuisaa, byrokratia on vähäistä ja ihmisten on helppo kääntyä sen puoleen. (Nieminen 2018.)

3.2 Kokemusasiantuntijatoiminnan eettiset ohjeet

Kokemusasiantuntija Hanna Huopalainen (2022) on pohtinut KAP Vantaa -hankkeen³ julkaisemassa blogikirjoituksessaan ”Eettinen ohjeistus - tarpeellinen työkalu kokemusasiantuntijatoimintaan” ammattietiikkaa ja sen merkitystä kokemusasiantuntijoille. Huopalainen tuo esille, että ammattietiikka suojaa ja ohjaa osapuolia ja toimintaa, koska kokemusasiantuntijat toimivat epätyypillisessä ympäristössä esimerkiksi työajan, tehtävien sisällön ja yhteistyötahojen suhteen. Myös kohdattavat asiakkaat ja ammattilaiset vaihtelevat jatkuvasti. Lisäksi kokemusasiantuntijan on muistettava seurata omaa jaksamistaan vaativan työkuviön äärellä. (Huopalainen 2022.)

Huopalainen huomauttaa, että tarvitaan moraalikäsitteisiin perustuvaa muistutusta vastuista, velvollisuuksista ja oikeuksista sekä kunkin roolista, mitä englanniksi voisi kutsua termillä ”good practice”. Kokemusasiantuntijat ja ammattilaiset täydentävät toisiaan. Yhteisessä tehtävässä hierarkkisesta asetelmasta tulisi päästä eroon. Sen sijaan tulisi keskittyä siihen, että molemmat osapuolet tuntevat oman sekä toisen tehtävän. Kokemusasiantuntijoiden eettisten ohjeiden keskeinen merkitys on siinä, että jokaisen ei tarvitsisi pohtia asioita alusta alkaen vaan on olemassa suuntaviivat, joita seurata. Kokemusasiantuntijoiden eettisen ohjeistuksen tulisi olla käytännön läheinen. Huopalaisen mukaan kokemusasiantuntijoiden itsensä tulisi olla aktiivisia ohjeistuksen laatimisessa. (Huopalainen 2022.)

Suomessa Lastensuojelun Keskusliitto (2021), Väestöliitto (2017) ja Pesäpuu ry (2019) ovat laatineet kokemusasiantuntijatoimintaan eettiset ohjeet. Eettiset ohjeet on suunnattu ensisijaisesti kokemusasiantuntijoiden kanssa toimiville ammattilaisille. Ohjeistuksissa keskeisessä asemassa on ammattilaisen velvollisuus luoda turvallinen tila kokemusasiantuntijalle sekä ammattilaisen tuki kokemusasiantuntijalle.

Nikula ja Normann (2023) ovat laadullisessa analyysissään tarkastelleet kahdeksaa kokemusasiantuntijatoiminnan ohjeistusta ja kiinnittäneet huomiota siihen, mitä kokemusasiantuntijuiden ohjeet kertovat ja mitä rikosseuraamusala voisi oppia lähialojen eettisistä ohjeista. Heidän näkökulmansa keskittyy ensisijaisesti kokemusasiantuntijan tilaajaan.

³ Kokemusasiantuntijapankki - KAP Vantaa kouluttaa kokemusasiantuntijoita Vantaan sote-palveluihin esimerkiksi asiakastyöhön, palvelujen kehittäjiksi sekä kokemustutkijoiksi. Se on Vantaan A-kilta ry:n hallinnoima STEA-rahoitteinen hanke (2020-2023). (KAP Vantaa 2023.)

Nikula ja Norman huomauttavat, että eettinen ohjeisto tukee sekä tilaajaa että kokemusasiantuntijaa. Heidän mukaansa rikosseuraamusalan kokemusasiantuntijuuden eettistä ohjeistoa laadittaessa olisi hyvä huomioida ainakin kokemusasiantuntijan työn vastikkeellisuus, palkkion vaikutus kokemusasiantuntijan etuuksiin, media ja sosiaalinen media, vaikutusmahdollisuus sekä valtasuhteet ja kokemusasiantuntijan turvallisuus. (Nikula & Normann 2023.)

Kokemusasiantuntijuuden etiikkaa luodaan siellä missä kokemusasiantuntijuutta hyödynnetään. Pelkkä eettisen ohjeiston olemassaolo ei johda eettiseen toimintaan. Lisäksi tarvitaan kykyä toimia eettisesti. (Nikula & Normann 2023.)

4 Yhteistoiminnan etiikka

Tässä luvussa tarkastellaan yhteistoimintaan ja siihen liittyviä eettismoraalisia huomioita pääosin Jaana Hallamaan (2017) teoksen *Yhdessä toimimisen etiikka* pohjalta. Huomion kohteena ovat erityisesti jaettuun toimijuuteen liittyvät ajatukset.

4.1 Yhteistoimijuus

Toiminnalla pyritään saamaan aikaan jokin muutos ja toiminnan seurauksiin viitataan puhumalla esimerkiksi tuloksista, seurauksista tai vaikutuksista (Hallamaa 2017, 52).

Jaana Hallamaa toteaa osuvasti, että yhdessä toimiminen on vaativa laji, minkä lisäksi sen tarkasteleminen on vaativaa (Hallamaa 2017, 15). Lisää haastetta yhteistoimintaan syntyy, kun yhteistyötä tehdään yli organisaatorajojen, eri ammattiryhmien välillä tai valtasuhteiden ollessa epätasapainossa. (esim. Doherty 2021; Hujala ym. 2019; Vähäaho 2002). Yhdessä toimiminen edellyttää valmiutta ymmärtää omasta käsityksestä poikkeavia käsityksiä, tahtoa selvittää omien näkemysten perusteita sekä kykyä keskustella erimielisyyksistä kriittisesti. Lisäksi samalla tulisi pyrkiä kohti yhteistä näkemystä. (Hallamaa 2017, 19.)

Väyrynen ja Lindh (2013) käyttävät jaetusta toimijuudesta käsitettä yhteistoimijuus. Tällä he korostavat organisaatioiden, asiantuntijoiden ja asiakkaiden yhdessä toimimista sekä sen mahdollistavia aineellisia ja aineettomia tekijöitä. Suomen kielen lähikäsitteitä ovat yhteistyö, yhteistoiminta, verkottuminen, vuorovaikutus, rinnakkaiselo ja kumppanuus. Heidän mukaansa yhteistoimijuus ja moniasiantuntijuus mahdollistuvat rajojen ylittymisen kautta. Päihde- ja mielenterveystyön kontekstissa rajojen ylittäminen tarkoittaa konkreettisia yhteisiä kokeiluja, yhteistä tilanteisiin menoa ja toimintaan sekä työskentelemistä toisen ”reviirillä”. Tämä tarkoittaa sovittuja organisaatioiden, yhteisöjen ja roolien rajojen ylityksiä asiakaslähtöisesti ja joustavasti. (Väyrynen & Lindh 2013, 408, 410.)

Se, että useampi toimija tahollaan ja omalla tavallaan hoitaa samaa asiaa, voi olla monitoimijuutta. Tällöin on kuitenkin kyse erillistoimijuudesta. Yhteistoimijuus sen sijaan edellyttää jaettua tietoa ja toimintatapaa. Eri toimijoiden tulee nähdä toistensa rooli ja osuus

pyrkimisessä yhteisesti hyväksytyyn tavoitteeseen. (Linnakangas, Seppälä, Suikkanen & Lehtoranta 2013.) Hallamaan mukaan (2017, 102-103) yhteistoiminnasta voidaan puhua vain, jos toimijoita yhdistää jokin päämäärä. Yhdessä toimiminen edellyttää myös keinoista sopimista, koska keskenään ristiriitaiset keinot estävät tavoitteen saavuttamisen.

4.2 Yhteistoimijuuden kultainen sääntö

Kultainen sääntö ”kaikki minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää se heille” tunnetaan vastavuoroisuuden periaatteena. Toimijan on toimittava toista kohtaan samoin kuin toivoisi itseään kohtaan toimittavan. Siinä voidaan nähdä sisällöllinen normiperiaate hyvän tekemiseen toiselle. (Hallamaa 2017, 16.)

Asiakkaan tarpeiden etusijalle asettaminen on ammatillisen huolenpitotyön lähtökohta. Vahva huolenpito-orientaatio voi kuitenkin resurssipulasta kärsivällä alalla helposti johtaa auttajan uhrautumiseen. Jos auttaja pyrkii aina olemaan täydellinen tai kokee itsensä riittämättömäksi muutoin, voi seurauksena olla uupumus. Vaarana voi olla myös auttajan holhoava tai ylihuolehtiva asenne, jolloin auttaja ajattelee tietävänsä autettavaa paremmin, mikä tälle on parasta. Autettava puolestaan ei opi tunnistamaan omia tarpeitaan tai hänen itsenäisyytensä ja itsemääräämisoikeutensa estyvät, mikä puolestaan ei ole eettisesti kestävää. (Juujärvi ym. 2007, 243-244.)

Jos moraalinen velvollisuus olisi tehdä maailmasta parempi paikka, työmaa olisi loputon eikä lepoon olisi mahdollisuutta. Tätä kutsutaan englanniksi termillä do-goodism. Kenelläkään ei kuitenkaan ole velvollisuutta tarjota apuaan jatkuvasti kaikille, vaikka apua tarvitsevia olisi-kin runsaasti ympärillä. Toimijan on otettava huomioon myös omat voimavaransa, koska hänen toimijuutensa jatkuminen on riippuvaista hänen omista resursseistaan. Jotta velvollisuuksien täyttäminen olisi kestävää ja siinä mielessä järkevää, toimijan on huolehdittava riittävästi myös itsestään. (Hallamaa 2017, 78.)

Sisällöllisen tulkinnan lisäksi kultaisessa säännössä voidaan nähdä muotoon perustuva normi, joka velvoittaa kunnioittamaan toista oman itsen veroisena toimijana (Hallamaa 2017, 16). Jos kultaisen säännön vastavuoroisuuden periaatetta lähestytään sen muodon näkökulmasta, kysytään, millaisen eettisen vaatimuksen kultainen sääntö asettaa, kun lähtökohdaksi otetaan toimijan oma ja kumppanin toimijuus (Hallamaa 2017, 86). Voidaan sanoa, että kultainen sääntö on normi, joka koskee toimijaa, hänen toimijuutensa luonnetta sekä suhdetta, joka liittyy ihmiset toisiinsa heidän toimintansa pohjalta. Näin tulkittuna kultainen sääntö kehottaa kiinnittämään huomiota ihmisten jaettuun ja yhteiseen toimijuuteen. Ei ainoastaan siihen, mitä hyvää toiminnan lopputulos tuottaa kumppanille. (Hallamaa 2017, 88.)

Hallamaan mukaan kultaisen säännön muotoon perustuva tulkinta edellyttää, että kumppania kohdellaan ennen kaikkea toimijana, ei niinkään toiminnan kohteena. Se, että toimija ja kumppani ovat molemmat toimijoita kohteena olemisen sijasta, tekee heistä vertaisia. Eroista huolimatta molemmat ovat tämän perusteella samassa asemassa. Vastavuoroisuuden

lähtökohdaksi muodostuu näin toimijan oma asema muiden toiminnan kohteena sekä hänen toiveensa tulla nähdyksi ja tunnustetuksi näin rakentuvassa suhteessa. (Hallamaa 2017, 89-90.)

Moraaliajattelun kehitystä tutkinut psykologi Lawrence Kohlberg (1986) puolestaan on puhunut ensimmäisen ja toisen asteen kultaisesta säännöstä. Ensimmäisen asteen kultaisella säännöllä Kohlberg viittaa tulkintaan, jossa henkilö asettaa itsensä toisen asemaan, jolloin omat ja toisen tarpeet saattavat sekoittua. Lopputulemana henkilö toimii toista osapuolta kohtaan niin kuin toivoisi itseään kohdeltavan. Sen sijaan toisen asteen kultaisen säännön mukaan toimiva henkilö pyrkii näkemään tilanteen aidosti toisen osapuolen näkökulmasta ja tarpeista lähtien. Toisen asteen kultaisen säännön soveltaminen yhteistoiminnassa tavalla, jossa toteutuu herkkyys toisten emotionaalisille tarpeille sekä taito erottaa omat ja toisten tarpeet, voi johtaa kaikkien osapuolten näkökulmasta perusteltuihin ratkaisuihin. (Juujärvi & Myyry 2005.)

Osapuolten välinen luottamus on keskeinen yhteistoimintaa ylläpitävä voima (Hallamaa 2017, 125). Ihmiset ovat erilaisia luottajia, mihin vaikuttavat muun muassa heidän persoonalliset ominaisuutensa, aiemmat kokemukset luottamisesta ja luottamuksellisista suhteista tai kasvuolosuhteista. Toiset suhtautuvat muihin epäluuloisesti eivätkä usko, että toiset vilpittömästi haluavat olla heidän kanssaan. Näin ollen he saattavat menettää mahdollisuuksia, joita luottaminen tarjoaisi. Toiset taas luottavat herkästi kaikkiin ihmisiin kaikissa tilanteissa ja joutuvat siksi helposti muiden pettäviksi tai huijaamiksi, mikä aiheuttaa heille kärsimystä. Luottaminen on kuitenkin ainoa keino saada selville, mitkä ihmis- ja toimintasuhteet ovat luottamuksen arvoisia. Onnistunut yhteistyö saa jatkamaan yhteistoimintaa ja luo uusia siteitä ja kontakteja, jotka edelleen luovat uusia luottamussuhteita ja niistä edelleen muodostuvia yhteistyösuhteita. Siihen, onko luottamus perusteltua vaikuttavat luottaja, luotettu, luottamuksen ala sekä käsillä oleva tilanne. Luottamus onkin vuorovaikutteista ja monella tapaa aina uudelleen neuvolta. Vakaan luottamussuhteen muodostumiseen vaikuttaa kuitenkin mahdollinen valtasuhde tai valtaero. (Hallamaa 2017, 131-132.)

Epäsymmetrisessä valtasuhteessa vallattoman asema ja hyvinvointi riippuvat valta-asemassa olevan päätöksistä, mutta vallattomalla ei ole samoja mahdollisuuksia vaikuttaa toiseen osapuoleen. Vallattomassa asemassa olevan on suojattava etujaan, joiden toteutumiseen tai toteutumattomuuteen valta-asemassa oleva voi vaikuttaa. Jos vallattomalla on epäluuloja valta-asemassa olevan kykyyn huomioida hänen tarpeitaan, hän joutuu käyttämään voimavarojaan valta-asemassa olevan miellyttämiseen. Valta-asemassa olevan tuleekin tiedostaa oma asemansa ja se valta mitä hän tietoisesti tai tiedostamattaan käyttää toiseen osapuoleen. Valta-asemassa olevan tulee kohdella toista osapuolta reilusti ja oikeudenmukaisesti, kuunnella toisen osapuolen näkemyksiä ja ottaa ne huomioon omassa toiminnassaan. (Hallamaa 132-134.) Yhteiskunnallisia valtarakenteita ja -suhteita havainnollistaa Sylvia Duckworthin (2020) muotoilema ”etuoikeuksien kehä”, mitä on käsitelty alaluvussa 2.4.

Kultaista sääntöä tai vastavuoroisuuden periaatetta voi tarkastella myös käytännöllisenä ohjeena. Vastavuoroisuus turvaa kaikkien edun, kun osapuolet omaksuvat yleiseksi toimintataksi sen, että jokainen ottaa omassa toiminnassaan huomioon myös toisten intressit. Luottajan luottamus sisältää odotuksen, että luotettu toimii luottajan kannalta suotuisalla tavalla. Tämä puolestaan vapauttaa luottajan resursseja, koska hänen ei tarvitse itse huolehtia asiasta, jonka luotettu saa toiminnallaan aikaan. (Hallamaa 2017, 137.) Kaksisuuntaisessa luottamussuhteessa molemmat ovat luotettuja ja luottajia, mikä parantaa yhteistoiminnan edellytyksiä. Voi kuitenkin olla, että osapuolet luottavat toisiinsa eri asioissa. Vastavuoroisessa luottamussuhteessa molemmilla osapuolilla on luottamus siihen, että molemmat haluavat olla samassa luottamussuhteessa. Luottamus toteutuu vain toimittaessa jollain lailla yhdessä. (Hallamaa 2017, 143-145.) Esimerkiksi kokemusasiantuntija voi luottaa siihen, että sosiaalityöntekijä osaa kertoa asiakkaan lakisääteisistä oikeuksista. Sosiaalityöntekijä puolestaan voi luottaa siihen, että kokemusasiantuntija osaa kertoa asiakkaalle oman selviytymistarinansa ja kannustaa sen avulla.

Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyösuhteessa merkityksellistä on tiedostaa toimijoiden välinen valtasuhde ja siihen liittyvä epätasapaino, pyrkiä purkamaan epätasapainoa ja ennen kaikkea välttää valtaepätasapainon vahvistamista ja uusintamista, jotta luottamussuhteen rakentaminen on mahdollista. Ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyösuhteessa toisella on muodollisen koulutuksen lisäksi yhteiskunnallisesti hyväksytty ja arvostettu ammattinimike ja todennäköisesti ainakin melko vakaa tilanne työn ja toimeentulon suhteen. Toinen osapuoli elää ehkä haavoittuvassa asemassa ja on elänyt mahdollisesti pitkään yhteiskunnan marginaalissa (esimerkiksi asunnottomana, päihde- ja rikostaustaisena tai vakavista mielenterveysongelmista kärsineenä) ja epäsäännöllisin tuloin. Esimerkiksi rikostaustaisilla kokemusasiantuntijoilla saattaa olla kokemuksia pitkältä ajalta palvelujen kohtaamattomuudesta ja siitä, etteivät he tule kuulluksi tarpeineen (Nikula & Normann 2023). Taustansa vuoksi kokemusasiantuntija saattaa kantaa myös vahvaa häpeän ja arvottomuuden tunnetta, mikä on saattanut vahvistua tahattomasti omissa palvelukokemuksissa ammattilaisen hämmentyessä tai pelästyessä asiakkaansa taustaa (Salovaara, Pirttilahti & Lindström 2023). On uudelleen traumatisoivaa, mikäli myöskään kokemusasiantuntijan roolissa ei tule kuulluksi (Buck, Tomczak & Quinn 2022) tai yhteistyösuhde ammattilaisen kanssa ei rakennu vastavuoroiseksi. Lastensuojelun kokemusasiantuntijat ovatkin tuoneet esille, että tuoli pöydän ympärillä ei riitä, vaan täytyy saada myös vaikuttaa, jos kokemusasiantuntija otetaan mukaan (Lastensuojelun keskusliitto 2019a ja 2019b).

5 Kokemusasiantuntijatoiminnan ohjeiden analyysi

Kehittämistehtävän tueksi opinnäytetyössä analysoidaan kvalitatiivisen sisällönanalyysin menetelmin olemassa olevia kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisiä) ohjeita. Kehittämistehtävän näkökulmasta analyysin tavoitteena on hahmottaa, mitä olemassa olevat ohjeistukset

kertovat kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoiminnasta, millaisena kokemusasiantuntijan ammattilaisen keskinäinen (valta)suhde näyttäytyy ja mitä olemassa olevien ohjeistuksien pohjalta tulisi huomioida laadittaessa suosituksia kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi.

Alasuutarin (2011, 88, 114-115) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineisto on näyte tutkittavasta kulttuurista, ”pala tutkittavaa maailmaa”. Kiinnostus kohdistuu siihen, miten maailma jäsentyy. Analyysissa ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia erontekoja ja luokitteluja tekstissä tehdään.

Aineisto muodostuu yhteensä seitsemästä kokemusasiantuntijatoimintaan liittyvästä ja sitä jollakin tapaa normittavasta tekstistä, jotka ovat eettisiä ohjeistuksia, opas, käsikirja, kannanotto tai linjaus. Tulkitsen aineiston ohjeistukset Alasuutarin tapaan näytteeksi kokemusasiantuntijatoimintaan liittyvästä kulttuurista sekä oletuksista ja ihanteista, jotka liittyvät kokemusasiantuntijaan ja ammattilaiseen toimijoina ja yhteistoimijoina. Analyysin avulla pyrin tekemään näkyväksi, mitä teksteissä oletetaan, ohjataan tai edellytetään kokemusasiantuntijan ja ammattilainen tekävän yhdessä. Millaiseksi tekstit jäsentävä ammattilaisen toimijuuden ja millaiseksi ne jäsentävät kokemusasiantuntijan toimijuuden?

5.1 Aineiston kuvaus

Aineistossa mukana olevat tekstit ovat julkaisseet Lastensuojelun Keskusliitto⁴ (2021), Pesäpuu ry (2019), Väestöliitto (2017), Mielenterveyden keskusliitto yhdessä Kuntoutussäätiön kanssa (Hietala & Rissanen 2015), Sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta⁵ (Etene 2014), Iso-Britanniassa toimiva kansalaisjärjestö Pathway (2017) sekä Rikosseuraamuslaitos⁶ (2022).

Lastensuojelun keskusliitto, Pesäpuu ry ja Väestöliitto ovat järjestötoimijoina julkaisseet nimenomaan eettiset ohjeet kokemusasiantuntijatoimintaan. Kaikki mainitut eettiset ohjeistukset on kohdennettu ammattilaiselle, työntekijälle tai järjestötoimijalle.

Lastensuojelun keskusliiton sekä Pesäpuu ry:n eettiset ohjeet liittyvät kokemusasiantuntijuteen lastensuojelussa. Toiminnassa voi olla mukana alaikäisiä lapsia ja nuoria. Pesäpuu ry:n kokemusasiantuntijatoiminnassa nuorimmat lapset voivat olla jopa kolmevuotiaita (Pesäpuu ry 2023). Lastensuojelun keskusliiton julkaiseman eettisen ohjeistuksen tavoitteena on auttaa ammattilaista onnistuneen tilaisuuden toteuttamisessa ja antaa kokemusasiantuntijalle mahdollisuus jakaa kokemustaan turvallisesti (Lskl 2021). Pesäpuu ry:n (2019) eettisten periaatteiden tarkoituksena on suojella kokemusasiantuntijoita. Väestöliiton (2017) eettiset

⁴ Viitataan jatkossa myös lyhenteellä Lskl.

⁵ Viitataan jatkossa myös lyhenteellä Etene.

⁶ Viitataan jatkossa myös lyhenteellä Rise.

toimintaohjeet on suunnattu järjestötoimijoille, jotka toimivat maahan muuttaneiden kokemusasiantuntijoiden kanssa. Ohjeistuksen tarkoituksena on auttaa järjestötoimijoita toimimaan eettisesti kestäväällä tavalla maahan muuttaneiden kokemusasiantuntijoiden kanssa.

Mielenterveyden keskusliiton ja Kuntoutussäätiön julkaisu on Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta, jonka ovat kirjoittaneet Outi Hietala ja Päivi Rissanen (2015). Opas käsittelee yleisesti kokemusasiantuntijuutta muun muassa sen taustaa ja suhdetta vapaaehtoistyöhön. Opas on tarkoitettu kokemusasiantuntijalle tai kokemusasiantuntijaksi aikovalle, heidän kanssaan toimiville ammattilaisille ja heitä työllistäville organisaatioille. Opas keskittyy päihde- ja mielenterveysalan kokemusasiantuntijatoimintaa ja lähinnä julkisiin palveluihin. (Hietala & Rissanen 2015, 8-9.) Aineiston analyysissä on käytetty julkaisun lukua neljä, joka käsittelee kokemusasiantuntijan oikeuksia ja velvollisuuksia viitaten näin kokemusasiantuntijatoiminnan eettisyyteen.

Toinen aineiston ohjeteksti, joka on suunnattu kokemusasiantuntijoille, on Iso-Britanniassa toimivan Pathway-kansalaisjärjestön (2017) julkaisema *Experts by Experience Involvement Handbook*. Pathwayn tavoitteena on edistää kodittomien terveyttä ja hyvinvointia kehittämällä kodittomille tarkoitettuja hoitokäytäntöjä. Yhdistys tekee yhteistyötä Iso-Britannian kansallisen terveydenhoitojärjestelmän (National Health Service, NHS) kanssa. (Pathway 2023.) Käsikirja on tarkoitettu yhdistyksen omassa toiminnassa mukana oleville tai siihen mukaan hakeutuville kokemusasiantuntijoille. Käsikirjan tavoitteena on selventää kokemusasiantuntijalle yhdistyksen toimintaperiaatteita sekä sitä, miten yhdistys tukee kokemusasiantuntijaa. (Pathway 2017.)

Yhden osan aineistoa muodostaa valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan kannanotto vapaaehtoistoiminnan etiikasta. Kannanotossa tarkastellaan vapaaehtoistyön asemaa, merkitystä ja toimintatapoja sosiaali- ja terveydenhuollon toimintakentällä. (Etene 2014)

Vaikka kokemusasiantuntijatoiminta ei ole sama asia kuin vapaaehtoistoiminta, kokemusasiantuntijuuteen liittyy ammatillisen työn sekä vapaaehtoistyön aineksia. Eettisen neuvottelukunnan näkemyksen mukaan eettisesti tarkasteltuna vapaaehtoistoiminta ja ammatillinen työ ovat lähellä toisiaan. Kokemusasiantuntijuus rinnastuu vapaaehtoistoimintaa muun muassa siltä osin, että hallinnolliset tavat tai säännöt eivät rajoita kokemusasiantuntijaa samalla tavoin kuin ammattilaista ja kokemusasiantuntijalla voi olla mahdollisuus toimia kokonaisvaltaisesti ja joustavasti. (Hietala & Rissanen 2015, 16-17; Etene 2014, 2.) Eettisen neuvottelukunnan lakisääteisenä tehtävänä on muun muassa tehdä aloitteita sekä antaa lausuntoja ja suosituksia sosiaali- ja terveysalan eettisistä kysymyksistä, herättää yhteiskunnallista keskustelua sekä kerätä ja välittää tietoa sosiaali- ja terveysalan eettisistä kysymyksistä (Valtioneuvoston asetus 667/2009). Eettisen neuvottelukunnan kannanotto on vahva eettinen normitus ja näin ollen on tärkeää, että se tulee huomioiduksi aineistossa, vaikka kyseessä ei olekaan suora

kannanotto kokemusasiantuntijatoimintaan, vaan siihen vain osin rinnastuvaan vapaaehtois-toimintaan.

Rikosseuraamuslaitos puolestaan on laatinut Sidosryhmäyhteistyön linjaukset, jotka suuntautuvat Rikosseuraamuslaitokselle organisaationa. Linjausten lähtökohtana sidosryhmäyhteistyölle on lainsäädännön yhteistyövelvoitteet ja Rikosseuraamuslaitoksen verkostoituminen yhteiskunnan normaalipalveluiden kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 2022, 3.) Linjaukset sisältävät kokemusasiantuntijuutta käsittelevän luvun (luku 10), mikä on otettu mukaan tämän työn aineistoon.

Edellä esitellystä seitsemästä ohjeistuksesta muodostuu aineistokokonaisuus, missä ohjeistukset kohdentuvat moninaiselle joukolle. Aineisto koostuu teksteistä, jotka kohdentuvat ammattilaisille ja kokemusasiantuntijatoimintaa organisoiville tahoille (mm. Lskl, Pesäpuu ry, Väestöliitto, Etene, Rise) tai kokemusasiantuntijoille itselleen (Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta, Pathway). Osa ohjeista on laadittu organisaation omaan toimintaan (Pathway, Rise), yleisesti vapaaehtois- ja kokemusasiantuntijatoimintaan (Etene, Lskl), yleisesti järjestötoimijoille (Väestöliitto) tai keskittyen julkisiin toimijoihin (Opas kokemusasiantuntijatoimintaan). Osa ohjeista kohdistuu lasten kanssa tehtävään kokemusasiantuntijatyöhön (Lskl, Pesäpuu ry) ja toiset aikuisten kanssa työskentelemiseen (muun muassa Rise, Pathway). Kokemusasiantuntijuuden toimintakenttiä, joita aineiston ohjeistukset käsittelevät ovat lastensuojelu, maahan muuttaneet, rikostausta, päihde- ja mielenterveystyö, asunnottomuus ja terveydenhuolto.

Valitsemalla erilaisiin toimijoihin kohdistuvia ohjeistuksia opinnäytetyössä on pyritty muodostamaan aineisto, jossa on monipuolisesti näytteitä kokemusasiantuntijoihin ja ammattilaisiin liittyvistä odotuksista toimijoina ja yhteistoimijoina. Analyysissa tekstejä luetaan kokonaisuutena ja mielenkiinto kohdistuu siihen, mitä yhteisiä piirteitä erilaiset toimijat ovat nostaneet keskeisiksi odotuksiksi yhteistoiminnasta tai oleelliseksi kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen toiminnassa.

5.2 Sisällönanalyttinen tutkimusmenetelmä

Sisällönanalyysi on laadullinen tutkimusmenetelmä, jota lähtökohtaisesti ei ohjaa tietty teoria, mutta siihen voidaan soveltaa suhteellisen vapaasti monia teoreettisia lähtökohtia (Sarajärvi & Tuomi 2017, 273). Menetelmänä sisällönanalyysi keskittyy tarkastelemaan sitä, mistä asioista tai teemoista aineisto kertoo. Sitä voidaan käyttää tekstien, haastattelujen tai kuvien analysoimiseen. (Vuori 2023.)

Sarajärvi ja Tuomi (2017, 150) esittävät sisällönanalyysin yleiseen perusrunkoon kuuluvan seuraavat vaiheet.

1. Ensimmäiseksi tutkijan tulee tehdä vahva päätös siitä, mikä häntä aineistossa kiinnostaa, jotta huomio säilyy tutkimuskohteessa.
2. Seuraavaksi aineistosta tulee etsiä ja merkitä kiinnostuksen kohteena olevat asiat. Nämä asiat kerätään yhteen, muusta aineistosta erilleen. Tätä vaihetta kutsutaan

myös koodaamiseksi, millä tarkoitetaan moninaisen aineiston saattamista hallittavaan muotoon (Vuori 2023).

3. Tämän jälkeen aineistoa luokitellaan, teemoitellaan ja tyypitellään.
4. Viimeisessä vaiheessa analyysistä kirjoitetaan yhteenveto.

Opinnäytetyössä ”vahva päätös” oli etsiä aineistosta vastauksia kysymyksiin siitä, mitä ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan oletetaan tekevän yhdessä sekä mitä heidän oletetaan tekevän erikseen (1. kohta). Kaikki aineistoon kuuluvat ohjeistukset käytiin läpi koodaamalla kohdat, jotka antavat vastauksen johonkin alla mainittuun kysymykseen (2. kohta).

Aineisto koodattiin seuraavien kysymyksiä ja niihin liittyvien sääntöjen mukaisesti:

- *Mitä kokemusasiantuntija ja ammattilainen tekevät yhdessä?* Aineiston vastastaukset tähän kysymykseen merkittiin koodilla ”Yhdessä”. Koodia varten ilmauksen tulee edellyttää kummankin osapuolen osallistumista toimintaan, toinen osapuoli yksinään ei voi tehdä asiaa loppuun saakka. Esimerkiksi ilmaus ”sovi kokemusasiantuntijan kanssa tilaisuuden kestosta ja palkkiosta” on aineiston antama vastaus tähän kysymykseen, koska sopimukseen pääseminen edellyttää kummankin osallistumista toimintaan.

Jos asian toteuttamisessa aloitevastuu on ilmauksessa selvästi osoitettu toiselle osapuolelle ja hän voi suorittaa toiminnan itsenäisesti, koodataan ilmaus tämän toimijan koodilla. Esimerkiksi ilmaus ”kerro tilaajalle, jos sinulla on erityistarpeita” luokiteltaisiin kokemusasiantuntijan tehtäväksi. Ilmaus ”huolehdi, että kokemusasiantuntija tietää säännöt” koodattaisiin ammattilaisen tehtäviin. Kertominen ja huolehtiminen ovat ilmauksissa toisen osapuolen vastuita, ja heidän on mahdollista suorittaa oma osuutensa, vaikka toinen osapuoli olisi toiminnassa passiivinen.

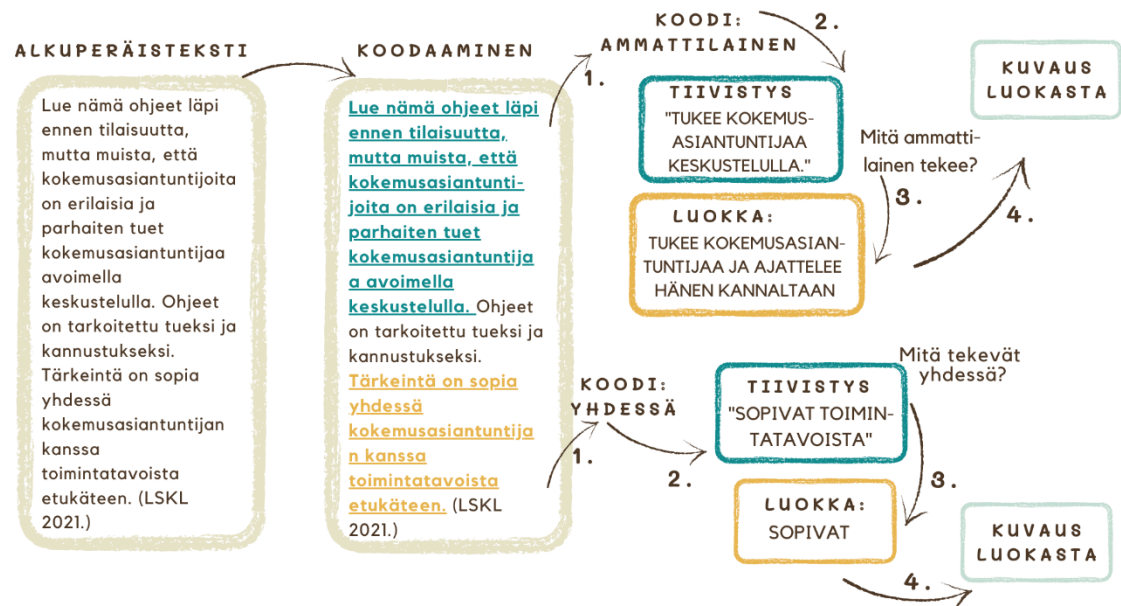
- *Mitä kokemusasiantuntija tekee?* Aineiston vastaukset tähän kysymykseen merkittiin koodilla ”Kokemusasiantuntija”. Koodin edellytyksenä on, että kokemusasiantuntijalle määritetty vastuu, oikeus tai mahdollisuus tehdä asia. Esimerkiksi ilmaus ”kokemusasiantuntija tekee itse päätöksen, haluaako puhua tilaisuudessa vai ei” on aineiston antama vastaus tähän kysymykseen.
- *Mitä ammattilainen tekee?* Aineiston vastaukset tähän kysymykseen merkitään koodilla ”Ammattilainen”. Koodin edellytyksenä on, että ammattilaiselle määritetty vastuu, oikeus tai mahdollisuus tehdä asia. Esimerkiksi ilmaus ”ole kokemusasiantuntijan tukena” on aineiston antama vastaus tähän kysymykseen.

Koodin perusteella aineistokatkelmat siirrettiin omiin tekstitiedostoihinsa tekstinkäsittelyohjelman leikkaa-liimaa-toiminnolla. Luokittelun yksinkertaistamiseksi aineistokatkelmat tiivistettiin selkeäksi vastaukseksi aineistolle esitettyyn kysymykseen. Esimerkiksi aineistokatkelma

”Tärkeintä on sopia yhdessä kokemusasiantuntijan kanssa toimintatavoista etukäteen.” tiivistettiin sisällöllisesti ”sopivat toimintatavoista”.

Kunakin koodin omassa tekstitiedostossa aineistokatkelmat luokiteltiin tekstinkäsittelyohjelman leikkaa-liimaa-toiminnolla samankaltaisiin toimintoihin (3. kohta). Tämän jälkeen luokka nimettiin. Koodatut aineistokatkelmat olivat alkuperäisteksteissä 1-3 lauseenmittaisia, useimmiten 1-2 lausetta.

Lopuksi luokista kirjoitettiin kuvaukset, jotka toimivat analyysin yhteenvedona ja tuloksina (4. kohta). Kuvaukset tiivistävät aineistona olleiden ohjeistusten sisältämät oletukset siitä, mitä kokemusasiantuntija ja ammattilainen tekevät yhdessä, mitä ohjeistukset odottavat kokemusasiantuntijan tekevän ja mitä ne olettavat ammattilaisen tekevän.

Kuvio 3: Aineiston analyysin vaiheet

5.3 Aineiston analyysin tulokset

Alaluvuissa 5.3.1, 5.3.2 ja 5.3.3 esitetään kuvaukset luokista, jotka liittyvät kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteiseen toimintaan sekä kummankin itsenäiseen toimintaan. Ne kuvaavat toimintaa, jota aineistona käytetyt (eettiset) ohjeet olettavat kokemusasiantuntijalta ja ammattilaiselta yhdessä tai itsenäisesti. Luokkien kuvausten yhteydessä annetaan esimerkkejä aineistokatkelmista.

5.3.1 Mitä kokemusasiantuntija ja ammattilainen tekevät yhdessä?

Koodilla ”Yhdessä” merkityt aineistokatkelmat luokiteltiin sisältönsä perusteella neljään luokkaan, jotka vastaavat kysymykseen, mitä kokemusasiantuntija ja ammattilainen tekevät yhdessä. Koodilla merkittiin yhteensä 26 aineistokatkelmaa. Luokat ja niistä kirjoitetut kuvaukset aineistoesimerkkeineen esitellään tässä alaluvussa.

1. *Keskustelevat kokemusasiantuntijaa tukien*

(Yhteensä 11 aineistokatkelmaa. LSKL 4/11, Väestöliitto 3/11, Pathway 4/11.)

Kokemusasiantuntija ammattilainen keskustelevat yhdessä kokemusasiantuntijatoiminnan aloittamisesta, mitä toimintaan kuuluu ja paljonko kokemusasiantuntija käyttää toimintaan aikaansa. He keskustelevat kokemusasiantuntijan huolista. He valmistautuvat yhdessä ja haastatteluun ja miettivät, mihin kysymyksiin kokemusasiantuntija ei halua vastata. Toteutuneen tilaisuuden jälkeen he keskustelevat tilaisuuden kulusta ja siitä, miltä se kokemusasiantuntijasta tuntui. Myös esille tulleet ongelmat tai kriittinen palaute käydään yhdessä läpi.

Esimerkki aineistosta:

Puheenvuoron jälkeen hänen [kokemusasiantuntijan] kanssaan käydään haastattelutilanne läpi; miten se meni ja miltä se tuntui. (Väestöliitto)

Tiivistys:

Käyvät läpi sen, miten haastattelutilanne meni ja miltä se tuntui.

2. *Sopivat*

(Yhteensä 7 aineistokatkelmaa. LSKL 4/7, Etene 1/7, Pathway 2/7.)

Kokemusasiantuntija ja ammattilainen sopivat yhdessä etukäteen käytännönasioista kuten palkkion maksamisesta ja kulujen korvaamisesta sekä käytännönjärjestelyistä kokemusasiantuntijan tarpeiden mukaan. He sopivat myös yhteisistä pelisäännöistä yleisöön ja mediaan liittyen.

Esimerkki aineistosta:

If between us we decide that you want to volunteer your time with us then we will want to get to know you a bit better. (Pathway.)

Tiivistys:

Päyttävät yhdessä kokemusasiantuntijatoimintaan osallistumisesta.

3. *Tekevät yhteistä työtä*

(Yhteensä 6 aineistokatkelmaa. LSKL 1/6, Pesäpuu 2/6, Rise 2/6, Pathway 1/6.)

Kokemusasiantuntija ja ammattilainen toimivat työparina toisilleen, kehittävät yhteistyötä sekä suunnittelevat työtä, jotta odotukset vastaisivat toisiaan. He hakevat ratkaisuja, tähtäävät muutokseen ja jakavat yhteiset tavoitteet työssä.

Esimerkki aineistosta:

Koulutetun kokemusasiantuntijan työparina voi toimia Rikosseuraamuslaitoksen tai kokemusasiantuntijatoimintaa tarjoavan järjestön ammattilainen. Tavoitteena on kokemustiedon ja ammattilaisen tiedon toimiminen rinnakkain ja toisiaan täydentäen. (RISE)

Tiivistys:

Toimivat työparina rinnakkain toisiaan täydentäen.

4. *Oppivat*

(Yhteensä 2 aineistokatkelmaa. Pesäpuu 1/2, Pathway 1/2.)

Kokemusasiantuntija ja ammattilainen oppivat toisiltaan ja vahvistavat kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistä osaamista.

Esimerkki aineistosta:

Myös ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteiset seminaarit, työpajat ja muut tilaisuudet ovat tärkeitä osaamisen vahvistumisen kannalta. (Hietala & Rissanen 2015.)

Tiivistys:

Vahvistavat ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistä osaamista.

5.3.2 Mitä ammattilainen tekee?

Koodilla ”Ammattilainen” merkityt aineistokatkelmat luokiteltiin sisältönsä perusteella neljään luokkaan, jotka vastaavat kysymykseen, mitä ammattilainen tekee. Koodilla merkittiin yhteensä 77 aineistokatkelmaa. Luokat ja niistä kirjoitetut kuvaukset aineistoesimerkkeineen esitellään tässä alaluvussa.

1. *Tukee kokemusasiantuntijaa ja ajattelee asiaa hänen kannaltaan*

(Yhteensä 27 aineistokatkelmaa. Lskl 3/27, Etene 2/27, Hietala & Rissanen 1/27, Pesäpuu 3/27, Väestöliitto 7/27, Pathway 13/27.)

Ammattilainen tukee kokemusasiantuntijaa kannustamalla osallistumaan ja puhumaan erilaisissa tilaisuuksissa. Tilaisuudessa ammattilainen huolehtii turvallisesta tilasta. Ammattilainen huolehtii, että toiminta tukee kokemusasiantuntijan hyvinvointia eikä aiheuta hänelle vahinkoa. Hän varmistaa, että kokemusasiantuntija tietää päättävänsä itse mitä tilaisuudessa jakaa. Ammattilainen kannustaa kokemusasiantuntijaa huolehtimaan psyykkisestä ja fyysisestä terveydestään ja ottaa huomioon tämän terveysperusteisia tarpeita. Ammattilainen keskustelee kokemusasiantuntijan kanssa terveysriskeistä ja neuvoo sekä auttaa tarvittaessa avun hakemisessa.

Ammattilaisen tehtävänä on kokemusasiantuntijan tukeminen itsenäisenä ja aktiivisena toimijana sekä hänen vahvuuksiensa tunnistaminen. Hän yhdistää kokemusasiantuntijan kiinnostukset ja oikean tehtävän. Ammattilaisen tulee tukea ja ohjata kokemusasiantuntijaa, jos asiaan voi liittyä (kielteistä) julkista keskustelua tai kiinnostus kohdistuu kokemusasiantuntijaan. Lisäksi ammattilainen tiedostaa voimakkaan mediahuomion riskit. Ammattilainen myös kiittää ja antaa kokemusasiantuntijalle harkintaansa käyttäen palautetta.

Esimerkit aineistosta:

Vapaaehtoisille on tarjottava ohjausta, tukea ja rohkaisua vertaistuen, nimetyn ammattilaisen avun tai työnohjauksen muodossa. Tukea on tarjottava erityisesti silloin, kun toiminnasta syntyy julkista keskustelua. (Etene.)

We will always create a welcoming environment for people to attend meetings and events and will make arrangements that always take into account any additional needs they may have. (Pathway)

Tiivistykset:

Tarjoaa vapaaehtoisille tukea ja rohkaisua erityisesti silloin, kun toiminnasta syntyy julkista keskustelua.

Pyrkii luomaan tervetulleen ilmapiirin ja huomioimaan tarpeita.

2. *Suunnittelee ja ohjaa tilaisuuden, ennakoi ja hoitaa käytännön asiat*

(Yhteensä 26 katkelmaa. Lskl 14/26, Etene 1/26, Väestöliitto 2/26, Pathway 7/26, Hietala & Rissanen 1/26, Rise 1/26.)

Ammattilainen pohtii etukäteen, miksi kokemustietoa tarvitaan, mitä sillä tavoitellaan ja mikä on kokemusasiantuntijan rooli tilaisuudessa. Hän valmistee kokemusasiantuntijan tilaisuuteen antamalla tarvittavat tiedot ja ohjeet hyvissä ajoin. Hän varmistaa kokemusasiantuntijan toiveet, tuen kokemusasiantuntijalle tilaisuuteen sekä tarvittavan teknisen tuen. Itse tilaisuudessa ammattilainen huolehtii aloitus- ja lopetusajoista sekä esittelee kokemusasiantuntijan ja tarvittaessa rajaa keskustelua kokemusasiantuntijan suojaamiseksi tai ottaa vastuun keskustelusta. Ammattilainen huolehtii varahenkilön järjestämisestä, mikäli sovittu kokemusasiantuntija ei pääse tilaisuuteen. Tilaisuuden jälkeen ammattilainen hoitaa palkkionmaksun ja toimittaa tilaisuuden mahdollisen tuotoksen kokemusasiantuntijalle.

Jos kokemusasiantuntijatoiminnassa on tarpeen tehdä tietojen tallentamista, ammattilainen hoitaa sen. Kokemusasiantuntijoiden kanssa tehtävän työn koordinaatiovastuu on ammattilaisella.

Esimerkit aineistosta:

On tärkeää miettiä etukäteen, mikä on kokemusasiantuntijan rooli tilaisuudessa. Haluatko yksittäistä asiakasääntä vai laajempaa kokemusääntä. (LSKL)

We will provide you with clear instructions and explain the support provided so you can complete each role you undertake. We will always try to provide you with enough preparation time and training so that you can carry out the task to the best of your ability. (Pathway)

Tiivistykset:

Suunnittelee kokemusasiantuntijan roolin tilaisuudessa.

Antaa selvät ohjeet ja pyrkii tarjoamaan tarpeeksi valmistelu- ja harjoitteluaikaa.

3. Kantaa vastuun toiminnasta kokonaisuudessaan ja on luotettava

(Yhteensä 15 katkelmaa. Etene 2/15, Hietala & Rissanen 1/15, Pesäpuu 1/15, Väestöliitto 2/15, Pathway 7/15.)

Ammattilainen kantaa vastuun viranomaistehtävistä silloin, kun tilanteeseen sellaisia liittyy. Ammattilainen on vastuullinen kokemusasiantuntijan valinnassa ja arvioi kokemusasiantuntijoiksi pyrkivien henkisen tilan vakautta. Ammattilainen kerää kokemusasiantuntijasta tietoa vain sen verran kuin on tarpeellista, kertoo mihin tietoja käytetään, tarkistaa tietojen paikkansapitävyyden kokemusasiantuntijalta ja luovuttaa tietoja ulkopuoliselle vain silloin, kun siihen on lakisääteinen peruste. Ammattilainen huolehtii kokemusasiantuntijan yksityisyyden suojelemisesta ja tietosuojasta. Tarvittaessa ammattilainen ryhtyy toimenpiteisiin. Ammattilainen huolehtii, että kaikki tietävät toiminnan perussäännöt ja tekee kokemusasiantuntijan työstä turvallista. Ammattilainen on velvollinen edistämään kokemusasiantuntijan esille nostamia asioita.

Esimerkki aineistosta:

Järjestötoimijoiden on oltava vastuullisia kokemusasiantuntijoiden valinnassa ja heidän velvollisuutensa on arvioida parhaan kykynsä mukaisesti kokemusasiantuntijoiksi pyrkivien henkilöiden henkisen tilan vakautta. (Väestöliitto)

Tiivistys:

On vastuullinen kokemusasiantuntijan valinnassa ja arvioi kokemusasiantuntijoiksi pyrkivien henkisen tilan vakautta.

4. *On avoin*

(Yhteensä 9 katkelmaa. Lskl 1/9, Etene 1/9, Hietala & Rissanen 1/9, Pesäpuu 1/9, Väestöliitto 1/9, Pathway 4/9.)

Ammattilainen lähestyy ennakkoluulottomasti mahdollisuuksia ja keskittyy ratkaisuihin, uudistaa työskentelytapoja ja oppii kokemusasiantuntijoilta. Ammattilainen opettelee luopumaan kuntoutumisen ulkoisesta hallinnasta ja luottamaan monimuotoisuuteen. Ammattilainen pystyy vastaanottamaan kokemusasiantuntijalta kriittisiä näkökulmia ja huonoja kokemuksia. Ammattilainen osallistaa erilaisista taustoista tulevia kokemusasiantuntijoita ja ottaa kokemusasiantuntijan kokemuksen vastaan sellaisena kuin hän sen kertoo. Ammattilainen tunnistaa omat arvonsa ja asenteensa suhteessa kokemusasiantuntijan kertomaan. Ammattilainen antaa tietoa päätöksistä ja kokemusasiantuntijan valinnasta

tiettyyn tehtävään. Hän on selkeä sen suhteen, missä asioissa voi auttaa kokemusasiantuntijaa.

Esimerkki aineistosta:

Työntekijällä tulee olla työkaluja ottaa vastaan myös lasten ja nuorten kriittisiä näkökulmia ja huonoja kokemuksia. (Pesäpuu)

Tiivistys:

Pystyy ottamaan vastaan kokemusasiantuntijan kriittisiä näkökulmia ja huonoja kokemuksia.

5.3.3 Mitä kokemusasiantuntija tekee?

Koodilla ”Kokemusasiantuntija” merkityt aineistokatkkelmat luokiteltiin sisältönsä perusteella viiteen luokkaan, jotka vastaavat kysymykseen, mitä kokemusasiantuntija tekee. Koodilla merkittiin yhteensä 80 aineistokatkkelmaa. Luokat ja niistä kirjoitetut kuvaukset aineisto-esimerkkeineen esitellään tässä alaluvussa.

1. *Ottaa vastuun itsestään ja on tietoinen toiminnasta*

(Yhteensä 21 aineistokatkkelmaa. Lskl 1/21, Hietala & Rissanen 6/21, Väestöliitto 1/21, Pathway 13/21.)

Kokemusasiantuntija ottaa vastuun omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan. Hän kertoo ammattilaiselle asioista, joiden kanssa kamppailee tai tuen tarpeista, jotka vaikuttavat toimintaan osallistumiseen. Kokemusasiantuntija tietää, että on itse vastuussa hyvinvoinnistaan, asettaa hyvinvointinsa etusijalle.

Kokemusasiantuntija toimii osana ryhmää. Hän saa tukea ammattilaiselta tai vertaisilta ja antaa sitä toisille osallistujille. Kokemusasiantuntija on tietoinen toiminnan sisällöistä ja säännöistä. Kokemusasiantuntijan tulee tiedostaa, jos toimintaan voi liittyä kielteistä tai voimakasta julkista huomioita. Kokemusasiantuntija tietää kenelle voi siirtää ongelmalliset tilanteet. Hän kertoo tarvitsemastaan lisätuesta.

Esimerkki aineistosta:

Kokemusasiantuntijan on hyvä itsekin tiedostaa vastuunsa, jos hän havaitsee toimintakykynsä ja kuntosaa vaihtelevan. Oma hyvinvointi, mielenterveys ja esimerkiksi päihitteettömyyden ylläpitäminen on aina etusijalla, vaikka tarjolla olisi kuinka mielenkiintoisia tehtäviä. On hyväksyttävä myös se, että joskus vointi voi heikentyä tai tapahtua retkahdus päihiteisiin. On kuitenkin tärkeää, että kun kokemusasiantuntija toteaa olevansa liian kuormittunut tai kyvytön hoitamaan tehtäviään hän ilmoittaa siitä välittömästi yhteistyökumppanille. (Hietala & Rissanen, 2015)

Tiivistys:

Tiedostaa vastuunsa oman toimintakykynsä ja kuntonsa vaihtelusta. Pitää oman terveytensä etusijalla. Hyväksyy, että vointi voi myös heikentyä. Ilmoittaa välittömästi yhteistyökumppanille kyvyttömyydestään hoitaa tehtävänsä.

2. *On paikalla vapaaehtoisesti ja päättää itse*

(Yhteensä 19 aineistokatkelmua. Lskl 1/19, Etene 1/19, Väestöliitto 5/19, Pathway 12/19.)

Kokemusasiantuntija toimii vapaaehtoisesti, voi muokata osallistumisestaan elämäntilanteensa mukaan ja luopua toiminnasta milloin tahansa. Kokemusasiantuntija kertoo, milloin on käytettävissä. Kokemusasiantuntijalla on oikeus tehdä omat valintansa, kun ne eivät uhkaa muiden oikeuksia. Kokemusasiantuntija päättää itse, puhuuko tilaisuudessa ja hänellä on oikeus kieltäytyä nauhoittamisesta. Hän muistaa, että omistaa itse tarinansa ja voi sanoa sen verran kuin haluaa.

Esimerkki aineistosta:

Vapaaehtoistoiminta sitoo vähemmän kuin ammattityö. Auttaja voi muokata ja suunnata toimintaa omien näkemysten ja elämäntilanteiden mukaan ja halutessaan luopua siitä kokonaan. (Etene.)

Tiivistys:

Voi muokata toimintaa oman näkemyksen ja elämäntilanteen mukaan ja lopettaa sen.

3. *Valmistautuu ja sitoutuu*

(Yhteensä 16 aineistokatkelmua. Hietala & Rissanen 1/16, Rise 3/16, Pathway 12/16.)

Kokemusasiantuntija on valmistautunut tehtävänsä kouluttautumalla kokemusasiantuntijaksi ja on valmis puhumaan kokemuksestaan avoimesti ja rehellisesti. Hän valmistautuu sovittuun tilaisuuteen, suunnittelee reittinsä paikanpäälle, sitoutuu toimintaan ja sen sääntöihin. Hän kysyy epävarmoista asioista. Hän ilmoittaa, jos on estynyt osallistumasta sovittuun tilaisuuteen. Kokemusasiantuntija sitoutuu salassapitovelvollisuuteen.

Esimerkki aineistosta:

Rikosseuraamuslaitoksessa toimivilta kokemusasiantuntijoilta edellytetään kokemusasiantuntijuuteen liittyvää koulutusta. Järjestön tai muun tahon toteuttama koulutus ja koulutuspolku tulee olla todennettavissa. (RISE)

Tiivistys:

Kokemusasiantuntijalta edellytetään koulutusta.

4. Saa mahdollisuuden, arvostusta ja korvauksen

(Yhteensä 13 aineistokatkelmua. Etene 1/13, Pesäpuu 1/13, Rise 4/13, Väestöliitto 3/13, Pathway 4/13.)

Kokemusasiantuntijan työpanos saa huomiota ja siitä on oikeus saada korvaus. Kokemusasiantuntijalla on mahdollisuus toimia erilaisissa rooleissa. Kokemusasiantuntijan on hyvä kertoa taidoistaan, joita voidaan hyödyntää toiminnassa. Kokemusasiantuntija saa arvostusta itsenään eikä toiminnassa käytetä negatiivisesti identifioivia termejä. Kokemusasiantuntijalla on oikeus tietosuojaan.

Esimerkki aineistosta:

Ihmisarvon kunnioittaminen näkyy niin, että kokemusasiantuntijaa arvostetaan yksilönä ja hän saa edustaa omaa itseään eikä hänen ajatuksiaan voida rajoittaa vastaamaan järjestön näkemyksiä. (Väestöliitto)

Tiivistys:

Kokemusasiantuntijaa arvostetaan yksilönä ja itsenään eikä hänen näkemyksiään voida rajoittaa.

5. *Vaikuttaa, välittää tietoa, oppii ja opettaa*

(Yhteensä 11 aineistokatkelmua. Lskl 2/11, Etene 2/11, Hietala & Rissanen 1/11, Väestöliitto 2/11, Pathway 4/11.)

Kokemusasiantuntija on vaikuttamassa asioihin, kehittämässä niitä ja auttamassa. Kokemusasiantuntija jakaa asiantuntijuuttaan ja kokemustaan turvallisessa ympäristössä. Kokemusasiantuntija voi taustaansa hyödyntäen välittää tietoa, antaa palautetta ja kertoa, jos jokin ei toimi. Kokemusasiantuntija voi olla osa opettamis- ja oppimisprosessia. Kokemusasiantuntijalla on oikeus saada tukea ja vahvistusta osaamiselleen.

Esimerkki aineistosta:

Please let us know if you think we are missing something or if you feel that changing some of the ways we do things would be better, and make it more inclusive. [Pathway]

Tiivistys:

Kertoo, jos jokin ei toimi tai ei ole kunnossa.

5.4 Kokemusasiantuntijatoiminnan ohjeiden jäsentämä (yhteis)toimijuus

Ensimmäiseen kysymykseen ”mitä kokemusasiantuntija ja ammattilainen tekevät yhdessä?” löytyi aineistosta 26 vastauskatkelmaa. Yhteinen toimijuus jäsenyi luokittelussa kokemusasiantuntijaa tukeväksi keskusteluksi, sopimiseksi, yhteisen työn tekemiseksi ja oppimiseksi. Luokan ”Keskustelevat kokemusasiantuntijaa tukien” yhteinen toiminta suuntautuu kokemusasiantuntijan valmistautumiseen sekä asian yhteiseen loppukäsittelyyn. Luokan ”Sopivat”

yhteinen toiminta näyttäytyä käytännönasioiden ratkaisemisena. Luokan ”Tekevät yhteistä työtä” tavoitteet puolestaan ovat hieman kauaskantoisempia ja vahvemmin kokonaisuuteen liittyviä. Luokkaan ”Oppiminen” liittyy molemminpuolista täydentämistä oppimisessa tai työpariudessa, mikä viittaa vastavuoroisuuteen ja vertaisena toimimiseen. Tässä voi nähdä aitoa yhteistoimijuutta. Tavoitteita ei olisi mahdollista saavuttaa ilman toista toimijaa.

Yhteiseen tekemiseen viittaavalla koodilla merkittiin huomattavasti vähemmän aineistokatkelmia kuin kahdelle muulle koodille. Toisin sanoen aineistossa oli niukasti vastauksia kysymykseen, mitä kokemusasiantuntija ja ammattilainen tekevät yhdessä. Tämä kertonee siitä, että ohjeistuksien laatimisen fokus ei ole keskeisesti kohdistunut kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteiseen toimintaan, vaan ennemminkin siihen, miten kumpainenkin hoitaa oman tehtävänsä.

Toiseen kysymykseen ”mitä ammattilainen tekee?” aineisto antoi 77 vastauskatkelmaa. Ammattilaisen toimijuus jäsenyi luokittelussa kokemusasiantuntijan tukemiseksi ja hänen näkökulmastaan ajattelemiseksi, tilaisuuden suunnittelemiseksi ja ohjaamiseksi, kokonaisuudesta vastaamiseksi ja luotettavuudeksi, sekä avoimuudeksi. Luokkaan ”Tukee kokemusasiantuntijaa ja ajattelee asiaa hänen kannaltaan” sisältyi 27 aineistokatkelmaa ja luokkaan ”Suunnittelee ja ohjaa tilaisuuden, ennakoii ja hoitaa käytännön asiat” puolestaan 26 aineistokatkelmaa.

Ammattilaisen toiminnassa keskeisessä osassa ovat kokemusasiantuntijasta huolehtiminen sekä käytännölliset asiat. Ammattilaisen toimintaa liittyy kokemusasiantuntijasta huolehtiminen tilaisuutta ennen ja sen aikana, mutta myös kokemusasiantuntijan kokonaisvaltainen psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin huomioiminen, terveysperusteisten tarpeiden huomioiminen sekä tukeminen aktiivisena toimijana. Tässä voi nähdä piirteitä ammattilaisasiakassuhteesta. Ammattilaiselta odotetaan kykyä tunnistaa, mitkä seikat tukevat kokemusasiantuntijan hyvinvointia ja mikä puolestaan voi olla vahingollista hänelle. Ammattilaiselle kohdentuu myös vastuu siitä, että kokemusasiantuntija tietää, mitä haluaa kertoa itsestään tilaisuudessa.

Kokemusasiantuntijasta huolehtimisen sekä tilaisuuden kokonaisuudesta vastaamisen ohella ammattilaiselta odotetaan kykyä hallita voimakasta tai kielteistä mediahuomiota, mikä vaatii omanlaistaan ammattitaitoa. Osalle perinteistä sosiaali- ja terveysalan työtä tekevistä ammattilaisista tämä saattaa olla vaativa tehtävä eikä kaikilla sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilla ole tähän osaamista. Aineiston perusteella ammattilaisen toimintaan kohdistuu kokemusasiantuntijatoiminnassa hyvin monenlaisia odotuksia, jotka saattavat poiketa melko paljon sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen perustehtävästä. Ammattilaisen kannalta keskeistä on tuki ja koulutus omalta organisaatioltaan, jotta hän voi hoitaa oman vastuunsa kokemusasiantuntijan kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Toisaalta myös kokemusasiantuntijoilla on monenlaisia taustoja. Voi olla tilanteita, joissa kokemusasiantuntijalla on erityisiä (sosiaalisen)median tai julkisuudessa toimimisen taitoja, joilla hän voisi tukea ammattilaista tehtävässään.

Aineistossa ammattilaisen toimijuuteen liittyy avoimuus, mikä on keskeinen elementti yhteistoimijuuden onnistumiselle erityisesti valtasuhteessa vahvemman osalta. Toisaalta luottamuksen rakentuminen edellyttää vastavuoroista avoimuutta toimijoilta. Odotus pyrkimisestä avoimeen vuorovaikutukseen tulisikin kohdentua kumpaankin osapuoleen.

Kolmanteen kysymykseen ”mitä kokemusasiantuntija tekee?” aineisto antoi 80 vastauskatkelmaa. Kokemusasiantuntijan toiminta jäsenyi luokiksi ”Ottaa vastuun itsestään ja on tietoinen toiminnasta”, ” On paikalla vapaaehtoisesti ja päättää itse”, ”Valmistautuu ja sitoutuu”, ”Saa mahdollisuuden, arvostusta ja korvauksen” sekä ”Vaikuttaa, välittää tietoa, oppii ja opettaa”. Kolmanteen kysymykseen liittyvissä vastauksissa merkille pantavaa on, että kokemusasiantuntijan toiminta kohdistuu monin osin häneen itseensä. Hän esimerkiksi huolehtii hyvinvoinnistaan, on tietoinen toiminnasta itsensä kannalta, päättää osallistumisestaan, valmistautuu tehtäväänsä, kysyy epäselvyyksistä ja kertoo taidoistaan. Ainoastaan luokassa ”Vaikuttaa, välittää tietoa, oppii ja opettaa” kokemusasiantuntijan toiminnan päähuomio kohdistuu hänestä itsestään ulospäin.

Aineiston ohjeistuksissa sekä kokemusasiantuntijan että ammattilaisen toiminta kohdistuu suurelta osin kokemusasiantuntijaan. Siinä missä kokemusasiantuntijan oletetaan huolehtivan itsestään ja omasta valmistautumisestaan tulee myös ammattilaisen huolehtia kokemusasiantuntijasta. Tämän lisäksi ammattilainen huolehtii tilaisuudesta kokonaisuudessaan.

Aineiston ohjeistuksissa on vahva sisäistys siitä, että ammattilaisen tehtävänä on huolehtia kokemusasiantuntijasta. Tässä piilee riski ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan välille muodostuvasta holhoamiseen taipuvaisesta suhteesta. Pahimmallaan se voi johtaa siihen, että holhoamisen kohteen oma toimijuus vähenee (Luomanen & Nikander 2017). Ylihuolehtimisen tai holhoamisen seurauksena toisen osapuolen itsenäisyys saattaa myös vähentyä ja on riskinä, ettei hän opi tunnistamaan omia tarpeitaan (Juujärvi ym. 2007, 243-244). Se, että toimijoista toinen näyttäytyy itsenäisenä toimijana ja toinen puolestaan suhteellisen riippuvaisena kansatoimijan huolehtimisesta, muodostaa erityisen haasteen yhteistoiminnalle ja vastavuoroiselle toimijuudelle.

Aineistossa korostuvat myös kokemusasiantuntijatoimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus, kokemusasiantuntijan itsemäärääminen ja keskusteluun osallistumisesta itse päättäminen. Ohjeistuksen määrittämissä kokemusasiantuntijan oikeuksissa voi nähdä myös vapausoikeuksien piirteitä. Vapausoikeudet ovat perusoikeuksia, jotka turvaavat yksilön vapautta julkisen vallan puuttumatta. Niistä säädetään Suomen perustuslain (731/1999) toisessa luvussa. Esimerkiksi perustuslain 12 § turvaa oikeuden ilmaista mielipiteitä siihen ennakolta puuttumatta. Perustuslain 13 § puolestaan turvaa oikeuden kuulua tai olla kuulumatta yhdistykseen ja osallistua yhdistyksen toimintaan.

Laissa säädetyissä perusoikeuksista muistuttaminen kokemusasiantuntijatoiminnan ohjeistuksissa tuo esille valta-asetelman kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen välillä. Tilanteessa

olla suuren valtaepäsuhtauden äärellä, jos toinen osapuoli ei ole perusoikeuksistaan tietoinen ilman toisen apua, toisella on mahdollisuus antaa perusoikeustasoisia oikeuksia toiselle osapuolelle tai toisen osapuolen perusoikeuksien toteutuminen on riippuvaista toisen osapuolen toiminnasta. Tämä on erityinen seikka huomioitavaksi kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyössä.

Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden näkökulmasta on tärkeää, että yhteistoimijuuden eettiset periaatteet kohdistavat kokemusasiantuntijaan ja ammattilaiseen toimijoina samankaltaisia ja vastavuoroisia odotuksia, jotta eettiset ohjeet kohtelevat kokemusasiantuntijaa ja ammattilaista lähtökohtaisesti vertaisina toimijoina. Ohjeistuksia muotoillessa on kuitenkin tärkeää huomioida, että kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen välillä on rakenteellisesti epätasaisesti jakautunutta. Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen roolit ovat myös erilaiset. Näin ollen toiminnan sisällön ei tarvitse olla täsmälleen sama, vaan se voi tarkoittaa esimerkiksi yhdenvertaista vastuun kantamista kokonaisuudesta oman tehtävän kautta.

Ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyön näkökulmasta tärkeitä tekemisen muotoja ovat molemminpuolinen täydentäminen oppimisessa ja työpariudessa. Toimiva yhteistyö edellyttää molemmilta, ei vain ammattilaiselta, avointa ja oppimisesta kiinnostunutta asennetta toimintaa ja yhteistyökumppania kohtaan. Vastaavasti kummankin sitoutuminen ja valmistautuminen toimintaan, ei vain kokemusasiantuntijan, ovat yhteistyön kannalta keskeisiä elementtejä. Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuutta ohjaavat eettiset periaatteet tulisikin muotoilla perustuen yhteisiin ja kumpaankin kohdistuviin odotuksiin.

6 Suositukset kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi ja havainnollistuksia visuaalisesta muotoilusta

Opinnäytetyössä käsitellyn tutkimuskirjallisuuden sekä kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisten) ohjeiden analyysin perusteella on muodostettu kymmenen suositusta eettisiksi periaatteiksi kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuudessa. Eettisten periaatteiden lähtökohtana on kultaisen säännön muotoon perustuva tulkinta, jonka mukaan kumppania on kohdeltava ennen kaikkea toimijana. Tätä on tarkasteltu tarkemmin alaluvussa 4.2.

Toinen keskeinen lähtökohta yhteistoimijuuden eettisille periaatteille on kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisten) ohjeiden analyysin kautta nousut havainto: Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen toimintaan tulee kohdistaa samankaltaisia ja vastavuoroisia odotuksia, jotta yhteistoimijuuden eettiset ohjeet kohtelevat kokemusasiantuntijaa ja ammattilaista lähtökohtaisesti vertaisina toimijoina eivätkä uusinna valtasuhteen epätasapainoa.

Suositukset yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi kirjoitettu me-muotoon, jotta periaatteet korostavat kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistä toimijuutta sekä kummankin

sitoutumista yhteistoimijuuden eettisiin lähtökohtiin. Periaatteet on myös muotoiltu pääsääntöisesti toimintaa tai oppimista korostaviksi. Koska yhteistoiminta on vaativaa, ei eettisten periaatteiden tule lähteä osaamisen oletuksesta. Kummankin halu oppia ja toimia yhteistyössä ovat tärkeämpiä kuin täydellinen osaaminen.

Yhteisön eettisten ohjeiden luominen on ennen kaikkea yhteisön sisäinen tehtävä ja yhteisön on hyväksyttävä ne (Juujärvi ym. 2007, 54-55). Ulkopuolinen ei voi päättää yhteisön eettisistä ohjeista, siitä, minkä yhteisö katsoo olevan eettisesti oikein tai väärin (Räikkä 2002). Alaluvussa 6.1 muodostettavat eettiset periaatteet ovat nimenomaisesti suosituksia tai ehdotuksia yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi, jotka ovat muodostettu tutkimuskirjallisuuden ja kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisten) ohjeiden analyysin perusteella. Suositusten pohjalta tulee edelleen analyttisesti keskustellen kehittää ja muotoilla kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisiä ohjeita.

Kuten ammattieettiset periaatteet yleensä tässäkin opinnäytetyössä muodostettavat eettiset periaatteet jäävät suhteellisen abstraktille tasolle. Ne eivät välttämättä anna pulmatilanteeseen suoraa vastausta tai ne saattavat vaikuttaa osin itsestään selville ja olla monitulkintaisia. (Ks. Räikkä 2002.) Koska eettiset periaatteet laaditaan moninaista käyttäjäjoukkoa varten ja käyttäjillä saattaa olla esimerkiksi kognitiivisia vaikeuksia, pyritään alaluvussa 6.2 lisäämään eettisten periaatteiden sisällön ymmärrettävyyttä. Tässä hyödynnetään oikeusmuotoilussa ja erityisesti sopimusmuotoilussa kehitettyjä sarjakuvamuotoilun keinoja sisällön konkretisoimiseksi. Alaluvussa 6.1 laaditut eettiset periaatteet muodostavat perustan, mistä voidaan johtaa käytännönohjeita ja ne voivat toimia suuntaviivoina eettiselle keskustelulle ja toiminnalle (ks. Koskinen & Sihvo 2020, 122-123). Visuaalisen muotoilun tavoitteena on motivoida käyttäjä vuorovaikutukseen eettisten periaatteiden kanssa (ks. Haapio ym. 2021) ja toimia alkusysäyksenä keskustelulle käytännötoiminnasta, mitä tulee käydä kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten kesken.

6.1 Suositukset yhteistoimijuuden eettisiksi periaatteiksi

1. periaate: Olemme molemmat toimijoita ja päätöksentekijöitä.

Kultaisen säännön muotoon perustuva tulkinta määrittää suositusta ensimmäisestä periaatteesta. Muotoon perustuvan tulkinnan mukaan kumppania tulee kohdella itsensä veroisena toimijana, ei toiminnan kohteena, jolloin eroista huolimatta osapuolet ovat samassa asemassa ja toistensa vertaisia toimijoina (Hallamaa 2017, 16, 89-90; Luomanen & Nikander 2017).

2. periaate: Rakennamme yhteistä ymmärrystä, joka luo luottamusta ja purkaa eriarvoisuutta.

Yhteisessä tehtävässä hierarkkisesta asetelmasta tulisi päästä eroon (Huopalainen 2022).

Jotta ensimmäisen periaatteen on mahdollista toteutua kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen on tärkeä huomata, että heidän keskinäinen asemansa ei ole automaattisesti yhtäläinen. Erilaiset ominaisuudet ja olosuhteet vaikuttavat haavoittuvassa asemassa olevan

kokemusasiantuntijan taloudelliseen, sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen asemaan, mikä saattaa tehdä kokemusasiantuntijasta riippuvaisen suhteessa ammattilaiseen tai tilaajaorganisaatioon. Pahimmillaan kokemusasiantuntija voi joutua käyttämään resurssejaan ammattilaisen miellyttämiseen suojellakseen etujaan sen sijaan, että keskittyisi itse toimintaan. Ammattilaisen tuleekin tiedostaa valta mitä hän käyttää suhteessa kokemusasiantuntijaan ja kuunnella aidosti kokemusasiantuntijaa. (Hallamaa 132-134; Lindström & Toikko 2022.)

Oikeudenmukainen toiminta valta-asemassa olevalta luo keskinäistä luottamusta, saa jatkaa yhteistyötä ja luo uusia luottamus- ja yhteistyösuhteita (Hallamaa 2017, 125). Toinen periaate ja sen toteuttaminen on kenties kymmenestä suositellusta periaatteesta vaativin. Se vaatii erityisesti valta-asemassa olevalta sensitiivisyyttä tunnistaa valtarakenteita, jotta niiden purkaminen tulee mahdolliseksi ilman, että ketään sijoitetaan stereotyyppisiin kategoriioihin tai oletetaan tietynlaiseksi ryhmäkuuluvuuden perusteella (Luomanen & Nikander 2017). Molempien osapuolien on kuitenkin tärkeää osallistua keskinäisen suhteen uudelleen määrittelemiseen, minkä vuoksi myös kokemusasiantuntijan on hyvä olla tietoinen yhteistoimintaan vaikuttavista rakenteellisista tekijöistä. Onnistunut yhteistyö saa jatkamaan yhteistoimintaa ja luo uusia siteitä ja kontakteja, jotka edelleen avaavat uusia luottamussuhteita ja niistä edelleen muodostuvia yhteistyösuhteita (Hallamaa 2017, 131-132).

3. periaate: Määrittelemme yhteisen tavoitteen, jonka molemmat voivat hyväksyä.

Kahden tai useamman toimijan ja päätöksentekijän kesken yhteistoimintaa voi olla vain, mikäli toimijoilla on yhteinen päämäärä sekä yhteiset keinot tavoitteen saavuttamiseksi (Hallamaa 2017, 102-103).

4. periaate: Arvostamme omaa ja toisen asiantuntemusta.

Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen taustat ovat erilaiset ja heidän tietoperustansa ovat usein erilaiset (Granfelt 2017; Liimakka 2014). Puolin ja toisin sekä kokemusasiantuntijalla että ammattilaisella saattaa olla myös kokemuksia hankalista tilanteista toisen osapuolen edustaman ryhmän jäsenen kanssa (Kivistö ym. 2023; Salovaara ym. 2023). Yhteistyön lähtökohdan on kuitenkin oltava molemminpuolinen arvostus toisen asiantuntemusta kohtaan sellaisena kuin kumppani itse sen tuo esille (Lindström & Rantanen 2021; Meriluoto 2016).

5. periaate: Emme tiedä kaikkea. Hyväksymme oman ja toisen tietämättömyyden. Autamme toista hämmennyksen yli.

Viides periaate on käänteinen neljännelle periaatteelle. Osa asiantuntemusta on oman asiantuntemuksensa rajojen tunteminen ja tietämättömyytensä tiedostaminen, mikä toimijan tulee hyväksyä paitsi itsessään myös kansatoimijassaan. Kokemusasiantuntijalla ei voi olla ammattilaisen osaamista (Harsu 2023; Meriluoto 2016) ja ammattilaisella ei ole kokemusasiantuntijan kokemusmaailmaa (Granfelt 2017). Toisinaan se mikä toiselle on itsestään selvää törmää toisen toimijan yllättymiseen ja hämmennykseen. Yhteistoiminnan jatkuvuutta tukee toisen osapuolen tietämättömyyden hyväksyminen ja ymmärryksen osoittaminen sille.

6. periaate: Haluamme oppia toisiltamme.

Molemminpuolinen asiantuntijuuden arvostus sekä tietämättömyyden hyväksyminen mahdollistavat molemminpuolisen oppimisen yhteistyössä. Halu oppia toiselta on myös osoitus toisen asiantuntemuksen arvostuksesta, mikä toteutuessaan edelleen toimii yhteistoimijuuden kannustimena ja vahvistajana. Molemminpuolisen oppimisen tärkeys tunnistettiin myös olemassa olevissa kokemusasiantuntijatoiminnan ohjeistuksissa, joita opinnäytetyössä tarkasteltiin sisällönanalyysin keinoin (alaluvut 5.3. ja 5.4).

7. periaate: Puhumme! Sovimme, kysymme ja neuvomme. Annamme palautetta. Otamme palautetta vastaan.

Kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisten) ohjeiden analyysi toi esille, että aineistona olleiden (eettisten) ohjeiden mukaan ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan kesken tulee keskustella, sopia ja kysyä asioista (alaluku 5.3). Avoin keskustelu, sosiaalisen toimintakyvyn sekä osallisuuden tukeminen kuuluvat myös sosiaali- ja terveydenhuollon yleisiin eettisiin periaatteisiin ja velvollisuuksiin (Juujärvi ym. 2007, 54-55; lain sosiaalihuollon ammattihenkilöstä (817/2015) 4 §). Aloitteellisuus keskustelussa, sopimisessa ja kysymisessä on vahvaa toimijuutta ja vastuunottoa tilanteesta, itsestä sekä toisesta osapuolesta. Tämän vuoksi kummankin on tärkeää tiedostaa vastuunsa keskinäisestä keskustelusta sekä toisen osapuolen auttamisessa neuvomalla silloin kun se on mahdollista. Näin toinen osapuoli ei jää toista passiivisemmaksi tai toisen osapuolen huomioimisen varaan. Kanssatoimijan kunnioittamista on myös palautteen antaminen onnistuneesta toiminnasta tai puhuminen tilanteesta, missä jokin on jäänyt mietityttämään itseä. Sekä kokemusasiantuntijat että ammattilaiset ovat kokeneet sekä positiivisen että kriittisen palautteen antamisen tärkeänä työn kehittämiseksi (Kivistö ym. 2023).

8. periaate: Pyydämme apua. Selvitämme, mistä saamme apua.

Sekä kokemusasiantuntija että ammattilainen tarvitsevat tukea työssään. Tässä opinnäytetyössä organisaation osuus kokemusasiantuntijatoiminnasta on rajattu ulkopuolelle. Ammattilaisen on kuitenkin tärkeää selvittää itselleen mahdollisuus saada tukea ja ohjausta kokemusasiantuntijatoimintaan esihenkilöltään tai muualta omasta organisaatiosta. Ammattilaisen mahdollisuus tukeen ja ohjaukseen on tärkeää, jotta hän itse välttäisi uupumisen (Kaltainen & Hakanen 2023; Hallamaa 2017, 78). Samasta syystä kokemusasiantuntijan on tärkeää tietää, missä tilanteissa hän voi kääntyä ammattilaisen puoleen, jonka kanssa hän toimii, milloin joku toinen henkilö ammattilaisen organisaatiosta voi auttaa häntä ja milloin on hyvä kääntyä jokin ulkopuolisen tahon puoleen.

9. periaate: Tunnumme oman ja toisen tehtävän rajat.

Sekä yhteistoimintaa että kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen hyvinvointia tukee, että molemmat tietävät oman ja toisen työn rajat asiakastyössä ja yhteistoiminnassa. Toimiminen paljon tukea tarvitsevien asiakkaiden kanssa sekä halu auttaa ja tehdä hyvää, voivat johtaa

siihen, että toimija uhrautuu ja oman tehtävän tarkoitus ja siihen liittyvät velvollisuudet hämärtävät. Tämä voi uuvuttaa auttajan sekä johtaa väärinymmärryksiin työnjaosta ja toisen osapuolen vastuualueen kunnioittamisesta. Se ei aina myöskään tue asiakkaan omaa toimijuutta. (Hallamaa 2017, 78, Juujärvi ym. 2007, 243-244; Harsu 2023; Kivistö ym. 2023). Yhteistyötä ja yhteistä toimijuutta puolestaan tukee se, että osapuolet tuntevat myös toisen osapuolen tehtävän kuvan (Lees ym. 2019). Tällöin työpariin ei kohdistu vääränlaisia odotuksia eikä synny tästä johtuvia pettymyksiä, mitkä saattavat rapauttaa keskinäistä luottamusta.

10. periaate: Huolehdimme omasta hyvinvoinnistamme ja kannustamme toista huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan.

Taustansa vuoksi kokemusasiantuntijan on tärkeää huolehtia omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan, eikä hänen tule tehdä kokemusasiantuntijatyötä itsensä kustannuksella. Tämä seikka on tunnistettu (eettisissä) ohjeissa, joita opinnäytetyössä analysoitiin (esimerkiksi Pathways, Hietanen & Rissanen, Lskl). Toisaalta kaikilla ihmisillä ja työntekijöillä on vaihtelevia elämäntilanteita, jotka koettelevat hyvinvointia ja jaksamista (Kivistö ym. 2023). Työterveyslaitoksen tutkimuksen mukaan hieman useampi kuin joka neljäs 18-65-vuotias työssäkäyvä koki työuupumusoireita loppuvuonna 2022 (Kaltiainen & Hakanen 2023). Sekä kokemusasiantuntijan että ammattilaisen on huolehdittava itsestään ja omista voimavaroistaan, jotta oma toimijuus on kestävällä pohjalla (ks. Hallamaa 2017, 78). Hyvinvointia tukevaa on muun muassa se, että työtehtävät ja muu elämä ovat keskinäisessä tasapainossa, työtovereilta saa tukea ja työtovereihin on luottamusta (Kaltiainen & Hakanen 2023). Vastavuoroista toimijuutta ja vastuunottamista on, että yhteistoiminnassa molemmat osapuolet voivat ystävällisesti kannustaa toisiaan ottamaan huomioon myös itsensä ja oman hyvinvointinsa.

6.2 Eettisten periaatteiden visuaalinen muotoileminen oikeusmuotoilun keinoin

Tässä alaluvussa muotoillaan esimerkinomaisesti neljästä opinnäytetyössä laaditusta eettisestä periaatteesta (periaatteet 2,3,5 ja 7) visuaaliset jäsennykset hyödyntämällä oikeusmuotoilun sopimus- ja asiakirjamuotoilussa käytettyä sarjakuvamuotoilua. Sen avulla monimutkaisista oikeudellisista sisällöistä voidaan tehdä ymmärrettäviä erityisesti haavoittuville ryhmille. Sarjakuvasopimuksia ja -asiakirjoja on tarkasteltu alaluvussa 2.5.

Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettiset periaatteet eivät ole sisältönsä oikeudellisia. Opinnäytetyössä muotoillut periaatteet ovat kuitenkin yleistasoisia eivätkä ne kerro konkreettisesti, mitä toimijan tulisi käytännössä tehdä. Yhteistoimijuuden eettiset periaatteet ovat tarkoitettu enemmänkin antamaan suuntaviivoja yhteistoimijuuteen. Sarjakuvan keinoin on mahdollista antaa konkreettisia esimerkkejä siitä, mitä jokin eettinen periaate voi tarkoittaa käytännötoiminnassa. Onnistuessaan sarjakuva kutsuu käyttäjän vuorovaikutukseen tiedon kanssa ja hän jää pohtimaan muita vastaavia tilanteita omasta työstään. Sarjakuvaa voidaan myös käyttää keskustelun virittäjänä kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen kesken.

Koska kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettiset periaatteet ovat monelta osin abstrakteja, niihin liittyvän toiminnan esittäminen ymmärrettävästi ainoastaan kuvan keinoin on vaikeaa. Sarjakuva tarjoaakin mahdollisuuden yhdistää tekstin ja kuvan. Asiasältö saattaa esimerkkisarjakuvissa olla tekstimuodossa. Visuaalinen sarjakuva voi kuitenkin tukea asian käsittelyä ja muistamista (alaluku 2.5).

Visuaalista muotoilua raamittaa tavoite eettisten periaatteiden esittämisestä digitaalisessa muodossa Kokemustiedon keskuksessa, jolloin sarjakuvan on entistäkin tärkeämpi olla ytimekäs. Värimaailmaksi sarjakuville on otettu värit, jotka ovat lähellä Kokemustiedon keskuksessa käytettyjä värejä. Teknisesti sarjakuvat on toteutettu Canva-ohjelman⁷ ilmaisversiolla.

6.2.1 Keitä käyttäjät ovat?

Eettisten periaatteiden muotoilemista sarjakuvaksi ohjaa se keitä käyttäjät ovat ja mitä heidän tulee tietää tai tehdä saamansa tiedon perusteella (Pitkäsalo & Ketola 2022).

Käyttäjien kuvaamiseksi opinnäytetyössä laadittiin persoonakortit kokemusasiantuntijoista sekä ammattilaisista. Persoonat ovat fiktiivisiä profiileja käyttäjäryhmästä ja heidän jakamistaan ominaisuuksista tai kiinnostuksen kohteista. Niiden tavoitteena on kuvata ryhmää tai ryhmiä, joita varten muotoilua tehdään, kiinnittämällä huomio ihmisten haluihin, tunteisiin ja tarpeisiin. Tavallisin tapa persoonien laatimiseen on koota tutkimustietoa kiinnostuksen kohteena olevasta ryhmästä. (van Dijk, Raijmakers & Kelly 2012, 172.)

Opinnäytetyössä laaditut persoonakortit ovat laadittu hyödyntäen luvussa 2 koottua tutkimustietoa. Lisäksi persoonakorttien muodostamisessa on käytetty

- Keijo-hankkeessa⁸ (2018-2020) tehtyjä kokemusasiantuntijoiden videohaastatteluja (Valo valmennusyhdistys 2020a ja 2020b)
- Yle-uutisten verkkosivuilla julkaistuja artikkelia ”Alkoholisti, maahanmuuttaja, raiskattu ja perheeseensä väsynyt - kokemusasiantuntija maksaa osaamisestaan kovan hinnan”, jossa haastateltiin kokemusasiantuntijoita (Myöhänen 2018)
- Lastensuojelun keskusliiton (2019a) julkaisemaa kokemusasiantuntijoiden, ammattilaisen ja tutkijan videohaastattelua ”Kaikille eväät elämään: Mitä kokemusasiantuntijuus on?”
- Lastensuojelun keskusliiton (2019b) blogikirjoitusta ”Kokemus asiantuntijuutena - mitä se on?”

⁷ https://www.canva.com/fi_fi/

⁸ ”KEIJO - kokemusasiantuntijuus edistämässä itsenäisyyttä ja osallisuutta. KEIJO-hankkeen päätavoitteena on kehittää työllistymistä tukeva koulutusmalli, joka perustuu kokemusasiantuntijuuteen ja sen ammatilliseen hyödyntämiseen. Hankkeen kohderyhmänä ovat rikos- ja päihdetaustaiset henkilöt, joiden oma toipuminen on edennyt ja joiden tavoitteena on suunnata kohti koulutusta ja avoimia työmarkkinoita.” (Valo valmennusyhdistys 2023.)

Ammattilaisten persoonien muotoilussa opinnäytetyöntekijä on hyödyntänyt myös omaa noin 15 vuoden työkokemustaan yhteistyöstä eri sektoreiden sosiaalialan ammattilaisten kanssa.

Laaditut persoonakortit on esitetty liitteissä 1-4. Persoonakorttien avulla keskeisiksi piirteiksi kokemusasiantuntijoista nousivat epävarmuus suhteessa ammattilaiseen, taloudellinen epävarmuus, tarve saada tunnusta omalle osaamiselle ja halu auttaa toisia omalla kokemuksella. Lisäksi kokemusasiantuntijoiden persoonissa näyttäytyi tarve tukeen viranomaisasioissa ja tekstimuodossa olevan tiedon omaksumisessa. Ammattilaisten osalta korostui kaksi piirrettä. Toisaalta tunnollisuus ja huolehtivaisuus työstä, asiakkaista ja kokemusasiantuntijoista. Toisaalta taas ammattilaisen kokemattomuus kokemusasiantuntijatyössä ja halu korostaa omaa osaamistaan. Lisäksi ammattilaisten persoonissa näyttäytyi halu toimia tehokkaasti tai vaihtoehtoisesti tunnollinen ja kuormittava työskentelytapa.

6.2.2 Mitä tietoa käyttäjän tulee saada?

Mitä käyttäjien tulisi tietää luettuaan eettisen periaatteen sarjakuvamuodossa? Käyttäjän tulisi tietää tai saada ymmärrys siitä, mitä eettisellä periaatteella konkreettisesti tarkoitetaan ja millaiseen toimintaan se viittaa. Esimerkkeinä käytettävien toisen, kolmannen, viidennen ja seitsemännen periaatteen osalta se tarkoittaa seuraavaa.

- Toisen periaatteen⁹ osalta käyttäjän tulisi hahmottaa, mitä on yhteinen ymmärrys kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen välillä. Millaiset seikat saattavat vaikuttaa siihen, että kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimintaan liittyy epävarmuuden tunnetta luovia tekijöitä? Mitä on toiminta, jolla epävarmuutta vähennetään ja edelleen kokemusasiantuntijasta ja ammattilaisesta tulee toimijoina vertaisia?
- Kolmannen periaatteen¹⁰ kohdalla käyttäjän tulisi huomata, että kokemusasiantuntija ja ammattilainen voivat olla mukana hieman eri tavoittein. Oma tavoite tulee kuitenkin sanoa ääneen. Keskustelulla tulee hakea sitä, onko taustalla yhteinen motivaatiotekijä, mikä tekee yhteisen toiminnan kummallekin mielekkääksi ja tukee vastavuoroisesti kummankin tavoitteita.
- Viidennen periaatteen¹¹ osalta käyttäjän tulisi oivaltaa, että kummaltakaan ei voi odottaa kaikkien asioiden tietämistä. Kokemusasiantuntija ja ammattilainen eivät jaa samaa kokemusmaailmaa, toisen ajatukset saattavat hämmentää, mutta siihen tulee suhtautua ymmärtävästi molemmin puolin.

⁹ Toinen periaate: ”Rakennamme yhteistä ymmärrystä, joka luo luottamusta ja purkaa eriarvoisuutta”

¹⁰ Kolmas periaate: ”Määrittelemme yhteisen tavoitteen, jonka molemmat voivat hyväksyä.”

¹¹ Viides periaate: ”Emme tiedä kaikkea. Hyväksymme oman ja toisen tietämättömyyden. Autamme toista hämmennyksen yli”

- Seitsemännen periaatteen¹² kohdalla käyttäjän tulisi saada kiinni keskinäisen puhumisen tärkeydestä. Käyttäjän tulisi oivaltaa, että yhteisessä toiminnassa on tärkeää puhua käytännönasioista, omaan toimintaan vaikuttavista tekijöistä sekä antaa palautetta ja vastaanottaa sitä.

6.2.3 Valinnat sarjakuvien visuaalisessa muotoilussa

Yksi eettinen periaate on mahdollista visualisoida sarjakuvaksi lukuisin eri tavoin. Jokainen ratkaisu, jolla eettinen periaate käännetään sarjakuvaksi, painottaa jotakin asiaa tai näkökulmaa ja samalla sulkee jonkin toisen näkökulman pois (ks. Pitkäsalo ym. 2022).

Yksi keskeinen valinta sarjakuvaksi kääntämisessä on päättää tavasta, jolla sarjakuvahahmot visualisoidaan niin, että niissä on mahdollisimman monen käyttäjän näkökulmasta samaistuttavia piirteitä enemmän kuin loitontavia piirteitä. Tällaisia piirteitä voivat olla esimerkiksi ikä, sukupuoli, etninen tausta ja yleinen olemus. Tässä opinnäytetyössä on tehty valinta, missä sarjakuvahahmon ulkoiset piirteet eivät ole kenenkään kannalta samaistuttavia. Tällöin hahmot eivät ole kenenkään näkökulmasta myöskään poissulkevia. Sarjakuvahahmot ovat ”tikku-ukkomaisia” ja niillä on minimaalisesti ihmismäisiä piirteitä. Hahmojen tärkein pyrkimys on ilmentää tilanteeseen liittyvää tunnetilaa ilmeiden ja asentojen avulla.

Toinen keskeinen valinta on, miten ympäristö kuvataan ja mitä lukija näkee taustalla. Taustan värit tulevat Kokemustiedon keskuksen värimaailmasta. Esimerkkisarjakuvissa on valittu taustan kuvaukseen verrattain minimaalinen kuvaustapa. Taustalla pyritään ilmentämään tapahtumapaikkaa, missä kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen välisiä keskusteluja käydään. Kuviin on lisätty elementtejä, mitkä tekevät paikasta, tilanteesta tai tunnelmasta tunnistettavan. Lisäksi taustalle on pyritty sijoittamaan sarjakuvallisia elementtejä, jotka houkuttelevat käyttäjää vuorovaikutukseen asiasisällön kanssa, mikä edelleen saattaa lisätä sisällön omaksumista, muistamista ja asiasisällön mieleen palauttamista.

Esimerkiksi kolmanteen periaatteeseen liittyvässä sarjakuvassa (kuvio 4) ”Yhteinen tavoite” kokemusasiantuntija ja ammattilainen tuovat esille, mitä heistä kumpainenkin kokemusasiantuntijatoiminnalla tavoittelee. Ensimmäisen kuvan taustalla on kaksi tuolia, pöytä, jolla on kaksi mukia sekä kattovalaisin. Tekstivuorosanoin ja ilmein kokemusasiantuntija ja ammattilainen ilmaisevat, ettei heillä ole samaa tavoitetta. Kolmannessa kuvassa kokemusasiantuntija ammattilainen ilmaisevat yhteisen tavoitteensa. Keskinäisen oivalluksen merkinä kattovalaisimeen on syttynyt valo. Keskustelun käymisen ja tätä myötä ajankulumisen merkiksi ensimmäisessä kuvaruudussa kello on viisitoista yli kaksitoista ja kolmannessa kuvaruudussa kello on

¹² Seitsemäs periaate: ” Puhumme! Sovimme, kysymme ja neuvomme. Annamme palautetta. Otamme palautetta vastaan.”

edennyt kahtakymmentä vaille yhteen. Kolmannen periaatteeseen liittyvä sarjakuva on esitetty myös liitteessä 6.

Kuvio 4: Kolmannesta eettisestä periaatteesta muotoiltu sarjakuva.

Toiseen sekä viidenteen periaatteeseen liittyvissä sarjakuvissa (kuvio 5) puolestaan on kuvattu lähikuvaruuduilla, sarjakuvahahmon ilmeillä ja taustalla olevilla kuvasyμβoleilla sitä, millaisen tunteen edellisessä kuvassa lausuttu kommentti keskustelukumppanissa herättää. Seitsemänten periaatteeseen liittyvässä sarjakuvassa (kuvio 6) puolestaan sarjakuvallisilla elementeillä on pyritty ilmentämään myöhästymistä (kaasuttava bussi ja hikipisarot) sekä huonovointisuudesta johtuvaa jaksamattomuutta (sängyn vieressä olevat muki, paperi ja roskat sekä tv-ohjelma taustalla). Sarjakuvat kokonaisuudessaan on esitetty liitteissä 5, 7 ja 8.

Kuvio 5: Tunteiden ilmaiseminen sarjakuvallisin elementein toiseen ja viidenteen periaatteen liittyvissä kuvaruuduissa.

Kuvio 6: Esimerkkejä sarjakuvallisista elementeistä seitsemänten periaatteen liittyvässä sarjakuvassa

6.2.4 Yleiskuvasta yksityiskohtiin

Sarjakuvilla tarkennetaan yksittäisen eettisen periaatteen asiasisältöä ja ydinajatusta konkreettiseksi toiminnaksi. Ennen yksittäisiin periaatteisiin siirtymistä käyttäjälle tulee muodostaa yleiskuva kokonaisuudesta. Käyttäjän tulee saada eräänlainen lukuohje eettisiä periaatteita käsitteleville sarjakuville.

Digitaalisessa muodossa julkaistavia eettisiä periaatteita ajatellen toimiva ratkaisu on yleisesti www-sivustoilla käytetty rakenne, missä ensin annetaan otsikko tai teemasolla tieto kokonaisuudesta ja yksityiskohtaisempaa tietoa saa etenemällä otsikkojen linkeistä.

Yleiskuvaa varten kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen eettisten periaatteiden kokonaisuus tulee otsikoida ytimekkäästi ilmaisulla, johon tiivistyy kokonaisuuden ydinajatus vastavuoroisesta toimijuudesta. Tätä ilmaisevia suomen kielen sanoja voisivat olla esimerkiksi yhteistyö, yhteistyössä, yhdessä, molemmat, osallistuminen tai kumppanuus. Tavoitteena on korostaa molempien osapuolien jaettua, yhtäaikaista ja vastavuoroista toimijuutta. Sana ”yhdessä”

ilmaisee hyvin tätä tavoitetta, joka sisältyy kaikkiin eettisiin periaatteisiin. Se saattaa myös assosioitua sanontaan ”yhdessä olemme enemmän” tai ”yhdessä olemme vahvempia”.

Digitaalisessa muodossa www-sivustolla eettiset periaatteet voidaan ensimmäiseksi esittää yhtenä kokonaisuutena. Otsikoimalla sivun yhdessä-sanalla käyttäjä saa sisällöllisen lukuohjeen. Tämän lisäksi käyttäjälle esitellään aloitussivulla sarjakuvan hahmot. Aloitussivu on esitelty kuviossa 7 ja liitteessä 9.

Kuvio 7: Aloitussivu kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen eettisille periaatteille

6.2.5 Miten tästä eteenpäin ja muita vaihtoehtoja eettisten periaatteiden muotoiluun

Kuten (Kalliomaa-Puha ym. 2023) toteavat käyttäjät tulee ottaa mukaan, kun tekstisisällöstä muotoillaan sarjakuvaa. Edellä esitetyt esimerkit tuleekin nähdä havainnollistuksena yhdestä tavasta toteuttaa kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen eettiset periaatteet sarjakuvamuotoisina. Lopullisia toteutuksia on tärkeää testata vielä kohderyhmällä ja edelleen muokata heidän kommenttiansa perusteella. Siinä missä visualisoijalla on mahdollisuus lukuisiin erilaisiin toteutuksiin, myös sarjakuvan lukijoilla on mahdollisuus tehdä erilaisia tulkintoja, jotka eivät välttämättä ole yhteneviä alkuperäisen tavoitteen ja tarkoituksen kanssa. Tulkinnat voivat olla erilaisia, mutta johtaa kuitenkin kohti alkuperäistä tavoitetta. Yhtä hyvin tulkinnat voivat johtaa myös pois päin eettisten periaatteiden alkuperäisestä tavoitteesta, jolloin visualisointia on tarpeen edelleen kehittää.

Asiasisällön esittäminen sarjakuvamuotoisesti edellyttää käyttäjältä sarjakuvanlukutaitoa. Kalliomaa-Puha ym. (2023) totesivat suomenkielisillä sosiaalialan opiskelijoilla olevan hyvän sarjakuvanlukutaidon muun muassa lapsuudessa luetun Aku Ankka -lehden ansiosta. Opinnäytetyössä laaditut esimerkit sarjakuvista edellyttävät sarjakuvan lukutaitoa. Mikäli Kokemustiedon keskus päätyy toteuttamaan kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen eettiset periaatteet

opinnäytetyössä esitetyllä tavalla sarjakuvamuotoisesti, tulee harkita, toteutetaanko ne perinteisinä sarjakuvina, missä kerralla on nähtävissä useampi kuvaruutu. Kuvaruudut on mahdollista koota myös diaesityksen kaltaiseksi kokonaisuudeksi, missä käyttäjä voi vaihtaa kuvaruutua yksi kerrallaan omaan lukutahtiinsa. Kuvaruudut voidaan koota myös videoesitykseksi, jossa tekstirepliikit ovat luettuja ja animoimalla on mahdollista korostaa haluttuja asioita. Koska digitaalinen lukumuoto voi olla osalle käyttäjistä vaativa tai se ei ole kaikissa tilanteissa saavutettavissa, on tärkeää, että eettiset periaatteet ja niistä tehdyt sarjakuvat ovat tulostettavissa myös pdf-tiedostoista. Aloituskuvan osalta on mahdollista muodostaa myös juliste tai tulostettava huoneentaulu, jolloin se on tarvittaessa käytettävissä digitaalisten järjestelmien ulkopuolella.

Eettisten periaatteiden kokonaisuus ja sarjakuvat voidaan myös muokata oppimateriaalikokonaisuudeksi, missä sarjakuvien yhteyteen lisätään kysymyksiä tukemaan käyttäjän omaa pohdintaa. Tällöin toteutukseen voidaan lisätä myös kyselyjä, joissa käyttäjä voi valita vaihtoehtoista esitettyyn kysymykseen oikeana pitämänsä vaihtoehdon ja saada palautetta vastauksestaan.

Toteutustavan kannalta oleellista on, että se muodostaa kokemusasiantuntijalle ja ammattilaiselle yhtäläisen pääsyn materiaalin äärelle sekä mahdollisuuden ymmärtää asiasisältö. Yhteisessä keskustelussa kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen tulee voida asettua vertaisina asian äärelle tavoittelemaan jaettava ymmärrystä konkreettisesta vastavuoroisesta toimijuudesta.

7 Yhteenveto ja johtopäätökset

Eettisiä periaatteita pohditaan, laaditaan ja noudatetaan eettisistä syistä. Eettinen toiminta perustuu haluun toimia oikein. On tilanteista ja valtasuhteista riippuvaista, mitä eettisesti oikein toimiminen kussakin yhteydessä on. Se edellyttää tilannekohtaista harkintaa. Lain voidaan ajatella ilmaisevan yhteiskunnan hyväksymää eettistä kantaa. Eettinen toiminta voi kuitenkin olla myös ristiriidassa voimassa olevan lain kanssa.

Oikein eli eettisesti toimiminen edellyttää valmiuksia erilaisten näkökulmien tarkasteluun. Kokemus- ja koulutustausta vaikuttavat siihen, millaisia valmiuksia ihmisellä on oman ja toisten toiminnan tarkasteluun etiikan näkökulmasta. (Ammatti)eettisiä periaatteita laaditaan, jotta toiminnalla olisi eettinen kivijalka, jotta periaatteet ohjaisivat toimijoita, kertoisivat yhteisön suhtautumistavasta toimintaan sekä siitä, mihin toiminnassa täytyy kiinnittää huomiota. Eettisillä periaatteilla voidaan myös vahvistaa toiminnassa mukana olevien luottamusta, ja niitä voidaan käyttää toiminnan oikeutuksen perustelemiseen ulkopuolisille.

Yhteistoimijuuden eettiset periaatteet voivat tukea yksittäisiä kokemusasiantuntijoita ja ammattilaisia antamalla suuntaviivoja eettisen yhteistoimijuuden arvioimiseen.

Kokemusasiantuntijoiden tai ammattilaisten ei voida olettaa osaavan tehdä heti eettistä arviointia, kun he aloittavat uudenlaisen yhteistyön. Sen sijaan tarvitaan selkeitä toimintaperiaatteita, joiden avulla toimijat vähitellen kehittyvät tekemään itsenäisiä eettisiä ratkaisuja. Kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistoimijuuden eettisillä periaatteilla voidaan suojata ja tukea erityisesti kokemusasiantuntijoita, joilla yhteistyötahot sekä kohdattavat asiakkaat ja ammattilaiset voivat vaihdella paljon.

Jaana Hallamaan (2017) kultaisen säännön muotoon perustuva tulkinta vaikutti vahvasti opinäytetyössä muodostettuihin kymmeneen yhteistoimijuuden eettiseen periaatteeseen. Muotoon perustuvan tulkinnan mukaan huomio tulee kiinnittää osallistujien yhteiseen toimijuuteen ja toista tulee pitää itsen veroisena toimijana sen sijaan, että huomio kiinnitettäisiin ainoastaan toiminnan lopputulokseen.

Yhteistoimijuuden eettisten periaatteiden muodostamiseen vaikutti myös kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisten) ohjeiden analyysin avulla tehdyt havainnot. Analyysin perusteella ilmeni, että olemassa olevissa kokemusasiantuntijatoiminnan (eettisissä) ohjeissa huomio ei ole keskeisesti kohdistunut yhteistoimijuuteen. Huomio on ollut pääasiassa siinä, miten kumpikin osapuoli hoitaa oman tehtävänsä. Tehdyn analyysin avulla tuli näkyväksi, että ohjeissa on vahva sisäistys ammattilaisen kokemusasiantuntijaan kohdistamasta huolenpidosta. Tähän liittyy riski ylihuolehtimisesta ja edelleen kokemusasiantuntijan toimijuuden pienenemisestä. Toinen eettisten periaatteiden muodostamista ohjannut havainto oli, että ohjeistuksissa muistutetaan kokemusasiantuntijan perusoikeustasoisista oikeuksista, kuten oikeudesta ilmaista mielipiteitä. Tarpeen muistuttaa kokemusasiantuntijan perusoikeustasoisista oikeuksista tulkittiin kertovan suuresta valtaepäsuhdasta kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen välillä.

Yhteistoimijuuden eettisten periaatteiden lähtökohdaksi muodostui näin ollen samankaltaisten ja vastavuoroisten odotusten kohdistaminen kumpaankin toimijaan. Tavoitteena on, että kokemusasiantuntija ja ammattilainen voivat olla vertaisia toimijoita vuorovaikutussuhteessaan. Yhteistoimijuuden eettisten periaatteiden tarkoituksena on myös purkaa toimijoiden välistä valtaepäsuhtaa.

Kokemusasiantuntijoilla ja ammattilaisilla saattaa olla kokemus- ja koulutaustansa vuoksi hyvin erilaiset valmiudet eettiseen pohdintaan. Opinäytetyössä on pyritty tekemään yhteistoimijuuden eettisistä periaatteista yhtä lailla ymmärrettäviä kokemusasiantuntijoille ja ammattilaisille. Tässä on hyödynnetty oikeusmuotoilussa, ja erityisesti sopimusmuotoilussa, käytettyä sarjakuvamuotoilun menetelmää. Tällä on pyritty monimutkaisen asiasisällön ymmärrettävyyden ja kiinnostavuuden lisäämiseen. Näin kokemusasiantuntijoille ja ammattilaisille voidaan tehdä sama tieto saavutettavaksi erilaisista taustoista huolimatta. Yksinkertaiset sarjakuvalliset esimerkit voivat olla helpottavia myös ajankäytön näkökulmasta. Sarjakuva voi auttaa kiireisessä ympäristössä samaan nopeasti kiinni ydinajatuksista ja konkreettisista teoista, jotka edistävät yhteistoimijuutta. Samalla se voi tuoda mieleen muita esimerkkejä käytännötilanteista.

Opinnäytetyössä on korostettu, että laaditut yhteistoimijuuden eettiset periaatteet ovat suosituksia, koska eettisten periaatteiden ja ohjeiden tulee olla yhteisön tai ammattikunnan itsensä muodostamia ja sen hyväksymiä. Ulkopuolisen, kuten opinnäytetyöntekijän, ei ole mahdollista muodostaa kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistoimijuuden eettisiä periaatteita, vaan kokemusasiantuntijatoiminnassa mukana olevien tulee olla itse aktiivisia tässä työssä.

Tässä opinnäytetyössä on tehty teoreettista ja tutkimuksellista pohjatyötä kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistoimijuuden eettisten periaatteiden muodostamiseksi. Tätä työtä tulee jatkaa kokemustoimijoiden yhteisöissä ja verkostoissa, mille Kokemustiedon keskus voi tarjota hyvän alustan.

Kokemustoimijoiden kenttä sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä rikosseuraamusalalla on laaja. Esimerkiksi maahanmuuttajille, päihdetaustaisille tai lastensuojelun kokemusasiantuntijoille konkreettiset esimerkit voivat olla melko erilaisia. Toimiviin konkreettisiin esimerkkeihin on mahdollista päästä kiinni ainoastaan kehittämismenetelmillä, joissa käyttäjät otetaan mukaan kehittämisprosessiin. Eettiset periaatteet ja niistä johdettava konkreettinen toiminta voidaan visualisoida sarjakuviksi lukuisin eri tavoin ja se vaatii päätöksiä siitä, mitä tietoa sarjakuvalla halutaan painottaa ja mikä tieto on käyttäjäryhmän kannalta keskeisintä. Opinnäytetyössä muotoillut esimerkit eettisten periaatteiden sarjakuvittamisesta voivat toimia pohjana ja esimerkkinä siitä, miten ymmärrettävyyttä ja kiinnostavuutta voidaan tavoitella.

Jatkokehittämisessä on tärkeää vahvistaa moninäkökulmaisuutta ja huomioida se, että kehittämistyöhön osallistuu erilaisissa yhteiskunnallisissa sekä organisatorisissa asemissa olevia kokemusasiantuntijoita ja ammattilaisia. Osallistavaan kehittämistyöhön voidaan soveltaa kansatutkimuksen lähtökohtia. Kansatutkimuksessa tutkimuksen osallistujiin suhtaudutaan oman elämänsä asiantuntijoina ja ammattitutkijan kanssa tasa-arvoisina tutkijoina (Kulmala ym. 2023). Tutkimuksen tai kehittämistyön moninäkökulmaisuus vahvistuu, kun ihmiset ja organisaatiot, joiden elämää ja työtä tutkitaan tai kehitetään osallistuvat prosessiin ja tuovat tietonsa ja kokemuksensa omasta maailmastaan (Kulmala ym. 2023). Vastaavasti osallistavassa kehittämistyössä käyttäjät osallistuvat kehittämissuunnittelijoiden kanssa tasa-arvoisina asiantuntijoina tuomalla tietonsa ja kokemuksensa todellisista kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen yhteistyötilanteista.

Tämän opinnäytetyön kehittämistehtävän näkökulma on ollut kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen vuorovaikutus- ja valtasuhteessa. Organisaation näkökulma rajautui kehittämistehtävän ulkopuolelle. Erityisesti ammattilaisen näkökulmasta organisaatio kuitenkin asettaa resurssit, tavoitteet ja tulosvaatimukset toiminnalle. Näillä on huomattava vaikutus siihen, mikä kaikki ammattilaisen toiminnassa on mahdollista vieläpä niin, että työ on myös ammattilaisen itsensä kannalta eettisesti kestävä. Yhteistoimijuuden eettisiä periaatteita olisikin tärkeä jatkokehittää huomioimalla yhtenä näkökulmana organisaation vastuu yhteistyöstä kokemusasiantuntijan kanssa.

Lopuksi on todettava oikeusmuotoilija Margaret Haganin (2017) sanoin, että ”Everything is a Prototype”¹³ ja ”Welcome Criticism”¹⁴. Eettinen periaate, kuten myöskään siitä visualisoitu sarjakuva, ei ole koskaan yksiselitteinen vaan jää aina jossakin määrin yleiselle ja siten monitulkintaiselle tasolle. Sen vuoksi on tärkeää, että muotoilluista periaatteista sekä niiden sarjakuvituksista keskustellaan ja niille esitetään myös kritiikkiä. Eettisten kysymysten huomiointi ja niistä keskusteleminen kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten kesken on perusta prosessille yhteistoimijuuden rakentumiseksi.

Opinnäytetyössä muotoillut eettiset periaatteet sarjakuvaesimerkkeineen voivat olla osa sitä perustaa, joka tukee kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen vertaisuutta keskustelussa yhteistoimijuudesta. On hyvä huomata, että toimivan vuorovaikutuksen ja yhteistoimijuuden perusedellytykset tai perushaasteet eivät juurikaan muutu ovatpa osallistujat kokemusasiantuntijoita, juristeja, sosiaalityöntekijöitä, lähihoitajia, taitelijoita tai yritysjohtajia. Esimerkiksi oikeusmuotoilun piirissä erilaisen ammattiin sosiaalistumisen kokeneet oikeustieteilijät ja muotoilijat etsivät yhteistä toimintakulttuuria (Doherty 2021). Toinen esimerkki on sosiaali- ja terveysalan palveluintegraatio Suomessa, missä puolestaan tämän alan ammattiryhmät kamppailevat monialaisen yhteistyön haasteiden kanssa (Hujala 2019). Opinnäytetyössä muodostetut yhteistoimijuuden eettiset periaatteet ovatkin sovellettavissa myös muihin yhteistyösuhteisiin ja -hankkeisiin, joissa tehdään moniammatillista työtä ja ylitetään perinteisiä organisaatio- ja ammattirajoja.

¹³ Suomeksi: Kaikki on prototyyppiä.

¹⁴ Suomeksi: Tervetuloa kritiikki.

Lähteet

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Andersen, C. B. & de Rooy, R. 2022. Employment agreements in comic book form - what a difference cartoons make... Teoksessa Compagnucci M. C., Haapio, H. & Fenwick, M. (toim.), Research Handbook on Contract Design. Edward Elgar, 329-346. Viitattu 3.8.2023. <https://www.elgaronline.com/edcollbook/book/9781839102288/9781839102288.xml>

Botes, M. 2017. Using Comics to Communicate Legal Contract Cancellation. The Comics Grid: Journal of Comics Scholarship, 7(1): 14, 1-21. Viitattu 3.8.2023. DOI: <https://doi.org/10.16995/cg.100>

Buck, G. B., Tomczak, P., Quinn, K. 2022. This is how it Feels: Activating Lived Experience in the Penal Voluntary Sector. The British Journal of Criminology, 62 (4), 822-839. Viitattu 2.6.2023. <https://academic.oup.com/bjc/article/62/4/822/6407608>

Doherty, M. 2021. The relationship between legal and design cultures: tension and resolution. Teoksessa Compagnucci, M. C., Haapio, H., Hagan, M. & Doherty, M. (toim.) Legal Design. Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology. Cheltenham: Edward Elgar, 32-55. Viitattu 2.6.2023. <https://www.elgaronline.com/display/edcoll/9781839107252/9781839107252.xml>

Duckworth, S. (2020). Wheel of Power/Privilege. Instagram @sylviaduckworth 20.8.2020. Viitattu 8.6.2023. <https://www.instagram.com/p/CEFiUShhpUT/?hl=fi>

Etene 2014. Vapaaehtoistoiminnan etiikka - Etenen kannanotto. Kannanotto vapaaehtoistoiminnan etiikasta (6.3.2014). Helsinki: Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta. Viitattu 6.4.2023. <https://etene.fi/documents/66861912/66864994/Kannanotto+vapaaehtoistoiminnan+etiikasta.pdf/699021f0-dbca-4a81-8fc9-2f91ce31221f/Kannanotto+vapaaehtoistoiminnan+etiikasta.pdf?t=1439808632000>

Granfelt, R. 2017. Vankeuden värittäjä haastattelu. Teoksessa Hyvärinen M., Nikander, P. & Ruusuvaara, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 287-296.

Haapio, H., Barton, T. D. & Compagnucci, M. C. 2021. Legal design for the common good: proactive legal care by design. Teoksessa Compagnucci, M. C., Haapio, H., Hagan, M. & Doherty, M. (toim.) Legal design: integrating business, design and legal thinking with technology. Cheltenham: Edward Elgar, 56-81. Viitattu 2.8.2023. <https://www.elgaronline.com/display/edcoll/9781839107252/9781839107252.xml>

Hagan, M. 2017. Law by design. Luku 2. Viitattu 18.8.2023. <https://lawbydesign.co/design-mindsets/>

Hallamaa, J. 2017. Yhdessä toimimisen etiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Harsu, A. 2023. Eettisten periaatteiden merkitys rikostaustaisen vertaisohjaajan ja rikosseuraamusalan ammattilaisen työparityöskentelyn toteuttamisessa ja johtamisessa. Teoksessa Kaarakka, O & Nikula, K. (toim.) Rikosseuraamusalan etiikka - käsitteistä käytäntöön. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus: Acta Poenologica 1, 209-229. Viitattu 10.4.2023. https://www.rskk.fi/material/collections/20230125123757/HphB3WjuJ/RISE_Rikosseuraamusalan_etiikka_WEB.pdf

Hietala, O. & Rissanen, P. 2015. Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Helsinki: Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto. Viitattu 10.2.2023. <https://www.mtkl.fi/uploads/2020/09/f27fa53c-kokemusasiantuntijaopas.pdf>

Hirschovits-Gerz, T., Sihvo, S., Karjalainen, J. & Nurmela, A. 2019. Kokemusasiantuntijuus Suomessa Selvitys kokemusasiantuntijakoulutuksen ja -toiminnan käytännöistä. Työpäpaperi nro 7/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 10.2.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138436/URN_ISBN_978-952-343-354-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Hong, T. 2019. Kunniaan liittyvän väkivallan uhrin oikeudellinen asema. Turun yliopiston julkaisuja. Viitattu 9.5.2023. <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/148676/AnnalesC486Hong.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hujala, A., Taskinen, H., Oksman, E. Kuronen, R. Karttunen, A. & Lammintakanen, J. 2019. ”Sote-ammattilaisten monialainen yhteistyö: Paljon palveluja tarvitsevat asiakkaat etusijalle”. Yhteiskuntapolitiikka 84(5-6): 592-600. Viitattu 2.6.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138878/YP1905-6_Hujalaym.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Huolman, S. 2021. (Epä)reilu palakakkua Helsingin Sanomat 29.4.2021. Viitattu 8.6.2023. <https://www.hs.fi/hyvinvointi/art-2000007946151.html>
- Huopalainen, H. 2022. Eettinen ohjeistus - tarpeellinen työkalu kokemusasiantuntijatoimintaan. KAP-Vantaa -hanke 30.11.2022. Viitattu 28.2.2023. <https://kapvantaa.fi/blog/2022/11/30/eettinen-ohjeistus-tarpeellinen-tyokalukokemusasiantuntijatoimintaan/>
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R. Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpäperi 33. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 11.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf
- Juujärvi, S. & Myyry, M. 2005. Ammatillisen moraalijattelun kehitys: oikeudenmukaisuudesta huolenpitoon? Teoksessa Pirttilä-Backman, A.-M., Ahokas, M., Myyry, L. & Lähteenoja, S. (toim.) Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus, 70-94.
- Juujärvi, S., Myyry, M. & Pessa, K. 2007. Eettinen herkkyys ammatillisessa toiminnassa. Helsinki: Tammi.
- KAA 1/2019. Kansalaisaloite: tyttöjen sukuelinten silpomisen kieltäminen. Viitattu 12.5.2023. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskuntaAloite/Documents/KAA_1+2019.pdf
- Kalliomaa-Puha, L., Ketola, A. & Pitkäsalo, E. 2023. Sarjakuva, sosiaalihuolto ja saavutettavuus. Teoksessa Paananen, J., Lindeman, M., Lindholm, C. & Luodonpää-Manni, M. (toim.) Kieli, hyvinvointi ja haavoittuvuus. Kohti kielellistä osallisuutta. Helsinki: Gaudeamus, 226-244.
- Kaltiainen, J. & Hakanen, J. 2023. Miten Suomi voi? -tutkimus: Työhyvinvoinnin kehittyminen loppuvuoteen 2022 mennessä. Helsinki: Työterveyslaitos. Viitattu 12.6.2023. file:///C:/Users/ikokk/Downloads/Miten%20Suomi%20voi%20-tulosjulkistus%209.3.2023_ty%C3%B6terveyslaitos_.pdf
- KAP Vantaa 2023. Hankeinfo. Viitattu 28.2.2023. <https://kapvantaa.fi/>
- Karttunen, J. & Ikäheimo, H. 2021. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus osana ammatillisen opettajan ydinosaamista. Blogikirjoitus. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jamk. Viitattu 8.6.2023. <https://blogit.jamk.fi/aokkhankkeet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus-osana-ammattillisen-opettajan-ydinosaamista>
- Kivistö, M., Martin, M., Hautala, S. & Soronen, K. 2023. Facilitators and Challenges of Integrating Experts by Experience Activity in Mental Health Services: Experiences from Finland. Community Mental Health Journal (59), 540-551. Viitattu 11.4.2023. <https://doi.org/10.1007/s10597-022-01039-0>
- Koskinen, R & Sihvo, P. 2020. Lainsäädäntö ja ohjeistukset eettisesti kestävä yhteistoiminnan perustana. Teoksessa Sihvo, P. & Koski, A. (toim.) Eettinen toimintamalli - osaamista tulevaisuuden koulutukseen ja sote-alan työhön. Karelia-ammattikorkeakoulun julkaisu B:65. Joensuu: Karelia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 11.5.2023. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/347276/B65_Eettinen_toimintamalli.pdf?se
- Kulmala, M., Spišák, S., Venäläinen, S., Laiho, M., Hakala, K. & Rättilä, T. 2023. Mitä on kansatutkimus? Teoksessa Kulmala, M., Spišák, S. & Venäläinen, S. (toim.) Kansatutkimus.

Ihanteet ja käytännöt. Tampere: Tampere University Press. Viitattu 18.8.2023.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>

Kuntalaki 410/2015. Viitattu 4.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>

Lahti, R. 2002. Terveysthuollon etiikan ja oikeuden rajankäyntiä Etene:n ensimmäisen toimikauden juristinjäsenen huomioita. Teoksessa Eettisyyttä terveydenhuoltoon: Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta 1998-2002. ETENE-julkaisuja 5. Sosiaali- ja terveysministeriö 18-21. Viitattu 18.4.2023. <http://www.etene.fi/julkaisut/2002>

Laki hyvinvointialueesta 611/2021. Viitattu 4.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2021/20210611>

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöstä 817/2015. Viitattu 18.4.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150817>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Viitattu 4.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Laki terveydenhuollon ammattihenkilöstä 559/1994. Viitattu 18.4.2023. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940559#L3P15>

Lastensuojelun keskusliitto 2019a. Kaikille eväät elämään: Mitä kokemusasiantuntijuus on? Youtube 5.6.2019. Viitattu 28.5.2023. <https://www.youtube.com/watch?v=wHkkyZV-PM>

Lastensuojelun keskusliitto 2019b. Kokemus asiantuntijuutena - mitä se on? Blogikirjoitus 15.11.2019. Viitattu 2.6.2023. <https://www.lskl.fi/blog/kokemus-asiantuntijuutena-mita-se-on/>

Lastensuojelun keskusliitto 2021. Lastensuojelun kokemusasiantuntijuuden eettiset ohjeet. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. Viitattu 5.4.2023. <https://www.lskl.fi/julkaisut/lastensuojelun-kokemusasiantuntijuuden-eettiset-ohjeet/>

Lempiäinen, E. (toim.) 2022. Sidosryhmäyhteistyön linjaukset. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 6.4.2023. https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20220608133128/7Zrdylskj/Sidosryhmäyhteistyön_linjaukset.pdf

Lee, S-H. & Andersen, C. 2022. Facilitative Contracts with Visuals and Comics: Access to Justice and Steps in for the Future. Teoksessa Compagnucci M. C., Haapio, H. & Fenwick, M. (toim.), Research Handbook on Contract Design. Edward Elgar, 315-328. Viitattu 3.8.2023. <https://www.elgaronline.com/edcollbook/book/9781839102288/9781839102288.xml>

Lees, J. & Lomas, F. & Haigh, R. 2019. The Third Position. Therapeutic communities: The international journal of therapeutic communities, 40 (3-4) 125-131. Viitattu 3.5.2023. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/TC-08-2018-0017/full/pdf>

Liimakka, S. 2014. Kokemus, tieto ja kokemustieto - esimerkkinä autismi. Teoksessa Myyry, L. Ahola, S., Ahokas, M. & Sakki, I. (toim.) Arkiajattelu, tietoja ja oikeudenmukaisuus. Sosiaali-tieteiden laitoksen julkaisuja 2014:18. Helsingin yliopisto. Viitattu 10.5.2023. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/144169/AMPB_Juhlakirja.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lindström, J. & Rantanen, T. (2021). Experts of the streets: The thoughts of experts by experience with a history of crime and substance abuse on working as a team with professionals. European Journal of Probation, 13 (3), 226-241. Viitattu 27.4.2023. <https://doi.org/10.1177/20662203211028250>

Lindström, J. & Toikko, T. 2021. Survival stories as access to society. People with history of a crime as experts by experience. Nordic Journal of Criminology, 23 (1), 3-22. Viitattu 28.4.2023. <https://doi.org/10.1080/2578983X.2021.1918435>

Linnakangas, R. T., Seppälä, U., Suikkanen, A. J., & Lehtoranta, P. (2013). Monitoimijuus lapsen perhekuntoutuksessa. Teoksessa Laitinen, M & Niskala, A. (toim.), Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 299-324.

- Louhiala, P. 2002. Miten etiikkaa tehdään? Teoksessa Eettisyyttä terveydenhuoltoon: Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta 1998-2002. ETENE-julkaisuja 5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 22-23. Viitattu 18.4.2023. <http://www.etene.fi/julkaisut/2002>
- Luomanen, J. & Nikander, P. 2017. Haavoittuvat haastateltavat. Teoksessa Hyvärinen M.; Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 287-296.
- Meriluoto, T. & Marila-Penttinen, L. 2015. Mikä osallisuus, mikä kokemusasiantuntijuus? Teoksessa Meriluoto, T., Marila-Penttinen, L. & Lehtinen E. (toim.) Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 6-37. Viitattu 13.3.2023. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/osallisuus._osallisuuden_kokemusasi
- Meriluoto, T. 2016. Kokemusasiantuntijuus ohjaavana ja voimaannuttavana hallintana. Nousiainen, M. & Kulovaara, K. (toim.) Hallinnan ja osallistamisen politiikat. SoPhi: Jyväskylän yliopisto, 65-96. Viitattu 25.4.2023. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/50502/978-951-39-6613-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Myöhänen, U. 2018. Alkoholisti, maahanmuuttaja, raiskattu ja perheeseensä väsynyt - kokemusasiantuntija maksaa osaamisestaan kovan hinnan. yle.fi 25.9.2018. Viitattu 28.5.2023. <https://yle.fi/a/3-10403431>
- Nieminen, L. M. 2018. Ammattieettiset ohjeet juristin haasteena. Teoksessa P. Korpisaari (toim.), Viestintäoikeuden vuosikirja 2017: 15 vuotta viestintäoikeutta. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, 18-44. Viitattu 18.4.2023. <https://www.edilex.fi/viestintaioikeuden-vuosikirja/193930002.pdf>
- Nieminen, R. 2020. Koulutussuositukset kokemusasiantuntijakoulutuksiin. Helsinki: Kokoa - Koulutetut kokemusasiantuntijat ry.
- Nikula, K. & Normann, M. 2023. Eettisesti kestävä kokemusasiantuntijuus rikosseuraamusalalla. Tilaajan näkökulma. Teoksessa Kaarakka, O & Nikula, K. (toim.) Rikosseuraamusalan etiikka - käsitteistä käytäntöön. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus: Acta Poenologica 1, 106-125. Viitattu 9.2.2023. https://www.rskk.fi/material/collecti-ons/20230125123757/HphB3WjuJ/RISE_Rikosseuraamusalan_etiikka_WEB.pdf
- Oikeusministeriö 2023. Tyttöjen ja naisten sukuelinten silpomisen rangaistavuuden selkeyttäminen rikoslaissa. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2023:6. Viitattu 12.5.2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164633/OM_2023_6_ML.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Pathway 2017. Experts By Experience Involvement Handbook. Viitattu 5.4.2023. <https://www.pathway.org.uk/wp-content/uploads/2013/05/EbE-Involvement-Handbook.pdf>
- Pathway 2023. Vision & Mission. Viitattu 6.4.2023. <https://www.pathway.org.uk/about-us/vision-mission/>
- Pesäpuu ry 2019. Pesäpuu ry:n lasten ja nuorten kokemusasiantuntijatoiminnan eettiset periaatteet lastensuojelussa. Viitattu 5.4.2023. Viitattu <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2019/10/Kokemusasiantuntijuuden-eettiset-periaatteet.pdf>
- Pesäpuu ry 2023. Kokemusasiantuntijuus Pesäpuussa. Viitattu 5.4.2023. <https://pesapuu.fi/toiminta/kokemusasiantuntijuus-pesapuussa/>
- Pitkäsalo, E. & Kalliomaa-Puha, L. 2019. Democratizing access to justice: The comic contract as intersemiotic translation. Translation Matters, 1(2), 30-42. Viitattu 4.8.2023. https://doi.org/10.21747/21844585/tm1_2a2
- Pitkäsalo, E. & Ketola, A. 2022. Sarjakuva-asiakirjat ja informaatiomuotoilu. The Clarity Journal, 83(1), 20-24. Viitattu 4.8.2023. [file:///C:/Users/ikokk/Downloads/Pitkalo_Ketola_Sarjakuva-asiakirjatjainformaatiomuotoilu%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/ikokk/Downloads/Pitkalo_Ketola_Sarjakuva-asiakirjatjainformaatiomuotoilu%20(2).pdf)
- Pitkäsalo, E., Ketola, A., Haavisto, V. & Kalliomaa-Puha L. 2022. Image analysis as a visualization tool-translating contracts into comics. Teoksessa Compagnucci M. C., Haapio, H. &

Fenwick, M. (toim.), Research Handbook on Contract Design. Edward Elgar, 347-364. Viitattu 3.8.2023.

<https://www.elgaronline.com/edcollbook/book/9781839102288/9781839102288.xml>

Powers, R. 2018. Ikipuut. (Suomentanut Karhulahti, S. 2021.) Helsinki: Gummerrus.

Riitaoja, A.-L., Virtanen, A., Reiman, N., Lehtonen, T., Yli-Jokipii, M., Udd, T & Peniche Ferreira, L. 2022. Migrants at the university doorstep: How we unfairly deny access and what we could (should) do now. Apples: Journal of Applied Language Studies, 16, (2), 121-145. Viitattu 7.8.2023. <https://doi.org/10.47862/apples.112578>

Rikosseuraamuslaitos 2022. Sidosryhmäyhteistyön linjaukset. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 5.4.2023. [https://www.rikosseuraamus.fi/material/collecti-
ons/20220608133128/7Zrdylskj/Sidosryhmayhteistyon_linjaukset.pdf](https://www.rikosseuraamus.fi/material/collecti-
ons/20220608133128/7Zrdylskj/Sidosryhmayhteistyon_linjaukset.pdf)

Räikkä, J. 2002. Ammattietiikan merkitys. Teoksessa Karjalainen, S. & Launis, V. & Pelkonen R. & Pietarinen, J. (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 82-91.

Salovaara, U. & Pirtilahti, H. & Lindström, J. 2023. Rikostausta, häpeä ja tunnustus: kokemuksia rikostaustaisten kohtaaamisesta. Teoksessa Kaarakka, O & Nikula, K. (toim.) Rikosseuraamusalan etiikka - käsitteistä käytäntöön. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus: Acta Poenologica 1, 164-190. Viitattu 17.5.2023. [https://www.rskk.fi/material/collecti-
ons/20230125123757/HphB3WjuJ/RISE_Rikosseuraamusalan_etiikka_WEB.pdf](https://www.rskk.fi/material/collecti-
ons/20230125123757/HphB3WjuJ/RISE_Rikosseuraamusalan_etiikka_WEB.pdf)

Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2017. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. E-kirja. Helsinki: Tammi.

Scheinin, M. 1991. Ihmisoikeudet ja tutkimusetiikka. Teoksessa Löppönen, P. & Mäkelä, P. & Paunio, K. (toim.) Tiede ja etiikka. Helsinki: WSOY, 85-130.

Silvola, S. & Ruuhonen, K. 2021. Etiikka, eettiset julistukset ja laki. Teoksessa Sariola, S. (toim.) Lääkärin etiikka. Helsinki: Suomen lääkäriliitto. Viitattu 18.4.2023. <https://www.laakariliitto.fi/site/assets/files/29259/laakarin-etikka-2021.pdf>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2016. Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015. Suunnitelman loppuarviointi ja ohjausryhmän ehdotukset. Helsinki. Viitattu 27.4.2023. [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74820/1004164MIELENTERVEYS_JA_P_IH-
DESUUNNI1487308985.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74820/1004164MIELENTERVEYS_JA_P_IH-
DESUUNNI1487308985.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Suomen perustuslaki 731/1999. Viitattu 4.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Sosiaali- ja terveyspalvelujen yhdenvertaisuuden käsitteet. Versio 2.0. Viitattu 5.5.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139000/Sosiaali-ja_terveyspalvelujen_yhdenvertaisuuden_k%C3%A4sitteet_versio_2-0_saavutettava06032020.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2023. Kokemusosaaminen. Viitattu 1.8.2023. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-edistamisen-mallit/osallisuutta-edistava-hallintomalli-tukee-osallisuustyon-johtamista/kokemusosaaminen>

Valo valmennusyhdistys 2020a. Kokemusasiatuntija Jenni. Youtube 22.12.2020. Viitattu 25.5.2023. <https://www.youtube.com/watch?v=ZJG3VRausaw>

Valo valmennusyhdistys 2020b. Kokemusasiatuntija Markku. Youtube 22.12.2020. Viitattu 25.5.2023. https://www.youtube.com/watch?v=Z_d_OBweRgQ

Valo valmennusyhdistys 2023. Keijo-hanke. Viitattu 10.8.2023. <https://valo-valmennus.fi/kehittamistoiminta/paattyneet/keijo/>

Valtioneuvoston asetus valtakunnallisesta sosiaali- ja terveysalan eettisestä neuvottelukunnasta 667/2009. Viitattu 14.4.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090667>

van Dijk, G., Raijmakers, B. & Kelly, L. 2012. What are the tools of Service Design? Teoksessa Stickdorn, M. & Schneider, J. (toim.) This is service design thinking: Basics-tools-cases. BIS Publishers, 137-211. Viitattu 10.8.2023. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/laurea/detail.action?docID=1122641>

Vuori, J. 2023. Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa Vuori, J. (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 11.4.2023. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallonanalyysi/>

Väestöliitto 2017. Maahan muuttaneet kokemusasiantuntijoina: Eettiset toimintaohjeet järjestötoimijoille. Helsinki: Väestöliitto. Viitattu 5.4.2023. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/b6f442bb-kokemusasiantuntijat.pdf>

Vähäaho, T. 2002. Asiantuntijuus ja rajan ylitykset. Teoksessa Pirttilä, I., Eriksson, S. (toim.) Asiantuntijoiden areenat. Jyväskylä: SoPhi66, Jyväskylän yliopisto. Viitattu 2.6.2023. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/47925/SoPhi66_978-951-39-6501-3.pdf?sequence=3

Väyrynen, S. & Lindh, J. 2013. Yhteistoimijuuden rajakohteet päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Teoksessa Laitinen, M. & Niskala, A. (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 405-426.

Kuviot

Kuvio 1: Etuoikeuksien kehä. Sylvia Duckworthin (2020) visualisoiman Wheel of Power/Privilege:n ja Michaela Mouan (2021) siitä tekemän suomennoksen pohjalta laadittu kuva.	19
Kuvio 2: Kuva etiikan (A) ja lain (C) suhteesta sekä eettisoikeudellisten näkökulmien painottumisesta Louhialaa (2002) mukaillen.	23
Kuvio 3: Aineiston analyysin vaiheet	36
Kuvio 4: Kolmannesta eettisestä periaatteesta muotoiltu sarjakuva.....	54
Kuvio 5: Tunteiden ilmaiseminen sarjakuvallisin elementein toiseen ja viidenteen periaatteeseen liittyvissä kuvaruuduissa.	55
Kuvio 6: Esimerkkejä sarjakuvallisista elementeistä seitsemänteen periaatteeseen liittyvässä sarjakuvassa	55
Kuvio 7: Aloitussivu kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen eettisille periaatteille	56

Liitteet

Liite 1: Persoonakortti 1, rikostaustainen kokemusasiantuntija	69
Liite 2: Persoonakortti 2, lastensuojelutaustainen kokemusasiantuntija	70
Liite 3: Persoonakortti 3, päihdepalvelujen ammattilainen	71
Liite 4: Persoonakortti 4, rikosseuraamusalan ammattilainen	72
Liite 6: Esimerkkisarjakuva 3. eettisestä periaatteesta ”Yhteinen tavoite”	76
Liite 7: Esimerkkisarjakuva 5. eettisestä periaatteesta ”Emme tiedä kaikkea”	77
Liite 8: Esimerkkisarjakuva 7. eettisestä periaatteesta ”Puhumme”	78
Liite 9: Yleiskuvasta yksityiskohtiin, aloituskuva yhteistoimijuuden eettisistä periaatteista..	79

Liite 1: Persoonakortti 1, rikostaustainen kokemusasiantuntija

<p>Nimi: Ria Ikä: 35 vuotta Kokemusasiantuntijatausta: Rikos- ja päihdetusta, toiminut kokemusasiantuntijana vuoden.</p>	<p>Persoona Vapautui vankilasta kolme vuotta sitten. Elää tavanomaista elämää pienen lapsensa kanssa. On arka menemään "tavallisten" ihmisten joukkoon harrastuksiin tai opiskelemaan, koska on herkkä ympäristön asenteille ja tunnetiloille ja kokee helposti häpeää taustastaan. Saa voimaa vertaistoiminnasta.</p>						
<p>Tavoitteet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oppia tuntemaan itsensä ja voimavaroja. • Pystyä puhumaan avoimesti ja rehellisesti taustastaan. 	<p>Tarpeet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tulla kohdatuksi ihmisenä ja äitinä. • Taloudellinen tuki ja tuki viranomaisasioissa. 						
<p>Kokee turhauttavana,</p> <ul style="list-style-type: none"> • kun huomaa, että kokemusasiantuntija on tilattu kevennykseksi tilaisuuteen. • kun ammattilaisleisö ei ole kiinnostunut kysymään kokemusasiantuntijalta mitään. 	<p>Kokee vaikeana</p> <ul style="list-style-type: none"> • kieltäytyä kokemusasiantuntijajakelusta. • ilmaista erimielisyytensä ammattilaisen kanssa 						
<p>Itsestä huolehtiminen:</p> <table border="1"> <tr> <td>Joustavuus</td> <td><div style="width: 40%;"></div></td> </tr> <tr> <td>Omien rajojen tunnistaminen</td> <td><div style="width: 30%;"></div></td> </tr> <tr> <td>Vapaa-aika</td> <td><div style="width: 10%;"></div></td> </tr> </table>		Joustavuus	<div style="width: 40%;"></div>	Omien rajojen tunnistaminen	<div style="width: 30%;"></div>	Vapaa-aika	<div style="width: 10%;"></div>
Joustavuus	<div style="width: 40%;"></div>						
Omien rajojen tunnistaminen	<div style="width: 30%;"></div>						
Vapaa-aika	<div style="width: 10%;"></div>						

"Menneisyys ei määritä ihmistä. Haluan omalla esimerkilläni tukea muutoksen mahdollisuuteen ja rikostaustaista irtautumiseen."

Liitteiden 1-4 persoonakortit perustuvat luvussa 2 esiteltyyn kirjallisuuteen. Lisäksi on käytetty seuraavia lähteitä: Valo valmennusyhdistys 2020a ja 2020b, Myöhänen 2018 sekä Lastensuojelun keskuksien 2019a ja 2019b.

Liite 2: Persoonakortti 2, lastensuojelutaustainen kokemusasiantuntija

<p>Nimi: Elias Ikä: 28 vuotta Kokemusasiantuntijatausta: Lastensuojelu- ja päihdetausta, toiminut kokemusasiantuntijana puolitoista vuotta.</p>	<p>Persoona Lastensuojelun asiakkaana 10-vuotiaasta. Teini-iässä oli usein harkassa sijaishuoltopaikasta ja koki asunnottomuutta. Päihteet olivat vahvasti mukana. Vertaistuki auttoi irrottautumaan päihteistä. Nykyään haluaa antaa sitä apua, minkä on itse saanut ja se tukee myös omaa päihteettömyyttä.</p>
<p>Tavoitteet</p> <ul style="list-style-type: none"> Kääntää omat kokemukset lastensuojelusta voimavaraksi ja saada sitä kautta työpaikka. 	<p>Tarpeet</p> <ul style="list-style-type: none"> Puhua tunnetiloista ja fiiliksistä asunnottomuuteen ja päihteidenkäyttöön liittyen. Taloudellinen tuki
<p>Kokee turhauttavana.</p> <ul style="list-style-type: none"> Kun ammattilaiset "läsyyttävät", koska kokemusasiantuntija ei tiedä tarpeeksi heidän mielestään. tilaisuuden on varattu paikka kokemusasiantuntijalle, mutta kunnollista puheenvuoroa ei anneta. 	<p>Kokee vaikeana</p> <ul style="list-style-type: none"> omaksua tekstimuodossa olevaa tietoa. kun joku sanoo, ettei hänen kokemuksensa ole yleistettävissä. <p>Itsestä huolehtiminen:</p> <p>Joustavuus</p> <p>Omien rajojen tunnistaminen</p> <p>Vapaa-aika</p>

"Kokemusasiantuntijuus ei ole
 unelmatyöni. Asiantuntijuuden
 eteen on joutunut käymään
 rankan elämänkoulun. "

Liitteiden 1-4 persoonakortit perustuvat luvussa 2 esiteltyyn kirjallisuuteen. Lisäksi on käytetty seuraavia lähteitä:
 Valo valmennusyhdistys 2020a ja 2020b, Myöhänen 2018 sekä Lastensuojelun keskusliitto 2019a ja 2019b.

Liite 3: Persoonakortti 3, päihdepalvelujen ammattilainen

<p>Nimi: Anne Ikä: 41 vuotta Ammatti: Sosiaalityöntekijä kunnallisissa päihdepalveluissa</p>	<p>Persoona Työskennellyt sosiaalityöntekijänä 15 vuotta. Haluaa kannustaa ja tukea asiakkaitaan. Valmisteleo huolellisesti asiakastapaamiset ja muut neuvottelut. On tarkka ammattieettisistä periaatteista ja siitä, ettei kokemusasiantuntijoita riistoviljellä tai etteivät he joudu liian vaikeaan asemaan.</p>
<p>Tavoitteet</p> <ul style="list-style-type: none">Olla avuksi kokemusasiantuntijalle.Varmistaa, että kokemusasiantuntijoihin suhtaudutaan kunnioittavasti.	<p>Tarpeet</p> <ul style="list-style-type: none">Tuki työssä jaksamiselleTyönohjaus kokemusasiantuntijoiden kanssa työskentelyyn.
<p>Kokee turhauttavana.</p> <ul style="list-style-type: none">Kun osa kollegoista toistuvasti kyseenalaistaa kokemusasiantuntijuuden.Kun ammatillaiset haluavat määritellä kuka voi toimia kokemusaasiantuntijana.	<p>On huolissaan</p> <ul style="list-style-type: none">kokemusasiantuntijoiden jaksamisesta.että hyvät käytännöt vesittyvät organisaation johdon vaihtuessa.
<p>Itsestä huolehtiminen:</p> <p>Joustavuus</p> <p>Omien rajojen tunnistaminen</p> <p>Vapaa-aika</p>	<p>"Kokemusasiantuntijoiden kanssa työskenteleminen on vahvistanut uskoani asiakkaiden kykyyn muuttua. Se antaa motivaatiota ja miellekkyyttä omaan työhön."</p>

Liitteiden 1-4 persoonakortit perustuvat luvussa 2 esiteltyyn kirjallisuuteen. Lisäksi on käytetty seuraavia lähteitä: Valo valmennusyhdistys 2020a ja 2020b, Myöhänen 2018 sekä Lastensuojelun keskusliitto 2019a ja 2019b.

Liite 4: Persoonakortti 4, rikosseuraamusalan ammattilainen

Nimi: Pekka
Ikä: 58 vuotta
Ammatti: Ohjaaja rikosseuraamusalan järjestössä

Tavoitteet

- turvallinen työympäristö
- saada tukea omalle työlleen
- toimia tehokkaasti

Kokee turhauttavana.

- kun organisaatio painostaa ohjaamaan kokemusasiantuntijoita tavanomaisen asiakastyön lisäksi.

Persoona

Tehnyt pitkän työuran rikosseuraamusalan järjestäisissä. Tottunut toimimaan itsenäisesti ja tapaa asiakkaita pääasiassa henkilökohtaisissa tapaamisissa. On vetänyt kaksi kertaa ryhmän kokemusasiantuntijan kanssa. Toisen apuohjaajan kanssa Pekka koki, että hän joutui ammattilaisena puolustusasemiin. Toisen apuohjaajan kanssa yhteistyö sujui hyvin ja Pekka koki myös itse oppivansa.

Tarpeet

- koulutus kokemusasiantuntijoiden kanssa toimimiseen.

On huolissaan

- onko kaikilla kokemusasiantuntijoilla riittävä koulutus ja työelämätaidot.
- jos kokemusasiantuntijan kokemus on "liian" aito.

Itsestä huolehtiminen:

Joustavuus

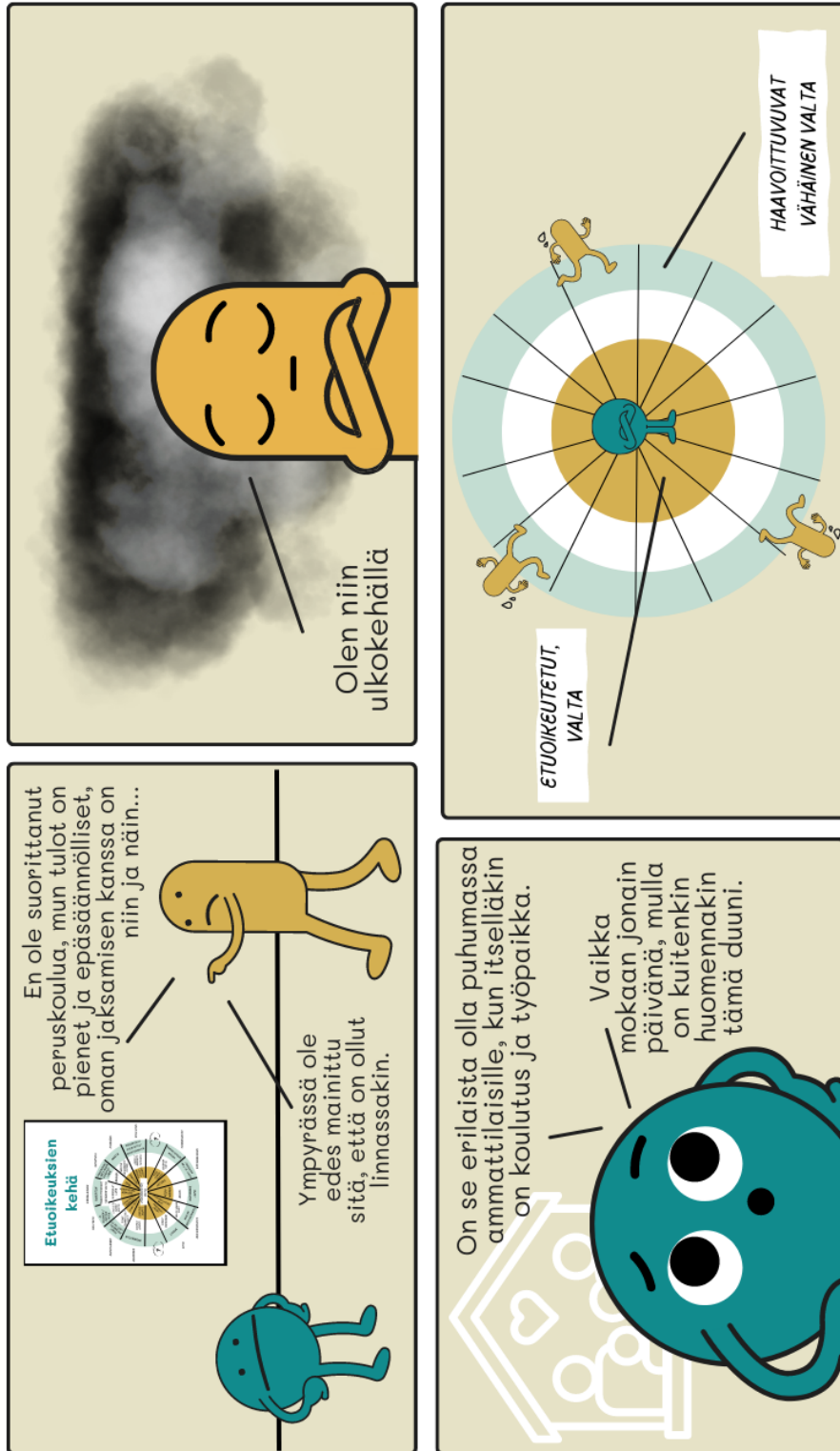
Omien rajojen tunnistaminen

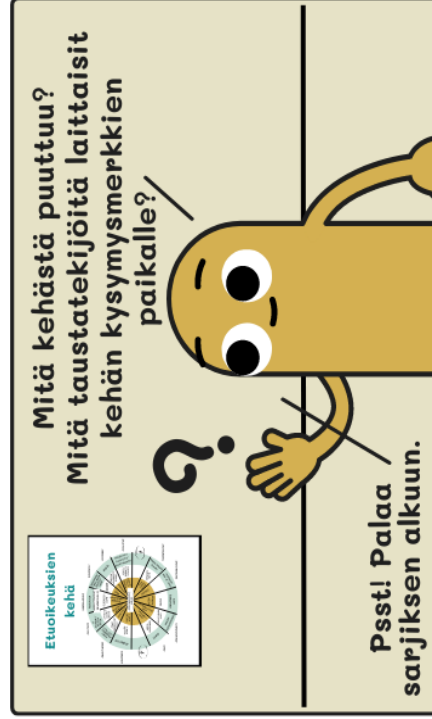
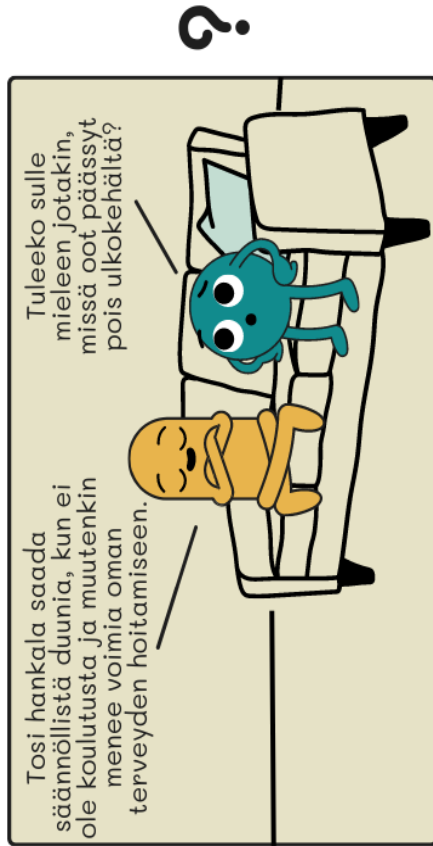
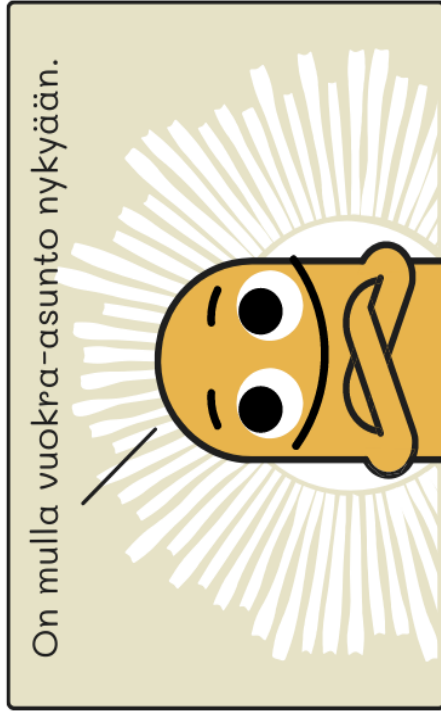
Vapaa-aika

"Asiantuntijuumme on hyvin erilaista. Toisinaan on vaikeaa löytää yhteistä kieltä. Joskus kokemusasiantuntija "tulkaa" hienosti ammattilaisen viestin asiakkaalle."

Liitteiden 1-4 persoonakortit perustuvat luvussa 2 esiteltyyn kirjallisuuteen. Lisäksi on käytetty seuraavia lähteitä: Valo valmennusyhdistys 2020a ja 2020b, Myöhänen 2018 sekä Lastensuojelun keskusliitto 2019a ja 2019b.

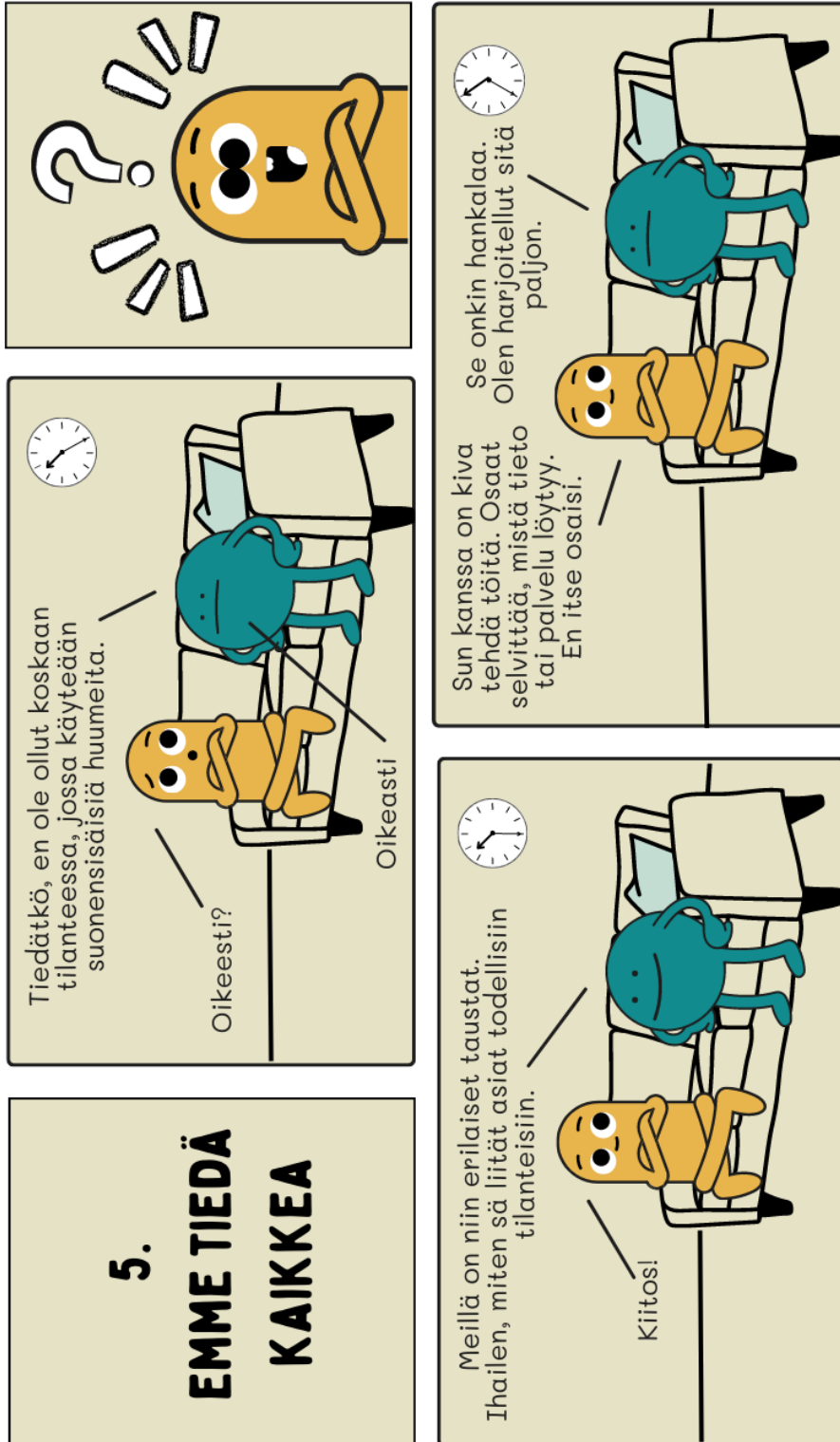

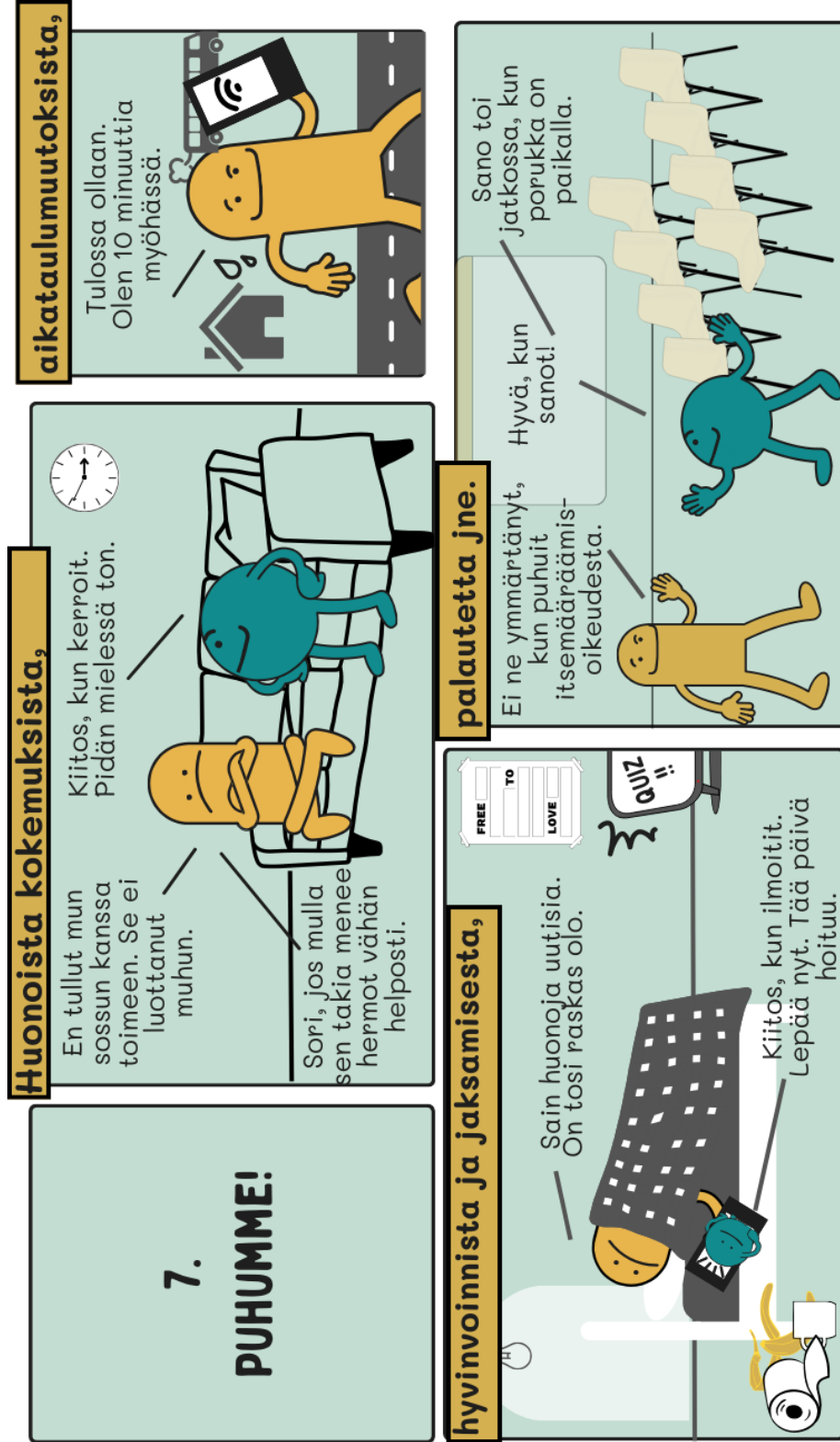
Liite 6: Esimerkkisarjakuva 3. eettisestä periaatteesta ”Yhteinen tavoite”

Liite 7: Esimerkkisarjakuva 5. eettisestä periaatteesta ”Emme tiedä kaikkea”

Liite 8: Esimerkkisarjakuva 7. eettisestä periaatteesta ”Puhumme”

Liite 9: Yleiskuvasta yksityiskohtiin, aloituskuva yhteistoimijuuden eettisistä periaatteista

YHDESSÄ!

**KOKEMUSASIAINTUNTIJAN
JA AMMATTILAISEN
YHTEISTOIMIJUUDEN EETTISET
PERIAATTEET**

- Olemme molemmat toimijoita ja päätöksentekijöitä.
- Rakennamme yhteistä ymmärrystä, joka luo luottamusta ja purkaa eriarvoisuutta.
- Määrittelemme yhteisen tavoitteen, jonka molemmat voivat hyväksyä.
- Arvostamme omaa ja toisen asiantuntemusta.
- Emme tiedä kaikkea. Hyväksymme oman ja toisen tietämättömyyden. Autamme toista hämmennyksen yli.
- Haluamme oppia toisiltamme.
- Puhumme! Sovimme, kysymme ja neuvomme. Annamme palautetta. Otamme palautetta vastaan.
- Pyydämme apua. Selvitämme, mistä saamme apua.
- Tunneomme oman ja toisen tehtävän rajat.
- Huolehdimme omasta hyvinvoinnistamme ja kannustamme toista huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan.